

साना किसान

द्वैमासिक

२१

औं

वर्ष प्रवेश विशेषाङ्क

२२ असार, २०७९

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.द्वारा लगानी भएका र सञ्चालन भएका
बिभिन्न परियोजना एवम् साना किसानद्वारा आयोजित कार्यक्रमका केही भलक

साना किसान

द्वैमासिक

२१

औँ

वर्ष प्रवेश विशेषाङ्क

(वर्ष २१, पूर्णाङ्क २३)

२२ असार, २०७९

प्रतिबद्धता

यस वित्तीय संस्थाको २१औँ वर्ष प्रवेशको उपलक्ष्यमा नेपाल सरकार, सहयोगी निकायहरू, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू, आबद्ध सबै सङ्घ संस्थाहरू, सरोकारवाला एवम् शुभेच्छुकहरूमा हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना अर्पण गर्दै वित्तीय समावेशिता, कृषिको व्यावसायीकरण र उद्यमशीलता प्रवर्धनको माध्यमबाट साना किसानको समृद्धिमा सधैँ समर्पित रहने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौँ ।

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.
परिवार

प्रमुख सल्लाहकार

खेम बहादुर पाठक

संरक्षक

डा. शिवराम प्रसाद कोइराला

प्रधान सम्पादक

भलेन्द्र भट्टराई

सम्पादक

इशा के.सी.

सञ्चार सल्लाहकार

संगम महत

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

बबरमहल, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं.: ०१-५३३०६१३, ०१-५६०६६१२, ०१-४११९८६५

Email: info@skbbl.com.np

साना किसान लघुवित्तको २१ वर्षे यात्रा र उपलब्धी

२०५८ सालमा साना किसान विकास बैङ्कका रूपमा स्थापना हुनुभन्दा पहिले नै नेपालमा साना किसान कृषि सहकारी संस्था स्थापना भइसकेका थिए ।

साना किसान विकास आयोजनाका रूपमा २०३२ सालदेखि कृषि विकास बैंकमार्फत सुरु भएको साना किसान विकास कार्यक्रम २०५८ मा साना किसान विकास बैङ्कको स्थापनापछि सहकारी स्वरूपमा जान थालेपछि साना किसान र कृषि सहकारीहरूको सञ्जाल थपिँदै गयो ।

यसैले साना किसान विकास अभियानको नवप्रवर्तनीय अभ्यासको सिलसिलामा संस्थापित यो वित्तीय संस्था आफैँमा एक जीवन्त उदाहरण बन्न पुगेको छ । साना किसान विकास कार्यक्रममा उत्साहप्रद सहभागिता र अपनत्वबोधबाट प्रेरित भई २०४५ देखि २०५० सालसम्म किसानको नेतृत्वमा स्थानीय स्तरमा संस्थागत विकास अभ्यासहरूको थालनी भयो । साना किसान विकास आयोजनाहरूलाई २०५० सालदेखि स्थानीय लाभग्राही लक्षित वर्गको स्वामित्व, व्यवस्थापन र नियन्त्रणमा रहने गरी साना किसान सहकारी संस्थाका रूपमा रूपान्तरण तथा हस्तान्तरण गरियो ।

यसरी स्थापना भएका सहकारी संस्थाहरूले समुदायस्तरमा पुँजीको निर्माण, समूह निर्माण, सामूहिक निर्णय गर्ने प्रणालीको विकास, तीन तहको संस्थागत संरचना, वित्तीय अनुशासन, असल अभ्यास, वित्तीय पहुँचमा अभिवृद्धिलगायतका सामाजिक सामुदायिक कार्यसमेत गर्दै अगाडि बढेका छन् । साना किसान विकास कार्यक्रमको मुख्य संवाहक कृषि विकास बैङ्क आफैँमा सुदृढीकरण र पुनर्संरचनाको अभियानमा लागेको र वित्तीय सक्षमताका लागि वाणिज्य बैकिङ अभ्यासमा लामुपरेको हुँदा साना किसान कृषि सहकारी संस्थाहरूका लागि छुट्टै एक विशिष्टीकृत वित्तीय

संस्थाको आवश्यकता महसुस गरियो । फलस्वरूप २०५८ सालमा नेपाल सरकार, कृषि विकास बैंक केही वाणिज्य बैंकहरू र साना किसान सहकारी संस्थाको समेत लगानीमा साना किसान विकास बैंक स्थापना भयो ।

यस वित्तीय संस्थाको स्थापनाले साना किसान विकास अभियानमा अपूर्व फड्को माऱ्यो । अहिलेको अवस्थामा आइपुग्दा १ हजार २ सय ९१ वटा सहकारी संस्थाको सञ्जाल विस्तार भइसकेको छ । ७६ जिल्लाका ५ सय ४० स्थानीय तहसम्म पहुँच पुगेको छ ।

१० लाख भन्दा बढी सदस्यहरूमा ९० अर्बको कारोबार रहेको अहिलेको अवस्थामा सहकारीहरूमा ७९ प्रतिशत महिला सहभागिता छ । साना किसानहरूलाई समृद्ध बनाउने यस महान् कार्यमा धेरै ओटा संगठन, समूह, व्यक्ति र संस्थाहरूको अनवरत एवम् अथक प्रयास छ ।

इतिहासको लामो यात्रा पार गरेको यस कार्यक्रमलाई अभि सुदृढ र समयसापेक्ष बनाउन मुलुकका मूर्धन्य विद्वान् व्यक्तित्व, अभ्यासकर्ता, शोधकर्ता, नीतिनिर्माता एवम् अनुभवी महानुभावका विचार, मार्गदर्शन र मूल्याङ्कन तथा सुझावलाई यस वित्तीय संस्थाले सदैव सकारात्मक रूपमा लिनेछ । वित्तीय संस्थाको २१औँ वार्षिकोत्सवका अवसरमा यहाँहरूबाट प्राप्त यिनै अमूल्य साथ, सहयोग र सुझावहरूलाई पुस्तकाकारमा प्रकाशन गरिएको छ । हामी सम्पूर्ण लेखक विद्वान्प्रति आभार व्यक्त गर्दछौँ । साना किसान विकास अभियान एवम् यस वित्तीय संस्थालाई यस अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउन अभिभावकत्व प्रदान गर्नुहुने, नेतृत्व लिनुहुने, संरक्षण प्रदान गर्नुहुने, सहयोग गर्ने सदाशय देखाउने, सहयात्रा गर्ने र सहकार्य गर्ने सम्पूर्ण शुभचिन्तकमा देशैभरका साना किसानका तर्फबाट हार्दिक नमन अर्पण गर्दछौँ ।

सना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.का इलाका कार्यालयहरू

SN	Area Office	Phone No.
1	Birtamod	023542728, 023542173
2	Itahari	025584334, 025588600
3	Bardibas	044550403, 044550322
4	Banepa	011660095
5	Hetauda	057525388, 057524122
6	Gajuri	010402080, 010402117
7	Pokhara	061588335, 061584913
8	Butwal	071420501, 071420500
9	Nepalgunj	081415136, 081415291
10	Birendranagar	083523925
11	Attariya	091551318

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा साना किसान मोडल पुगिसक्यो, हामी दूरदराजमा गरिबी निवारणमा उदाहरणीय काम गर्दै अगाडि बढिरहेका छौं

खेमबहादुर पाठक

अध्यक्ष, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

खेमबहादुर पाठक बिहान सबैदेखि साँझ अबेरसम्म व्यस्त हुनुहुन्छ। उहाँ साना किसान, गरिब, ग्रामीण क्षेत्रका किसानहरूको सफलता सुन्ने, समस्या सुन्ने र समाधानको पहल एवं प्रयास गर्ने काममा व्यस्त देखिनुहुन्छ। राज्यको नीति निर्माण तहमा बस्नेदेखि गाउँका गरिब किसानहरूसम्म पुगेर कृषि तथा पशुपालनका विषय उठान गर्ने पाठकको दैनिक विगतको भन्दा धेरै सहज भएको छ। देशका ७६ जिल्लामा करिब १२ सय संस्था र लाखौं किसानको सञ्जाल बनेको अहिलेको अवस्था सुनाउन पाउँदा मुस्कान देखिने उहाँको अनुहारमा विगत सम्झाउँदा भने केही फरकपन देखिन्छ।

अनिश्चित जीवनको यात्राका क्रममा व्यक्तिगतभन्दा पनि समाज, समुदाय र आम किसानको हितका लागि काम गर्ने सोच राख्नुभएका पाठकले यही अभियानमा लागेकै कारण कुनै समय अपहरण पर्नुपन्थो भने धेरै चुनौतीहरू सामना गर्नुभयो। पाठकसँग साना किसान अभियान र आजको उपलब्धिका विषयमा गरिएको कुराकानीको सम्पादित अंश :

१) साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाको आजको उपलब्धिलाई कसरी लिनुहुन्छ ?

साविकको साना किसान विकास बैंक लि. हालको साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. २०५८ सालमा जुन उद्देश्यका साथ स्थापना भएको हो। सोहीअनुसार आज यस अवस्थामा आइपुग्दा धेरै कुरामा सकारात्मक प्रभाव पार्न सफल भएको छ। नेपाल सरकार, कृषि विकास बैंक, जर्मन जिआइजेडलगायतका विभिन्न संस्थाहरूको सहभागिता नेपालमा कृषिको क्षेत्रमा काम

गर्ने छुट्टै बैंक बनाउनुपर्छ। ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा काम गरेका किसानहरूलाई संलग्न बनाई उनीहरूको भविष्यलाई आधार बनाएर यो संस्थाको जन्म भयो। अहिले संस्था त्यो बाटोमा अगाडि बढिरहेको छ।

यो मेरो मात्र भनाइ नभएर देशभरको अहिलेको अभ्यास र उपलब्धिलाई हेर्दा हामी हिजो ठीक बाटोमा थियौं, अहिले ठीक बाटोमा छौं र भोलिको यात्रा पनि सुनौलो छ।

अहिलेको अवस्थामा साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थामार्फत किसानहरूले जे पाएका छन् त्यो स्वयम् किसानहरूले, आम नागरिकहरूले देख्न सक्ने र हेर्न सक्ने कुराहरू हुन् । यो कसैले भनेको भरमा नभई अहिले हासिल भएको उपलब्धिका आधारमा यो भन्ने अवस्थामा हामी पुगेका छौं ।

यसै संस्थामार्फत सीप, पुँजी र प्रविधि गाउँतहसम्म पुगेको छ भने ग्रामीण क्षेत्रमा सचेतनाको विकासमा पनि महत्वपूर्ण उपलब्धि हासिल भएका छन् । यसैगरी अहिले संस्थागत सञ्जाल विस्तारमा समेत उल्लेख्य प्रगति भएको छ । अहिले सहकारीमार्फत हामीसँग धेरै महिलाहरू जोडिनुभएको छ । महिला नेतृत्वको विकास भएको छ । राज्य र सहयोगी निकाय नपुगेको स्थानसम्म पुगेर यो संस्थाले सेवा प्रवाह गरिरहेको छ ।

मानव सभ्यतामा नआएका वर्ग राउटे, वनकरिया, मुसहर, डोम चमार जस्ता पछि परेका अवसर नपाका सबैलाई जोड्दै हिमाल, पहाड र तराईका सबैलाई एकाकार गर्दै अगाडि बढेको छ ।

अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूभन्दा यो संस्थाको सञ्चालन संरचना नै फरक छ । अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पुँजी लगानी गरेर आमदानी गर्छन्, जुन नाफा कर्जा लिनेहरूको हुँदैन अर्थात ब्याज तिर्नेहरूको हुँदैन । हामीले गरिबसम्म पुगेर गरिबलाई सेवा दिने र त्यसबाट भएको नाफा फेरी सोही गाउँमै लगानीका लागि प्रयोग हुने जुन मोडल छ, यो एसियाकै मोडल कार्यक्रमका रूपमा अगाडि बढेको मैले पाएको छु ।

२) राज्यसंगको सहकार्य कस्तो छ ?

हामी स्थापनाकालदेखि नै राज्यसँग जोडिएर काम गरिरहेका छौं । राज्यका विभिन्न योजना र अभियानहरूमध्ये

हाम्रो उद्देश्य मिल्ने योजना र अभियानलाई सकारात्मक रूपान्तरणका लागि हामीले पनि योगदान गर्नुपर्छ भन्ने ध्येयका साथ हामी र हाम्रो नेटवर्क सदैव सकारात्मक भएर लागेको छ । हामी राज्यको नीति नियम मान्ने घोषणा गरेर जुन विधि, पद्धति, प्रक्रिया र कानूनका आधारमा स्थापना भएका छौं, सोहीअनुसार राज्यभन्दा फरक र भिन्नै तरिकाले अगाडि बढ्ने नभई राज्यका कार्यक्रमलाई सार्थक बनाउँदै किसान दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूको आर्थिक, सामाजिक र सचेतनाको स्तर विकासमा लागि परेका छौं ।

सुरवाती समयमा हामी आफ्नै पहल र प्रयासमा धेरै काम गरेर देखाइसकेपछि पछिल्लो समय राज्य संयन्त्र र हाम्रो सहकार्य सम्भव भएको छ । राज्यले त्यसै कुनै पनि संघसंस्थालाई सहयोग गर्दैन । राज्यले पनि विश्वास गर्न लायक काम गर्ने संघसंस्थालाई मात्र सहयोग गर्ने हो । जुन हामीलाई अहिले गरिरहेको छ । कुरा र कागजी डकुमेन्ट तयार पारेर मात्र नभई नतिजा देखाएर नै हामी अगाडि बढेका छौं । यो लघुवित्त तत्कालीन बैंक स्थापना हुने समयमा सरकारले सेयर राखेपनि हामीसँग सहकार्य भइरहेको थिएन । तर हामीले सरकारको थोरै साथ पाउँदा मात्र नतिजा देखाउन सफल हुँदा सरकारले पत्याउने अवस्था रह्यो । नेपालमा वार्षिक १६ अर्बको मासुजन्य वस्तुहरू आयात भइरहेको थियो । यो समयमा तत्कालीन अर्थमन्त्रीका आर्थिक सल्लाहकार केशव आचार्य, अर्थसचिव रामेश्वर खनाल र राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष डा. युवराज खतिवडा लगायतको टोलीले बारा, मकवानपुर र धादिङ्लगायतका जिल्लाको अवलोकन भ्रमण गर्नुभयो । त्यसपछि हाम्रा संस्था र सदस्यहरूको काम देखेर उहाँहरूलाई थप विश्वास लाग्यो, जसले हामीहरूलाई सरकारसँग सहकार्य गर्न धेरै सजिलो पनि बनायो ।

मासुजन्य उत्पादनमा सरकारको सहूलियत कर्जाको सकारात्मक प्रभावसँगै अन्य क्षेत्रमा पनि हामीले किसानलाई सहूलियत कर्जा दिन अनुरोध गर्छौं ।

सुरुमा हामीलाई २ अर्ब रूपैया मासुजन्य उत्पादनका लागि सरकारले सहयोग गर्ने घोषणा गरेको थियो । तर हामीले १ अर्ब मात्र लियौं किन कि पैसा मात्र भएर भएन हामी त्यसको प्रयोग मार्फत उपलब्धि पनि देखाउन चाहन्थ्यौं । सोही अनुसार १ अर्बको लगानी सुरुको वर्ष हुँदा त्यसको प्रभाव राम्रो देखियो । यस पछिका वर्षहरूमा २, ३, ४, हुँदै सहयोग रकम बढ्दै गयो । यो मासुजन्य उत्पादनमा सरकारको सहूलियत कर्जाको सकारात्मक प्रभावसँगै अन्य क्षेत्रमा पनि हामीले किसानहरूलाई सहूलियत कर्जा दिन अनुरोध गर्नुपर्छ । त्यसपछि दूधजन्य उत्पादनमा सहूलियत कर्जा आयो, त्यसपछि तरकारीमा सरकारको सहयोग प्राप्त भयो । अहिले किसानहरूले सहूलियत दरमा कर्जा प्राप्त गर्न सफल हुनुभएको छ ।

अन्य कुराहरू जे भए पनि कुनै समय १६ अर्बको मासु आयात गर्ने नेपाल मासुमा आत्मनिर्भर भयो भनेर सरकारले नै घोषणा गर्ने अवस्था बन्यो । यसका लागि नेपालभर रहेका साना किसानहरूको भूमिका धेरै ठूलो रहेको छ भन्ने प्रस्ट भएको छ ।

नेपालमा कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने सवालमा साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. नेपाल कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ लि., साना किसान कृषि सहकारी संस्था र सदस्यहरूले गरेको प्रयास सार्थक बन्यो । यसपश्चात् अब किसानहरूलाई उद्यमसँग जोड्नुपर्छ, उत्पादनलाई प्रशोधन गरेर बजारीकरण गर्नुपर्छ भन्ने सोचका साथ सरकारसँग सना तथा लघुउद्यम स्थापनाका लागि सहयोग गर्न अनुरोध गर्नुपर्छ । यसलाई पनि सरकारले सकारात्मक रूपमा लियो । यसमा एसियाली विकास बैंकले प्रदान गरेको आर्थिक सहयोग सरकारले साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. मार्फत सदस्य किसानहरूसम्म पुऱ्याएको छ । अहिले

देशभर सामूहिक र व्याक्तिगत लगानीमा विभिन्न कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनहरूको उद्यम सुरु भएको छ । अब संस्था, समूह र व्यक्ति पनि उद्यमसँग जोडिँदै जानुभएको छ । हामी उत्पादनसँगै बजारीकरणका लागि पनि पहल गरिरहेका छौं । किसानहरूको उत्पादन कतिपय स्थानीय बजार, सहकारी संस्थाको समन्वय र केही केन्द्रीय संघको समन्वयमा विक्रिवितरण भएपनि प्रभावकारी बजार सञ्जाल विकास हुन सकेको छैन, त्यसलाई पनि ध्यानमा राखेर हामीले आगामी दिनको रणनीति बनाइहेका छौं ।

३) सामाजिक सामुदायिक रूपान्तरणसँगै नेतृत्व र सचेतनाको विकासमा यो अभियानले गरेको सहयोग कस्तो छ ?

तराईलगायतका क्षेत्रमा महिलाहरू घरकै चुलोचौकोमा सीमित हुनुपर्ने बाध्यता थियो । तर अहिले साना किसान कृषि सहकारीहरूमा लागिस्केपछि उहाँहरूको सचेतनाको स्तर विकास भएको छ ।

नेपालको जटिल र कठिन राजनीतिक परिस्थिति रहेको अवस्थामा हाम्रो संस्था स्थापना भयो । राजनीतिक द्वन्द्व जारी थियो, तत्कालीन समयमा गाउँतहमा पुगेर संस्था बनाउने, पुँजी परिचालन गर्ने र समूह बनाउने काम अत्यन्तै जटिल थियो ।

कठिन परिस्थितिका बीच हामीले सदस्यहरूको बीचमा एकताको भावना विकास गर्न सक्यौं ।

तत्कालीन समयमा होस् वा त्यसपछिका वर्षहरूमा किन नहोस्, तराईलगायतका क्षेत्रमा महिलाहरू घरकै चुलो चौकोमा सीमित हुनुपर्ने बाध्यता थियो । तर अहिले साना किसान कृषि सहकारीहरूमा लागिस्केपछि उहाँहरूको सचेतनाको स्तर विकास भएको छ । पहिले घुम्तो ओडेर सीमित क्षेत्रमा रहेका तराईका अधिकांश महिला दिदीबहिनीहरू व्यक्तिगत, सामाजिक र समुदायिक विषयमा वकालत गर्न सक्ने हुनुभएको छ ।

सहकारीमा आबद्ध भइस्केपछि उहाँहरूले धेरै नयाँ-

नयाँ कुरा सिक्नुभएको छ । आफ्नो जीवन र जीविका आफैं चलाउन थाल्नुभएको छ । विगतका दिनमा मञ्चमा नदेखिने महिलाहरू अहिले भाषण गर्न सक्ने भइसक्नुभएको छ । राजनीतिक रूपमा भन्नेहो भने पनि अहिले महिलाहरूको नेतृत्व र सहभागिता बढेर गएको छ । साना किसानमा लागेका महिला वा पुरुष जो कोही पनि निर्वाचनमा सहभागी हुँदा विजयी हुने वातावरण बनेको छ । यसले सहकारीमार्फत नेतृत्व विकास भएको छ भन्ने प्रमाणित गरेको छ ।

यो अभियानले मान्छेहरूलाई गरिखाने बनाएको छ भने अर्कोतर्फ चेतनशील बनाएर मान्छेहरूलाई नेतृत्व गर्न सक्ने बनाएको छ । यसैगरी द्वन्द्व न्यूनीकरणमा पनि यो अभियानले सहयोग पुगेको छ ।

कुनै समय थियो, हिमाल, पहाड र तराईमा बसोबास गरेकै भएरमा भेदभाव गर्ने, जात, धर्म, भाषा, समुदायलगायतका विविध विषयलाई जोडेर हुने विभेदको समेत अन्त्य भएको छ ।

४) भविष्यमा साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था कुन रूपमा अगाडि बढ्छ ?

हरेक संस्था भोलिको प्राप्त तय गरेर नै अगाडि बढेका हुन्छन् । हाम्रो संस्था हिजो स्थापना हुँदा जुन लक्ष्य र उद्देश्यका साथ स्थापना भयो त्यो बाटो पहिल्याउँदै हामी आजको अवस्थासम्म आइपुगको छौं । हामी जति-जति काम गर्दै जान्छौं, त्यति काम र क्षेत्रहरू पनि थपिँदै जान्छन् । पहिले थोरै जिल्ला थियौं, अहिले ७५ जिल्लामा सञ्जाल विस्तार गरेका छौं । अब निकट भविष्यमा ७७ वटै जिल्लामा हाम्रो नेटवर्क विस्तार गर्दैछौं । नेटवर्क विस्तार गरेर मात्र पनि भएन, त्यसको प्रभावकारिता पनि देखिनुपर्ने हुन्छ । त्यसका लागि सहकारी संस्था प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुनुपर्ने हुन्छ । संस्था सञ्चालनका लागि

स्थानीय नै अगाडि बढ्नुपर्ने हुन्छ । यी कुराहरूमा हामी अहिले केन्द्रित भएका छौं । त्यसैगरी कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बढिरहेको छ । यसको भण्डारण, प्रशोधन, प्याकेजिङ र बजारीकण अब हाम्रो प्रमुख दायित्व बनिरहेको छ । तपाईंलाई एउटा कुरा भनी, धेरै संघ, संस्था, बैंक वित्तीय संस्थाहरू सुगम केन्द्रित छन् । तर जहाँ भौगोलिक विकटता छ, जहाँ अशिक्षा छ, जहाँ शिक्षा, स्वास्थ्य, पुँजी, प्रविधि, सीपलगायतको अभाव छ त्यो ठाउँमा धेरै कम पुगेको देखेको छु । हामी त्यो असहज ठाउँ र समुदायका बीचमा पुगेर काम गरिरहेका छौं र आगामी दिनमा यसलाई जारी राख्नुपर्नेछ । हामी नेपालको गरिबी अन्त्य गर्न चाहन्छौं । नेपालको गरिबी अन्त्य गर्ने एउटै मात्र उपयुक्त उपाय भनेको

कृषि र पशुपालन नै हो । सरकार पनि यसतर्फ लागेको छ । हामीले पनि साथ दिएर सरकार सँगसँगै अगाडि बढेको छौं । हामी सहरमुखीभन्दा गाउँमुखी भएर काम गरिरहेका छौं ।

गाउँमा दुईखाले मान्छेहरू गरिब देखेको छु । एक खाले मान्छेहरू चेतनाको गरिब छन् । अर्को खाले मान्छेहरू आर्थिक रूपले सामाजिक रूपले गरिब छन् । हामी यी दुई खाले

मान्छेहरूलाई सँगसँगै अगाडि बढाउँदै छौं । चेतना दिने, सीप दिने, प्रविधि दिने, पुँजी दिने र किसानहरूले उत्पादन गरेको वस्तुलाई प्रोसेसिङ, प्याकेजिङ र भण्डारण गरेर बजारसँग जोड्ने कामहरू हामीले संस्थामार्फत गर्ने सोचका साथ अगाडि बढेका छौं । यस्तो कार्यक्रम कहाँ लैजाने र यसको लाभग्राही को हुने भन्ने बारे नेपाल सरकारले हामीलाई क्षेत्र तोकेको छ । सोही अनुसार हामीहरूले काम गर्नुपर्ने हुन्छ । सरकारले यस कार्यक्रमको नतिजा देखेरै यसलाई सबै स्थानीय तहसम्म पुऱ्याउन अनुरोध गरेको छ । हामीले पनि सोहीअनुसार देशभर पालिका स्तर र वडा स्तरसम्म हाम्रो सञ्जाल विस्तार गरेर

गाउँमा दुई खाले मान्छेहरू गरिब देखेको छु । एक खाले मान्छेहरू चेतनाको गरिब छन् । अर्को खाले मान्छेहरू आर्थिक रूपले सामाजिक रूपले गरिब छन् ।

आर्थिक रूपान्तरण मार्फत देशलाई कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा योगदान गर्न चाहन्छौं । राज्यले नागरिकलाई प्रदान गर्ने कुनै पनि स्रोत साधनलाई एकैपटक वास्तविक लाभग्राहीसम्म पुऱ्याउन सकिने सञ्जाल विस्तार गर्दै हरेक किसिमले किसानहरूलाई योग्य बनाउने काम गर्नुपर्ने छ । अहिले ७५ जिल्लामा सञ्जाल विस्तार भएको छ भने ५० प्रतिशत स्थानीय तहमा पुगिसकेका छौं । यसलाई विस्तार गर्ने पनि हाम्रो योजनामा रहेको छ । पछिल्ला वर्षहरूमा हाम्रो मुख्य क्षेत्र कर्णाली बनेको छ । कर्णालीमा गरिबी धेरै भएको, ग्रामीण बस्ती भएको प्रदेश भएका कारण हामी त्यस प्रदेशलाई केन्द्र बनाएका छौं । यसैगरी सुदूरपश्चिम, भित्री मधेस र जहाँ गरिबी, अशिक्षालगायतका समस्याहरू छन्, त्यहाँ हाम्रो कार्यक्षेत्र बन्ने छ ।

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. वित्तीय सेवा दिने संस्था भए पनि यसको मुख्य प्राथमिकता कृषि र पशुपालन नै रहेको छ । ग्रामीण क्षेत्रको गरिबी न्यूनीकरण गर्ने मुख्य आधार नै कृषि भएका कारण हामी कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको समग्र प्रणालीमा हामीले काम गर्ने गरी तयारी गरिरहेका छौं ।

५) साना किसान अभियानमा तपाईंको सहभागिता र उतारचढाव कस्तो छ ?

म १९ वर्षको उमेरमा २०४३ सालमा जनपक्षीय प्रधान पञ्चका रूपमा धादिङको चैनपुरमा निर्वाचित भएको थिएँ । त्यही समयमा मलाई जनताको हितमा केही काम गर्ने हुटहुटी थियो । त्यही हुटहुटी मेटाउन साना किसान विकास आयोजना चैनपुरमा लैजानका लागि पहल सुरु गरें ।

तत्कालीन समयमा चैनपुरमा साना किसान विकास

आयोजना लैजान विभिन्न शक्ति केन्द्रहरूले रोक्ने देखेपछि हामीले धादिङ बेसीमा बसेर चैनपुरको सर्भे गरेका थियौं । तत्कालीन समयमा कृषि विकास बैंकमार्फत सञ्चालित साना किसान विकास कार्यक्रम चैनपुरमा लैजाने विषयमा स्वीकृत भयो । २०४५ सालबाट उहाँ औपचारिक रूपमा कुनै न कुनै रूपमा साना किसान विकास कार्यक्रम मार्फत यो अभियानमा जोडिने मौका मिल्यो । यसपश्चात् २०५० सालबाट साना किसान विकास कार्यक्रम सहकारीका रूपमा अगाडि बढाउने कार्य धादिङबाटै सुरु भएको हो । यसै समयमा सबै कृषि सहकारीहरूको जिल्ला कृषि संघ स्थापना भयो । जिल्ला संघ राम्रोसँग सञ्चालन हुन नसकेपछि घाटामा चलिरहेको थियो ।

घाटामा चलिरहेको समयमा म जिल्ला कृषि संघको अध्यक्ष बनें । म नेतृत्वमा आइसकेपछि जिल्ला संघ केही वर्षको अवधिमाै वार्षिक करिब १० लाख आम्दानी गर्ने संघ बन्न सफल भयो । जिल्ला संघ हुँदै २०६० सालमा तत्कालीन साना किसान विकास बैंकमा सञ्चालकका रूपमा रहेर काम सुरु गरेको हुँ ।

तत्कालीन समयमा देशमा राजनीतिक द्वन्द्व थियो । द्वन्द्वका कारण साना किसानको कार्यक्रमलाई सहज रूपमा सञ्चालन हुन नदिइरहेको अवस्था थियो । कतिपय संस्थाहरू बन्द गराउने, कतिपय सञ्चालकलाई धम्क दिने, कर्मचारीलाई हतोत्साहित बनाउनेलगायतका काम भइरहेका थिए । विषम परिस्थितिलाई चिर्दै जहाँ समस्या छ, त्यहीँ पुग्ने काम मैले तत्कालीन समयमा गरें । संस्था बन्द गराउने, ताला लगाउने, जलाउने काम पनि यही समयमा भए । मैले जहाँ समस्या छ त्यहीँ पुगेर धम्की दिनेहरूलाई भेटेरै कुरा बुझाउने काम गरेको थिएँ । सदस्य किसानहरूलाई संस्था हुँदा हुने फाइदाबारे बुझाएँ । यसो गर्दै जाने क्रममा २४ घण्टा अपहरणमा पनि परेको थिएँ । कतिपयसँग संस्था

सदस्य
किसानहरूलाई संस्था
हुँदा हुने फाइदाका
बारेमा बुझाएँ । यसो
गर्दै जाने क्रममा २४ घण्टा
अपहरणमा पनि परेको
थिएँ ।

खुलाउन जाने क्रम भगडा नै गर्नुपन्थो ।

आफूसँगै साना किसान कृषि सहकारी संस्था स्थापना गर्ने र सञ्चालन गर्ने अभियानमा लाग्नुभएका साथीहरू तत्कालीन समयमा गुमाउँदाको पिडाले अहिले पनि बेला-बेला दुःखी बनाउँछ ।

त्यो समयको आफ्नो अवस्था सम्झँदा अहिले डर लाग्छ । एउटा अभियानमा लागेको अभियन्ता अभियान पुरा नगरुन्जेल लागिरहनुपर्छ भन्ने सोचका साथ जस्तोसुकै कठिन परिस्थितिसँग जुध्दै अघि बढिरहँ । त्यो अवस्थालाई सम्झने हो भने त अहिले नाफाकै जिन्दगी बाँचेजस्तो लाग्छ ।

प्रतिकूल परिस्थितिबीच अगाडि बढ्दै जाने क्रममा तत्कालीन द्वन्द्वरत पक्ष र सरकारबीच विस्तृत शान्ति सम्झौता भयो र देशमा राजनीतिक व्यवस्था बदलियो । बदलिएको समयसँगै नेपालमा १० वर्षे सशस्त्र द्वन्द्व सकियो, राजतन्त्रको पनि अन्त्य भयो र द्वन्द्वरत पक्ष पनि राज्यको नेतृत्व गर्ने अवस्थामा आइपुग्यो ।

द्वन्द्वरत पक्षको सरकार बनेसँगै साना किसानबाट लिएको ऋण मिनाहा दिने कुरा आयो । ऋण मिनाहा १० वर्षमा दिने कुरा थियो । ऋण मिनाहा गर्दा बैंक नै बन्द हुने अवस्था आउने भएपछि हामीले त्यसका विरुद्ध आन्दोलनै गर्नुपरेको थियो । तत्कालीन समयमा १० वर्षको समयसीमा कुरेको भए अहिले साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. नै रहँदैन्थ्यो । त्यो समयमा ९५ करोड मिनाहको पैसा सरकारबाट ल्याउन पहल गरेर ल्यायौं पनि । यसले सरकारले घोषणा गरेको ऋण मिनाहा गर्न र संस्था सञ्चालन गर्न सहज भयो । यसपछि हामीहरूले सरकार, विभिन्न दातृ निकाय, सामाजिक सामुदायिक कार्यक्रम, कर्जा वितरणको कार्यक्रमलगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै गयौं । केही अनुदान र तालिमका कार्यक्रम

पनि गर्दै गयौं । सरकार जोडियो सञ्जाल विस्तार भयो यसले सकारात्मक प्रभाव पार्दै गयो । त्यसपश्चात् सबैको साथ सहयोग पनि पाउँदै गयौं । सबैको साथ, सहयोग, हौसला, प्रेरणा र उत्साहले आजको अवस्थामा यो लघुवित्त वित्तीय संस्था आइपुगेको छ । स्थानीय तह, प्रदेश सरकार, संघीय सरकार सबैले अहिले यो कार्यक्रमलाई साथ दिनुभएको छ । सदस्य संस्था र किसानहरू प्रतिबद्ध भएर लाग्नुभएको छ । जसको फलस्वरूप नेपाल र विदेशमा पनि साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था चिनिने, देखिने र सुनिने किसानहरूको संस्थाका रूपमा स्थापित बनेको छ । यसले केही समय पहिले नेपालमा एउटा राष्ट्रिय

स्तरको पुरस्कार पाइसकेको छ । गरिबी न्यूनीकरणका लागि संसारको नमुना मोडलका रूपमा विकास भएको साना किसान कार्यक्रम अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा समेत अनुसरण भइसकेको छ । संस्थागत पुँजी प्रदान गर्ने काम अर्थात् वित्तीय सहयोग लघुवित्तले गर्ने र संस्थागत क्षमता विकास, दिगो पना, सदस्य, सञ्चालक र कर्मचारीहरूलाई समेत संस्था सञ्चालनका लागि विभिन्न तालिम र प्रशिक्षणबाट सक्षम बनाउने काम नेपाल कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ लि.

ले गर्दै आएको छ । जुन मोडल एक नमुना मोडलका रूपमा छ, यो मोडल कार्यक्रमलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको अवार्ड दिँदा पनि केही फरक पर्दैन । संस्थालाई यहाँसम्म ल्याउन खट्नुहुने व्यवस्थापनका सिइओदेखि सबै कर्मचारी साथीहरू, पूर्व कर्मचारी साथीहरू, सरकार, सहयोगी निकाय, सदस्य संस्थाहरू, सदस्य किसानहरू, सेयर सदस्यज्यूहरू, सञ्चारकर्मी साथीहरू, शुभचिन्तक, राजनीतिकर्मी, विभिन्न पेसा व्यवसायमा संलग्न अगुवा साथीहरू, सहकारी अभियानका साथीहरूलगायत सम्पूर्ण आमामुखा दिदीबहिनी तथा दाजुभाइहरूमा २१ औं बैंक डेको अवसरमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

गरिबी
न्यूनीकरणका लागि
संसारको नमुना मोडलका
रूपमा विकास भएको
साना किसान कार्यक्रम
अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा समेत
अनुसरण भइसकेको छ ।

शुभकामना

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. २०५८ सालमा स्थापना भई २१ औं वार्षिकोत्सव मनाउने दिनसम्म आइपुगेको छ । बिभिन्न आरोहअवरोह पार गर्दै ग्रामीण क्षेत्रका साना किसानहरूको आर्थिक अवस्था सुधारमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आर्थिक, सामाजिक र सचेतनाको स्तर सुधारमा केन्द्रित साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. का सञ्चालकहरूको संक्षिप्त शुभकामना प्रस्तुत गरिएको छ :

प्रताप सुवेदी

उप-महाप्रबन्धक, कृषि विकास बैङ्क लि.
तथा

सञ्चालक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

कृषि विकास बैङ्कको अगुवाइमा नेपाल सरकार, कृषि विकास बैङ्क, नेपाल बैङ्क लि., नबिल बैङ्क लि. एवम् २१ वटा साना किसान सहकारीहरू संस्थापक रही वि.सं. २०५८ असार २२ गते साना किसान विकास बैङ्क (हाल साना किसान विकास लघुवित्त

वित्तीय संस्था लि.) को स्थापना भई अहिले २१ औं वार्षिकोत्सव मनाउने अवस्थासम्म आइपुगेको छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐनअनुसार ३० प्रतिशत सेयर सर्वसाधारणलाई जारी गरी २०७०/०६/१४ देखि नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा सूचीकृत भइसकेको यस वित्तीय संस्थामा कृषि विकास बैङ्कको करिब २२ प्रतिशत र साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि.हरूको करिब ४४ प्रतिशत सेयर रहेको छ ।

स्थापनाकालदेखि २० वर्ष निरन्तर आफ्नो उद्देश्य केन्द्रित काम गर्दै अगाडि बढेको यस वित्तीय संस्था २१औं वार्षिक उत्सव मनाउने यो सुखद क्षणमा आइपुगेको छ । यस संस्थाको परिकल्पनाकार र मातृ संस्था कृषि विकास बैङ्क लि. लाई स्मरण गर्दै यस संस्था स्थापनाको उद्देश्य र मर्मलाई आत्मसात् गर्दै समयअनुकूल अगाडि बढ्न सकोस् भन्ने हार्दिक शुभकामनासहित यस वित्तीय संस्थाको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु ।

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था तत्कालीन समयमा मिति २०५८ सालमा साना किसान विकास बैङ्कका रूपमा स्थापना भएको हो । देशभर रहेका साना किसान कृषि सहकारी संस्थाहरूलाई आर्थिक रूपमा, सदस्यहरूलाई सामाजिक र सचेतनाका रूपमा सक्षम बनाउन यस बैङ्कले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । पछि साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाका रूपमा रूपान्तरण भएको यस संस्थामार्फत ग्रामीण क्षेत्रको अर्थतन्त्र चलायमान बनाउन सहयोग पुऩुका साथै गरिबी निवारणमा समेत सहयोग पुगेको छ ।

गाउँमा छरिएर रहेका किसानहरूलाई पुँजीको अभाव

रवीन्द्र यादव

सञ्चालक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

नहोस भन्ने उद्देश्यका साथ संस्थाले चलाएको विभिन्न कार्यक्रमले उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन ठूलो भूमिका खेलेको छ ।

यो लघुवित्त हाम्रो आफ्नो लघुवित्त हो, यसलाई अभै प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने हाम्रो दायित्व हो । यस संस्था २१ औं स्थापना दिवस बनाउने अवस्थासम्म

आइपुगेको छ । यो हामी सबैका लागि खुसीको कुरा हो । यस अवसरमा विश्वासका साथ लाम्नुभएका सेयर सदस्य महानुभावहरू, प्रतिबद्ध भएर काम गरिरहनुभएका व्यवस्थापकीय नेतृत्वदेखि सम्पूर्ण कर्मचारीसाथीहरू, साभेदार सहकारी सस्थाहरू, विभिन्न दातृनिकायहरू र शुभचिन्तक सबैमा २१ औं बैंक डेको अवसरमा हार्दिक आभार तथा शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

चाँदनी ढकाल

सञ्चालक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

आर्थिक, सामाजिक रूपान्तरणको बाटोमा सरकार र सरोकारवाला निकायसँगसँगै अगाडि बढ्ने क्रममा आज हामी २१ औं स्थापना दिवस मनाउने अवस्थासम्म आइपुगेका छौं । यो हामी सबैका लागि खुसीको कुरा हो । ग्रामीण क्षेत्रमा वित्तीय पहुँच कुनै पनि माध्यमबाट पुन नसकेको अवस्थामा तत्कालीन साना किसान

विकास बैंकले साना किसान कृषि सहकारी संस्थामार्फत पुऱ्याएको कर्जाले गाउँको अर्थतन्त्र चलायमान बनाउन ठूलो सहयोग पुगेको थियो ।

देशको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म आफ्नो सेवा र पहुँच विस्तार गरेको यस संस्थामार्फत अहिले लाखौं किसानहरू लाभान्वित बन्नुभएको छ । युवा नेतृत्व विकास भएको छ । महिलाहरू जागरूक हुनुभएको छ । कृषि, पशुपालन र साना तथा मझौता उद्योगहरू स्थापना भएका छन् । किसानहरूलाई उत्पादनसँगसँगै उद्योगसँग जोड्ने काम भएको छ । यसले किसानहरूको आयआर्जन बढेको छ । गरिबी निवारणका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको यो संस्था आफ्नो छुट्टै र विशिष्टीकृत पहिचान बनाउन सफल भएको छ । आजको दिनसम्म ल्याउन सहयोग गर्नुहुने सेयर सदस्य संस्था, सदस्य किसान, सरकारी तथा सहयोगी निकाय सबैमा २१ औं बैंक डेको अवसरमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

नेपालको आर्थिक, सामाजिक र सचेतनाको रूपान्तरणसँगै गरिबी निवारणका क्षेत्रमा काम गर्दै आएको साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. २१ औं बैंक दिवस मनाउने अवस्थासम्म आइपुगेको छ । यो हाम्रा लागि अत्यन्तै खुसीको कुरा हो ।

नेपालको ग्रामीण क्षेत्रमा बैंकिङ पहुँच नभइरहेको अवस्थामा नागरिकलाई एकाकार गर्दै गरिबी निवारणमा यस संस्थाले खेलेको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । यस संस्थाले गरिबी

भूपेस श्रेष्ठकुली

सञ्चालक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

निवारणमा राज्यको नियमनकारी निकायसँग नजिक रहेर ग्रामीण क्षेत्रका साना किसानहरूको आर्थिक अवस्था सुधारमा ठूलो भूमिका खेलेको छ। यस विशिष्ट प्रकारको सकारात्मक सेवा र प्रभाव पार्न सफल साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाले आगामी दिनमा अझै परिस्कृत ढंगबाट आफूलाई अगाडि बढाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

यसका लागि स्थापनाकालदेखि अहिलेसम्म विश्वाससाथ लाग्नुभएका सेयर सदस्य महानुभावहरू, प्रतिबद्ध भएर काम गरिरहनुभएका व्यवस्थापकीय नेतृत्वदेखि सम्पूर्ण कर्मचारीसाथीहरू, साभेदार सहकारी संस्थाहरू, नेपाल सरकार, विभिन्न दातृनिकायहरू र शुभचिन्तक सबैमा २१ औं बैंक डेको अवसरमा हार्दिक आभार तथा शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

विशिष्टीकृत पहिचान रहेको साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. ग्रामीण क्षेत्रमा पुँजी परिचालन गर्दै गरिबी निवारणमा केन्द्रित काम गर्दै आएको संस्था हो। यो संस्था दूरदराजका अल्पसंख्यक, गरिब, सीमान्तकृत, लोपउन्मुख र राज्यको मूल धारमा आउन नसकेका नागरिकको बीचमा सेवा पुऱ्याउन सफल भएको छ। ग्रामीण अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउनमा यस संस्थाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ।

नाफालाई भन्दा बढी किसानहरूको आर्थिक विकास, नेतृत्व एवं क्षमता विकासमा यस संस्थाले जोड दिँदै आएको छ। थोक कर्जाका रूपमा पुँजीसँगसँगै ज्ञान, सीप र प्रविधिमा समेत साना किसानहरूको पहुँच बढाई यस संस्थाले आफ्नो उद्देश्य केन्द्रित कामलाई अग्र भागमा राखेर काम गरिरहेको छ।

जस्तोसुकै जटिल अवस्थामा पनि यस संस्थाले सदस्य संस्था र किसानहरूको बीचमा पुगेर आफ्नो सेवालार्इ निरन्तरता दिएको छ। यसैगरी विभिन्न प्राकृतिक विपद्को समयमा समेत संस्थाको अगुवाइमा सहयोग संकलन तथा हस्तान्तरण गरी सामाजिक जिम्मेवारीसमेत वहन गर्दै आएको छ।

लगानीकर्ताहरूलाई हरेक वर्ष राम्रो प्रतिफल दिन सफल यस संस्थाको नाफा किसानहरूकै हितमा कार्यक्रम सञ्चालनमा लगाउने गरिएको छ।

उमेश लम्साल

सञ्चालक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

यो संस्था नेपालको पुँजी बजारमा लगानीकर्ताहरूका लागि उचित कम्पनीका रूपमा स्थापित भइरहनु यस संस्थाको सकारात्मक पक्ष पनि हो।

विशिष्टीकृत बैंकका रूपमा स्थापित भई आफ्नो उद्देश्यलाई दृढताका साथ कार्यान्वयन गर्दै अगाडि बढेको यस संस्थाको २१ औं वार्षिकोत्सवका अवसरमा स्थापनाकालदेखि अहिलेसम्म विश्वाससाथ लाग्नुभएका सेयर सदस्य महानुभावहरू, प्रतिबद्ध भएर काम गरिरहनुभएका व्यवस्थापकीय नेतृत्वदेखि सम्पूर्ण कर्मचारीसाथीहरू, साभेदार सहकारी संस्थाहरू, नेपाल सरकार, विभिन्न दातृनिकायहरू र शुभचिन्तक सबैमा हार्दिक आभार तथा शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

डा. महेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ

सञ्चालक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

यस वित्तीय संस्थाले नेपालको ग्रामीण क्षेत्रका स्थानीय समुदायको सक्रिय सहभागितामा साना किसान सहकारी संस्थाको स्थापना एवम् विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदै वित्तीय सेवाको विस्तार गर्दै आइरहेको छ। यस संस्थाले नेपालको बैंकिङ्ग सेवामा पहुँच पुग्न नसकेका

खास गरी नेपालको पिछडिएका क्षेत्रका विपन्न वर्गमा पुऱ्याएको वित्तीय सेवा उत्साहवर्द्धक छ।

यस वित्तीय संस्थाको क्षेत्र विस्तार, कार्यकुशलतापूर्वक व्यवस्थापन, सेवाको प्रभावकारिता, लगानीकर्ताको प्रतिफल र किसानले उत्पादन गरेका वस्तुको उचित बजारीकरणको चुनौतीलाई आगामी दिनमा अभ्र परिष्कृत तरिकाले सम्बोधन गरी नेपालको गरिबी निवारण कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनेछ।

विश्वाससाथ यस संस्थाको निरन्तर प्रगतिका लागि प्रतिबद्ध लगानीकर्ताहरू, विकासका साभेदारहरू, सहकारीसंस्थाहरू र व्यवस्थापनका सबैमा धन्यवाद दिन चाहन्छु।

यस वित्तीय संस्थाको एक्काइसौं वर्षगाठको उपलक्ष्यमा संस्थाको उन्नतिका लागि हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

हार्दिक बधाई

यस वित्तीय संस्थाका सञ्चालक **डा.महेन्द्र प्रसाद श्रेष्ठ**ज्यूले नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालयबाट व्यवस्थापन विधामा विद्यावारिधी उपाधी हासिल गर्नु भएकोमा हार्दिक बधाई ज्ञापन गर्दै उहाँको अपार ज्ञान भण्डार, अनुभव तथा लगनशिलताबाट वित्तीय संस्थाले निरन्तर लाभ पाइरहोस् भन्ने कामना गर्दछौं।

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.
परिवार

“आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणमा साना किसानको अग्रणी भूमिका छ”

डा. शिवरामप्रसाद कोइराला

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. नेपालमा व्याप्त गरिबी निवारणका लागि साना किसान कृषि सहकारीमार्फत सदस्यहरूको जीवनस्तर उकास्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको संस्था हो । यस संस्थाको अगुवाइमा अहिले देशका ७६ वटा जिल्लामा संस्थागत सञ्जाल विस्तार भइसकेको छ । कृषि, पशुपालन, दुग्धजन्य उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण र बजारीकरणका लागि समेत यस संस्थाले काम गर्दै आएको छ । संस्थाको अगुवाइमा नेपालका दूरदराजमा वित्तीय पहुँचको विकास भएको छ । ७९ प्रतिशत भन्दा बढी महिला सहभागिता भई महिलाहरूको नेतृत्व विकास भएको छ । युवाहरूलाई कृषि तथा पशुपालन व्यवसायमा संलग्न गराउन उत्प्रेरणा बढाउने काम भएको छ । सरकारसँगको सहकार्यमा विभिन्न जिल्लामा कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाउने कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । गरिब, सीमान्तकृत, अल्पसंख्यक, दलित, जनजातिहरूलाई राज्यको मूलधारमा जोड्ने कार्यमा केन्द्रित यस संस्था २१ औँ वार्षिकोत्सव मनाउने दिनसम्म आइपुगेको छ । यस अवसरमा साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत डा. शिवरामप्रसाद कोइरालासँग गरिएको कुराकानीको सम्पादित अंश :

१. साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था २१ औँ स्थापना दिवस मनाउने अवस्थामा आइपुग्दा आफ्ना लक्ष्यको कति प्रतिशत काम गर्न सफल भएको मान्नुहुन्छ ?

हाम्रो लक्ष्य भनेको वित्तीय पहुँचबाट कोही नछुट्नु, विपन्न साना किसानहरूको पनि ऋण पुँजी, प्रविधि र कृषि उत्पादनका लागि आवश्यक सामग्रीमा सहज पहुँच होस् भन्ने हो । यस लक्ष्य प्राप्तिका लागि हामी हाम्रा साभेदार साना किसान कृषि सहकारीसँग सहकार्य गर्दै अगाडि

बढिरहेका छौ । आजको विपन्न किसान सम्पन्न र आत्मनिर्भर बनाउन सकेका दिन हाम्रो शतप्रतिशत लक्ष्य पूरा हुन्छ । हाम्रो सबै कार्यक्रमहरू त्यसै दिशातर्फ उन्मुख छन् र आशा छ, हाम्रो साना किसान विकास अभियानले आशातीत परिणाम प्राप्त गर्छ ।

२. साना किसानलाई लक्षित गरेर वित्तीय पहुँचसँगसँगै अरु कस्ता कार्यक्रम अगाडि बढाउनुभएको छ ?

वित्तीय पहुँचका अतिरिक्त सामाजिक चेतना, शिक्षा,

२१औं वर्ष प्रवेश विशेषाङ्क

स्वास्थ्य, महिला सशक्तीकरण, नेतृत्व विकास, वित्तीय कृषि साक्षरता, सहकारी शिक्षा, कृषि मूल्य शृंखला, सुशासन, संस्थागत सदृढीकरण उद्यमशीलता विकास, सामाजिक/सामुदायिक विकास जस्ता मानवपुँजी विकास, सामाजिक पुँजी निर्माण आदि कार्यक्रमका साथै मुलुकको अर्थतन्त्रको जगका रूपमा रहेको कृषिको रूपान्तरण र उद्यमशील संस्कृतिको निर्माण अभियानमा लागिपरेका छौं ।

३. नेपाल सरकारसँगको सहकार्यमा सञ्चालन भइरहेका कार्यक्रमको प्रभावकारिता कस्तो छ ? यसलाई निरन्तरता दिँदै थप प्रभावकारी बनाउन के गर्नुहुन्छ ?

नेपाल सरकारसँगको सहकार्यमा सञ्चालनमा रहेको पशुपालन (दूध तथा मासुजन्य) एवं तरकारी खेती कर्जा कार्यक्रमको प्रभावकारिता असाध्यै राम्रो रहेको कुरा स्वतन्त्र अध्ययन अनुसन्धानबाट पुष्टि भएको छ । ग्रामीण क्षेत्रका हरेक कुना काप्चाबाट अत्यधिक माग भइरहेको पशुपालन र तरकारी खेती कर्जा सोको सदुपयोगिताबाट किसानको आय आर्जनमा ५ देखि १० गुणासम्म भएको वृद्धिले यसको प्रभावकारितालाई थप पुष्टि गर्छ । त्यस्तै सामाजिक/सामुदायिक कार्यक्रम सहकारी अनुसरण कार्यक्रम र विविध तालिम कार्यक्रमले सामाजिक रूपान्तरण र किसानको क्षमता विकासमा ठूलो मद्दत पुगेको छ । साना किसानलाई निरन्तर तालिम र शिक्षाको माध्यमबाट क्षमता विकास गराउने र उनीहरूले गरेको कामको नियमित अनुगमन गरी आवश्यक सुभाव/सल्लाह दिने गर्छौं ।

४. तपाईंहरूको अग्रसरतामा स्थापित कतिपय साना किसान कृषि सहकारी अहिले अबैको कारोबार गर्ने भइसकेका छन् । त्यस्ता सहकारीलाई उत्पादन,

प्रशोधन र बजारीकरणसँग जोड्ने विषयमा केही तयारी गर्नुभएको छ ?

अवश्य पनि, तयारी मात्र होइन हामीले एसियाली विकास बैंकबाट नेपाल सरकारमार्फत प्राप्त गरेको ५ करोड अमेरिकी डलर बराबरको ऋण सहयोगबाट व्यावसायिक कृषि उत्पादन, साना तथा मझौला कृषि प्रशोधन उद्योग स्थापना एवं सञ्चालन कृषि उपज भण्डारण र बजारीकरणका लागि सहूलियत कर्जालगायत आवश्यक सीप र प्राविधिक सहयोगसमेत उपलब्ध गराइएका छौं । व्यावसायिक रूपमा कृषि वा पशुपालन गर्ने वा प्रशोधन उद्योग सञ्चालन गर्ने साना किसानलाई रु.५० लाखसम्म तथा सहकारीगत वा समूहगत रूपमा उल्लिखित व्यवसाय गर्ने सहकारी/समूहलाई रु. २ करोडसम्मको ऋण र प्राविधिक सहयोगसमेत उपलब्ध गराइरहेका छौं । हाम्रो सोच नै कृषिको रूपान्तरण र उद्यमशीलताको विकासबाट साना किसानलाई समृद्ध बनाउने हो । हाम्रो सम्पूर्ण गतिविधिहरू त्यसैतर्फ केन्द्रित छ ।

सामाजिक/
सामुदायिक कार्यक्रम
सहकारी अनुसरण
कार्यक्रम र विविध तालिम
कार्यक्रमले सामाजिक
रूपान्तरण र किसानको
क्षमता विकासमा ठूलो
मद्दत पुगेको छ ।

५. यस संस्थाको व्यवस्थापकीय नेतृत्वका रूपमा तपाईंले आगामी दिनमा

यस संस्था र संस्थागत सञ्जालमा रहेका सदस्य साना किसानहरूलाई कुन रूपमा अगाडि बढाउने सोच्नुभएको छ ।

सीप र क्षमतावान् साना किसान, साना किसान परिवारका शिक्षित युवाहरूको सहकारीमा सहभागिता र कृषि पेसामा आकर्षण, साना किसानको आफ्नो उत्पादन आफ्नै उद्योग, आफ्नो गाँउ आफ्नै रोजगारीको अवसर सृजना गर्ने गरी साना किसानहरू अगाडि बढेको र ग्रामीण अर्थतन्त्रको विद्यमान संरचनालाई रूपान्तरण गर्न सक्ने संवाहकका रूपमा साना किसानहरूलाई अगाडि बढाउने सोच रहेको छ ।

रणनीतिक व्यवस्थापन : रणनीति निर्माण, कार्यान्वयन एवं मूल्याङ्कन प्रक्रिया

प्रताप सुवेदी*

१. विषय प्रवेश :

रणनीतिक व्यवस्थापन भन्नाले सङ्गठन र यसको वातावरणमा भएका अवसर तथा चुनौतीहरूलाई सांगठनिक उद्देश्यमा मिलाउने (adjust) गर्ने एउटा प्रक्रिया हो। जसले रणनीतिक योजनाको तर्जुमा र योजनाको सक्षम एवं प्रभावकारी कार्यान्वयन एवं मूल्याङ्कन प्रक्रिया समेतलाई समेटेछ। कुनै पनि संस्थामा विद्यमान सबल एवं दुर्बल पक्षहरूको पहिचान गरी प्रतिस्पर्धामा अगाडि लाग्न, बढीभन्दा बढी लाभको अपेक्षा गर्न र दीर्घकालसम्म आफ्नो बजार हिस्सा कायम राखिरहन प्रतिस्पर्धीको बजार हिस्सा खोस्न र बिलकुल नयाँ बजारमा आफ्नो पहुँच राख्न निर्माण गरिने नीति, योजना, कार्यक्रम जुक्ति (Tactice) र अधिकतम फेरबदल गरेर आवश्यकताअनुसार लिइने नीति नै रणनीति हो। अर्थात् सङ्गठनको दीर्घकालीन उद्देश्य हासिल गर्न बाह्य वातावरणको विश्लेषण गरि योजना तर्जुमा गरि त्यसको समुचित ढंगले कार्यान्वयन गर्ने प्रक्रिया नै रणनीति व्यवस्थापन हो। त्यसैले रणनीतिक योजना (Strategic planning) र रणनीतिको कार्यान्वयन (Strategic impenatation) को समष्टिलाई नै Strategic management भनिन्छ। Oxford Dictionary का अनुसार "Strategy is long term plan or policy or art of war" अर्थात् "रणनीति भनेको दीर्घकालीन योजना अथवा नीति वा युद्ध कौशल हो।"

यसरी रणनीतिको कुशल निर्माण र प्रयोगबाट संस्थाका कमजोर र सबल पक्षको पहिचान हुन गई प्रभावकारिता र प्रतिस्पर्धात्मक लाभ वृद्धि गर्न र यसका लागि साधन बाँडफाँटको प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउन सकिन्छ। त्यसकारण सामान्य वा Operational management भन्दा Strategic management अलि अनिश्चित प्रकृतिको, बढी Situational र Uncertain हुन्छ। त्यसैले एउटा रणनीतिले संस्थाको रणनीतिगत अभ्यासको माध्यमबाट उक्त संस्था कुन स्थितिमा छ भन्ने पत्ता लगाएर के गर्दा सबैभन्दा उत्तम हुन्छ भन्ने कुराका आधारमा तयार गरेको रणनीतिको कार्यान्वयन गर्दछ। त्यसैले रणनीतिक व्यवस्थापनभित्र समस्या र संभावना पत्ता लगाउने, रणनीतिक विकल्पहरू विकास गर्ने, विश्लेषण गर्ने उपयुक्त हुने विकल्पको छनोट गर्ने, यस्तो विकल्पको कार्यान्वयन गर्ने, यसको आधारमा आउने कार्य सम्पादनको मूल्याङ्कन गर्ने, क्रियाकलापहरूको समग्र व्यवस्थापन गर्नेसम्बन्धी क्रियाकलापहरू पर्छन्।

२. रणनीति निर्माण प्रक्रिया (Process of Strategy formulation)

रणनीति भनेको संस्थाले हासिल गर्नुपर्ने Vision, Mission र goal का लागि संस्थालाई सम्पूर्ण रूपमा केन्द्रित गर्ने गरि तयार गरिने नीति भएको हुँदा यसको निर्माण हुँदा यसको निर्माण कार्य अत्यन्त सजग,

*उप-महाप्रबन्धक, कृषि विकास बैङ्क लि., तथा सञ्चालक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

होसियारी, धेरै सोचविचार गरी मात्र तयार गर्नुपर्ने हुन्छ। किनकि कार्यान्वायनको तहमा पुगिसकेको रणनीतिलाई तुरुन्तै र सजिलै परिवर्तन गरिहाल्न पनि सम्भव हुँदैन। रणनीतिको निर्माण गर्दा एउटा विशिष्ट उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यकताअनुसार चरणहरू हुँदै एउटा रणनीतिक योजना तयार गर्न सकिन्छ।

१. समस्याको पहिचान र परिभाषित गर्नु (Identification of Problem)

रणनीति योजना तय गर्नुभन्दा पहिले सङ्गठनको समस्या के हो ? भन्नेबारेमा राम्ररी बुझ्न जरुरी हुन्छ। कुनै पनि समस्या राम्ररी बुझ्न सकेको खण्डमा त्यसको आधा

समाधान हुन्छ भनेर भनिन्छ।

त्यसकारण समस्या, त्यसका

चलहरू (Variables),

त्यसको समग्र पक्ष

अनि अप्ठ्यारोका

बारेमा रणनीति योजना

निर्माणकर्ताले सर्वप्रथम

बुझ्न जरुरी हुन्छ।

२. रणनीति एवं वातावरणको पुनरावलोकन (Review of Strategy & Environment)

रणनीति निर्माणको द्वौ चरणमा सङ्गठनले यसपूर्व अख्तियार गरेका रणनीतिहरू, संस्थाको Vision, mission, objectives, goals हरूमध्ये प्रत्येकको एकएक गरी विश्लेषण र लेखाजोखा गरिन्छ। तिनीहरूमध्ये कुन कुरामा कहाँनेर कमीकमजोरी वा change गर्नुपर्ने हो, त्यसबारेमा Deviation पत्ता लगाइन्छ। जसले गर्दा पुरानो रणनीतिमा के-कस्तो सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ अथवा नयाँ रणनीति तय गर्नुपर्छ भन्ने कुरालाई स्पष्ट गर्छ। यस चरणमा विगतका अनुभव र भोगाइहरूलाई समेत आत्मसात गरिन्छ। यसरी Review of strategy मा निम्न कुराहरूमा

Review हुनुपर्छ।

- सङ्गठनको ध्येय (Vission) दृष्टि (mission) उद्देश्य (objective) को स्मरण र लेखाजोखा,
- विद्यमान रूपमा आएका तिनका समस्या, असर र परिणामको लेखाजोखा,
- विगतका अनुभव र भावी आवश्यकताको लेखाजोखा,
- आन्तरिक परिस्थितिको विश्लेषण एवं सबल र निर्बल पक्षहरूको लेखाजोखा,
- सम्भाव्य अवसर र चुनौतीको विश्लेषण र लेखाजोखा आदि।

३. वातावरणीय विश्लेषण (Environmental Analysis) :

रणनीति निर्माणको यस चरणमा २ प्रकारले विश्लेषण गरिन्छ।

(क) बाह्य वातावरण विश्लेषण (External Environment analysis) :

यसअन्तर्गत वातावरणमा विद्यमान अवसरको उपयोग गर्न र चुनौतीको सामना गर्न व्यवसायका विभिन्न कानुनी, राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक एवं प्राविधिक पक्षहरूको असरको लेखाजोखा गर्नुपर्छ। अर्थात् यसअन्तर्गत

- समाजको समग्र आर्थिक अवस्था जस्तै- मुद्रास्फीति, ज्यालादर, मूल्य राजश्व आदिको आदिको दर के-कस्तो छ ?
- सङ्गठन उपयोगी हुने के-कस्ता नयाँ प्रविधिको आविष्कार र प्रयोग भएका छन् ? तिनीहरूको उमयोग गर्न सकिने अवस्था छ, छैन ?
- सङ्गठनात्मक कामकारबाहीमा सामाजिक

रणनीति योजना तय गर्नुभन्दा पहिले सङ्गठनको समस्या के हो ? भन्नेबारेमा राम्ररी बुझ्न जरुरी हुन्छ।

सांस्कृतिक मूल्य मान्यताका के-कस्तो प्रभाव पार्छ ?

- कानुनी जटिलता वा सरलता के छ ?
- राजनीतिक स्थिरता कस्तो छ ? कार्यक्रमलाई कति प्रभाव गर्छ भन्ने कुराहरू समेत हेरिन्छ ।

(ख) **आन्तरिक वातावरण (Internal environment)** संस्थाको बाह्य पक्षको वातावरणीय अध्ययन मात्रले रणनीति निर्माण गर्नु हुँदैन । त्यस्तो रणनीतिले संस्थाभित्रका factor मा के-कस्ता असरहरू गर्छ भन्ने कुरा लेखाजोखा हुनुपर्छ । जस्तै :

- मानव साधन (Human resources) को उपलब्धता र आवश्यकता
- वित्तीय साधनहरू (Financial resources) को अवस्थाको लेखाजोखा पूर्ति र आवश्यकताको लेखाजोखा
- सूचना साधन (Informatin resources) को प्रयोग, सम्भावना, पूर्तिको लेखाजोखा
- प्राविधिकसमायोजनीयता (Technological Adaptability) आदि ।

यसरी सङ्गठनले भित्री तथा बाहिरी वातावरणमा त्यसको केकसरी समायोजन गर्न सकिने नसकिने अवस्थाबारे विस्तृत विश्लेषण हुन्छ ।

यसमा आवश्यकताअनुसारको विभिन्न tool हरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

४. **रणनीतिक विकल्पहरूको पहिचान (Identify the strategic alternatives)**

वातावरणको विश्लेषण भइसकेपछि आफूलाई आवश्यक परेका विषयहरू समावेश भएको जस्तै नयाँ प्रविधि, नयाँ ग्राहक रुचि नयाँ मेसिनरी नयाँ नीति आदिलाई वातावरणको मागअनुसार सङ्गठनमा उपलब्ध भए जति स्रोत र साधनका आधारमा विकास गरिनुपर्छ । यसरी रणनीति

विकल्पको विकास गर्दा संस्थाको विशिष्ट उद्देश्यअनुसार हुने गरी पूर्ण परिवर्तन (Total change), आंशिक परिवर्तन (Partial change) वा यथास्थितिमा आवश्यक चल (Variables) हकको थपघट गरेर विकास गर्न सकिन्छ । यसमा खासगरी

- आफ्नो बजार हिस्सा मात्र कायम राखिरहने,
  - प्रतिस्पर्धीको हिस्सासमेत हत्याउने वा कब्जा गर्ने,
  - नयाँ बजार हिस्सासमेत पकडमा लिने,
- यहाँबाट यी तीन कुराहरूको आधारमा रणनीति तय गर्नुपर्ने हुन्छ । र, त्यहीअनुसारको alternatives को Development तयार गर्नुपर्छ । यसरी विकल्पको विकास गर्दा विभिन्न आधारहरूको समेत सहयोग लिइन्छ ।

५. **रणनीतिक विकल्पको मूल्याङ्कन (Evaluation of strategic Alternatives)**

विभिन्न रणनीतिक विकल्पहरूको पहिचान र विकास गरिसकेपछि विभिन्न आधारबाट छनोट गर्ने कार्य गरिन्छ । यसका लागि विभिन्न आधारबाट suitable feasible, Acceptable हुने प्रकृतिको रणनीति विकल्पको मूल्याङ्कन गर्नका लागि विभिन्न पद्धतिहरूको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै Ratio Analysis, BEP, cash flow system, sensivity analysis, Risk analysis, payback period, graphical method, decision tree, simulation method आदि । यिनीहरूको सबै वा कुनै एकको आवश्यकताअनुसार प्रयोग गरिन्छ । यसका लागि विभिन्न सिद्धान्तहरू जस्तै Principle of objection, principles of efficiency principle of setting standard, Principle of corrective action आदि जस्ता सिद्धान्तहरूको समेत विचार गरिन्छ । माथिका विभिन्न पद्धतिहरूबाट छनोट गरीएको उपयुक्त हुने सबैभन्दा उपयुक्त विकल्पका रूपमा तयार

हुन्छ। अर्थात् उपरोक्त मध्येका उपयुक्त तरिकाद्वारा मूल्याङ्कन भएको विकल्पलाई उत्तम विकल्प पनि भन्न सकिन्छ। उत्तम देखिने धेरैवटा विकल्पहरू हुन सक्छन्। यिनलाई प्राथमिकता क्रममा (Ranking) मा राख्न सकिन्छ।

६. रणनीतिक विकल्पको छनोट (Choice of strategic Alternative)

उपरोक्तबमोजिमको मूल्याङ्कन प्रक्रिया प्रयोग भई मूल्याङ्कित र श्रेणीकरण भएका विभिन्न विकल्पहरूमध्येबाट उपयुक्त हुने रणनीतिक योजनालाई परीक्षण वा testing गरेर त्यसको Result को आधारमा समेत उपयुक्त हुने देखेपछि यसलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्ने क्रममा लगिन्छ।

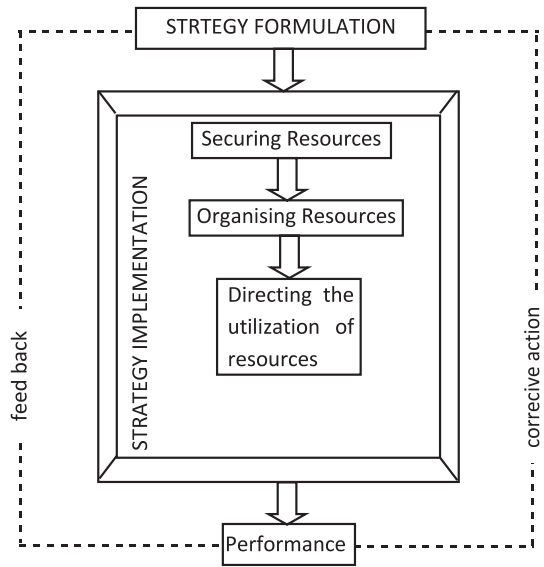
३. रणनीति कार्यान्वयन प्रक्रिया (Strategic implementation Process)

रणनीतिको तर्जुमा गर्नु आफैमा पर्याप्त कुरा होइन। यो तबसम्म कागजमा मात्र सीमित रहन्छ, जबसम्म यो Practice मा जाँदैन र अपेक्षित परिणाम आउँदैन। तसर्थ Jauch and flueck का अनुसार "A good strategy without effective implementation has a lower probability of success." त्यस्तै M.C. carthy र J.R. Curran का अनुसार रणनीतिक कार्यान्वयन अर्थात् Strategy implementation consists of securing organising and directing use of resources with in and outside of the organisation." तसर्थ रणनीतिक योजना कार्यान्वयन पनि एउटा प्रक्रिया नै हो। जसमा विभिन्न चरणहरू पार गर्दै कार्यान्वयन गरिन्छ। यसलाई निम्नअनुसार देखाउन सकिन्छ।

(१) **रणनीति निर्माण (Strategy formulation:-** विभिन्न प्रक्रियाहरू पार गर्दै तयार गरिएको रणनीति, कार्यान्वायनको क्रममा भने शीर्ष स्थानमा रहन्छ। अर्थात् यसरी रणनीति निर्माण भएपछि मात्र कार्यान्वयनको चरण सुरु हुन्छ। रणनीतिलाई

शीर्ष स्थानमा राखेर कार्यान्वयन प्रक्रिया थालनी हुन्छ। जुन तलको चित्रबाट अभ्र स्पष्ट हुन्छ।

(२) **स्रोतको प्राप्ति (Securing resource):-** रणनीति कार्यान्वयनको यो चरणमा स्रोत र साधनको प्राप्तिको कुरा पर्छ। अर्थात् कार्यान्वयन गर्ने क्रममा आवश्यक पर्ने मानवीय, वित्तीय एवं भौतिक स्रोत आदिको आवश्यकताअनुसारका स्रोत पूर्ण रूपले प्राप्त गरिन्छ। यसका प्राप्ति पछि मात्र कार्यान्वयन गर्न सजिलो हुन्छ।

(३) **स्रोतको सङ्गठन (Organising the resources) :-** रणनीति कार्यान्वयनको यो चरणमा संकलित स्रोतहरूलाई सङ्गठित गरिन्छ। यसमा Management को attitude, leadership style, formal and informal organisation structure, संस्थाको समग्र परिवेशजस्ता कुराहरूलाई एकीकृत र संगठीत (Strategy implementation process) तयार गरी त्यसलाई सङ्गठनको ढाँचामा मूर्त रूपमा ढालिन्छ।

(४) **स्रोतको उपयोगको निर्देशन (Direction the utilization of resources)** उपरोक्तबमोजिम तयार गरिएको सङ्गठनमा स्रोतको उपयोग गर्नु भनेकै

Real implementation हो अर्थात् ठीक बनाएर राखिएको संरचानामा स्रोत (4M + I अर्थात् Men, money, material, mahine / information) को प्रयोग हुँदा साथ अपेक्षित परिणामका लागि रणनीतिक योजनाको कार्यान्वयन अवस्था सुरु हुन्छ ।

(५) **कार्य सम्पादन (Performance Evaluation)**

यसप्रकार स्रोत उपयोग पछाडिको अवस्थामा अपेक्षित परिणाम प्राप्त हुन सक्थो कि सकेन भन्नेतर्फ त्यसको Result मापन गरिन्छ । अर्थात् पूर्वनिर्धारित Standard भन्दा घटी वा बढी Performance भयो भन्नेतर्फ कार्यसम्पादनको चरणमा हेरिन्छ । र आवश्यक feed back collection गरिन्छ ।

(६) **पृष्ठपोषण (Feed back)** उपरोक्तबमोजिमको

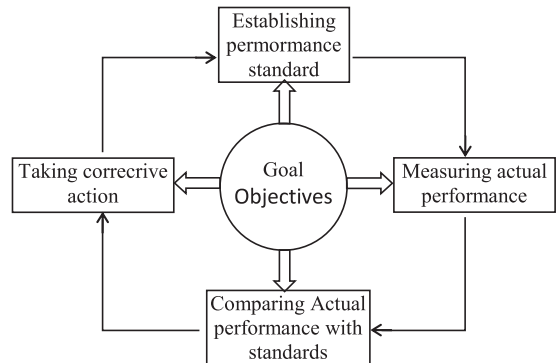
Performance हेरिसकेपछि (Predetermined standard) सँग कुनै किसिमको Deviation छ भने त्यसलाई feed back का रूपमा लिई आवश्यक Corrective action बाट प्रक्रियामा ल्याइनुपर्छ । यसरी निर्माण गरिएको रणनीतिलाई कार्यान्वयन गर्न पनि एउटा प्रक्रियाकै रूपमा अगाडि जानुपर्ने हुन्छ र step by step यो कार्यान्वयनको तहमा जाँदा अनुगमन पनि उति नै जरुरी हुन्छ ।

४. रणनीतिको मूल्याङ्कन (Evaluation of Strategy)

रणनीतिक व्यवस्थापनको अन्तिम चरणमा रणनीतिक मूल्याङ्कन एवम् नियन्त्रणको कार्य पर्न आउँछ । रणनीतिको तर्जुमा गरिसकेपछि त्यसबाट पूर्वनिर्धारित उद्देश्य प्राप्त भयो कि भएन भन्नेतर्फ थाहा पाउन मूल्याङ्कन गर्ने गरिन्छ । अतः सङ्गठनात्मक उद्देश्य प्राप्तमा रणनीतिक प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन गर्नु नै रणनीतिक मूल्याङ्कन हो . L.R. Jauch & W.F. Glueck का अनुसार "Evaluation of strategy is that

phase of the strategic management process in which managers try to assure that the strategic choice is properly implemented and is meeting the objectives of the enterprises."

तसर्थ सङ्गठनात्मक उद्देश्य प्राप्तमा रणनीतिक प्रभावकारिताको निर्धारण र आवश्यकताअनुसार सुधारात्मक कदम चाल्ने प्रक्रिया रणनीतिक मूल्याङ्कन एवम् नियन्त्रण हो । रणनीतिक व्यवस्थापन प्रक्रियाका अधिल्ला चरणहरू रणनीतिज्ञले उद्देश्य प्राप्तिका लागि रणनीतिको तर्जुमा र त्यसको कार्यान्वयन गर्दछ भने मूल्याङ्कन गर्ने यो चरणमा कार्यान्वयन गरिएको रणनीतिले निर्धारित उद्देश्यलाई सङ्गठनलाई मार्गदर्शन गरे-नगरेको पत्ता लगाई गरेको छैन भने Corrective action का माध्यमबाट उद्देश्यतर्फ केन्द्रित गर्दछ । रणनीति मूल्याङ्कनको प्रक्रियालाई निम्नअनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

Strategic Evaluation Process

उपरोक्त बमोजिमको चित्र समेतबाट रणनीतिको मूल्याङ्कनलाई निम्न अनुसारका चरणद्वारा सम्पन्न गर्न सकिन्छ ।

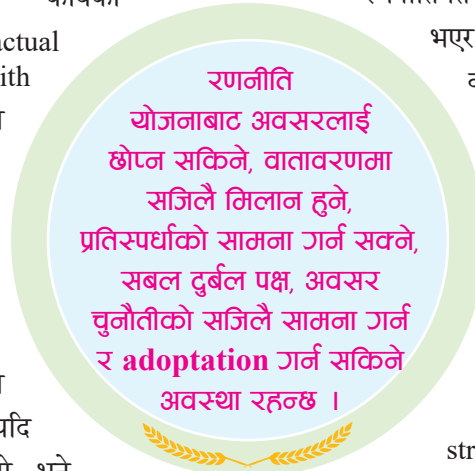
१. **कार्यसम्पादन मापदण्ड निर्धारण (Establishing performance standard)** :

रणनीतिको मूल्याङ्कन प्रक्रियामा सर्वप्रथम गर्नुपर्ने कार्य (Target) अथवा standard लाई सुरुमा नै तय गरिन्छ । जुन रणनीति तर्जुमाको चरणमा नै

गरिन्छ। यस्तो standard चाहिँ measurable एवम् measure गर्न पनि सजिलो र बढीभन्दा बढी mathematical खालको हुनु जरुरी छ।

२. वास्तविक कार्य सम्पादनको मापन (Measurement of actual performance) : यस चरणमा वास्तविक कार्य सम्पादन कति हुन गयो त्यसको measure गरिन्छ। कार्यसम्पादन standard जुन unit मा तोकिएको छ, यही unit मा यसको measure गरिन्छ। अर्थात् मूल्याङ्कन प्रक्रियाको यो चरणमा वास्तविक सम्पादित कार्यको मापन गरिन्छ।
३. मापदण्डसँग वास्तविक कार्यको तुलना (Comparing actual performance with standards) : रणनीति मूल्याङ्कनको यो चरणमा वास्तविक कार्यसम्पादनको तुलना तोकिएको (पूर्वनिर्धारित) मापदण्डसँग गरिन्छ र लक्षित कार्यमानबमोजिम भए-नभएको हेरिन्छ। यदि केही Deviation देखियो भने त्यसको विश्लेषण गर्नुपर्छ र कारणहरूको खोजी तुरुन्त गर्नुपर्छ।
४. सुधारात्मक कदम (Corrective action) : यदि वास्तविक कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन र पूर्वनिर्धारित मापदण्डबीच कुनै फरक वा Deviation देखापऱ्यो भने त्यसको कारण तुरुन्त खोजी correction गरिहाल्नुपर्छ। यस्ता त्रुटिहरू सच्याई भविष्यमा आउन नदिनतर्फ व्यवस्थापन चनाखो हुनुपर्छ।

५. रणनीतिक योजना प्रक्रियाको चरण (Frame work of strategic planning)

रणनीतिगत योजना भनेको सङ्गठनको उद्देश्य प्राप्त गर्न परिवर्तित वातावरणअनुरूप उपयुक्त रणनीतिगत निर्णय गर्नु, कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाउनु, साधन बाँडफाँटको खाका तयार गर्नु र अन्त्यमा आवश्यक feedback लिई सुधारात्मक संयन्त्र खडा गर्नु हो। Azhar Kazmi का अनुसार “रणनीति योजना प्रक्रिया एउटा यस्तो प्रक्रिया, जसले परीक्षणमार्फत सङ्गठनात्मक आन्तरिक तथा बाह्य तत्त्वहरूबाट कार्यान्वयनका लागि उद्देश्य नीति योजना र कार्यक्रमहरू प्राप्त गर्दछन्, त्यसकारण यथार्थमा

रणनीतिगत योजना रणनीतिको कार्यान्वयन भएर भल्किन्छ।” यहाँ रणनीतिक व्यवस्थापन प्रक्रियालाई रणनीतिगत योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको समष्टिका रूपमा पनि हेरिन्छ।

John M Bryson ले रणनीतिक योजना (Strategic planning Process) मा निम्न चरणहरू हुनेबारे उल्लेख गरेका छन्। यसैलाई Frame work of strategic planning भन्न सकिन्छ। जुन तलको चित्रमा देख्न सकिन्छ।

१. रणनीतिक योजना प्रक्रिया आरम्भ गर्ने सहमति र पहल (Initiating and agreement on a strategic planning process) कसैकसैले यसलाई Creation of vision पनि भनेका छन्।
२. सङ्गठनको अधिकार क्षेत्र वा कार्यदिशाको पहिचान (Identifying organisational mandates)
३. सङ्गठनको बृहत् उद्देश्य वा ध्येय र मूल्यहरूको पहिचान (Clarifying the organisational vision, mission, goal and values)

४. बाह्य वातावरणको विश्लेषण : अवसर तथा चुनौतीको मूल्याङ्कन (Analysis of external environment: Identifying opportunity and threats)
५. सङ्गठनका साधनहरू वा आन्तरिक वातावरणको विश्लेषण सबल तथा निर्बल पक्षहरूको पहिचान, (Analysis organisational resources Identifying Strength & weakness)
६. सङ्गठनअगाडिका रणनीतिक मुद्दाहरूको पहिचान (Identifying the strategic issues facing on organisation)
७. मुद्दाको व्यवस्थापन गर्ने रणनीतिको तर्जुमा (Formulating strategies to manage issues)
८. भविष्यका लागि सङ्गठनको प्रभावकारी दृष्टिको स्थापना (Establishing an affective visoin for the future)

यिनै कुराहरूलाई समेत एकत्रित गरी तलको चित्र तयार पार्न सकिन्छ ।

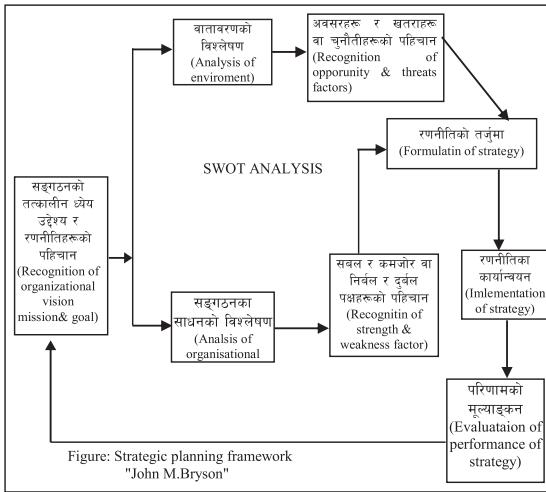

Figure: Strategic planning framework "John M. Bryson"

यसरी माथि Strategic planning framework का ८ वटा चरण देखाइएको छ भने बीचमा Environmental space मा SWOT (Strength, weakness, opportuniteis & threats) रहेको छ र यसको विश्लेषण हुनुपर्ने कुरा

उल्लेख रहेको देखिन्छ । उपरोक्त चित्रमा सङ्गठनको vision, missin / Goal को पहिचान गर्ने कामलाई पहिलो चरणका रूपमा लिइएको छ भने क्रमैसँग अरू चरणहरू देखाइएको छ । कसैकसैले यसलाई केवल ३ चरण (रणनीतिक तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन लाई मात्रै उल्लेख गरेका छन् भने कसैकसैले vision misison र goal setting समेतलाई ३, ४ वा ८ चरण समेत उल्लेख गरेको पाइन्छ । तर पनि यसको मूल विषय formulating of strategy, implementation of strategy र evaluation of strategy नै हुन् ।

६. निष्कर्ष

यसरी रणनीतिक व्यवस्थापनले सर्वप्रथम सङ्गठन रणनीतिगत अभ्यासका आधारमा कुन ठाउँमा छ पत्ता लगाउने, त्यसपछि आवश्यकताअनुसार विभिन्न रणनीतिक विकल्प तयार गर्ने र छानिएका विकल्पबाट वास्तविक कार्यान्वयन गर्ने प्रक्रियासम्मका कार्यहरूलाई समेट्दछ । यो एउटा निरन्तर प्रक्रिया हो ।

रणनीति योजनाबाट अवसरलाई छोप्न सकिने, वातावरणमा सजिलै मिलान हुने, प्रतिस्पर्धाको सामना गर्न सक्ने, सबल दुर्बल पक्ष, अवसर चुनौतीको सजिलै सामना गर्न र adoption गर्न सकिने अवस्था रहन्छ । यस्ता योजना दुर्लभ हुने, निर्देशनात्मक, परिणामात्मक उपलब्ध र लाभोन्मुख प्रकृतिका हुन्छन् ।

समग्र प्रभावशाली प्रकृतिको हुने हुँदा प्रतिस्पर्धामा अति आवश्यक हुन्छन् । र यिनीहरूको निर्माण, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई समष्टिगत रूपमा strategic planing management भनिन्छ । अहिलेको प्रतिस्पर्धाको युगमा जसले यथा समयमा नै ध्यान पुऱ्याउँछ, ऊ नै निश्चित रूपमा सफलतातिर अगाडि लाग्छ । त्यसैले कुनै पनि सङ्गठनमा यो अत्यन्त प्रभावशाली अस्त्रका रूपमा प्रयोग गरिन्छ ।

नेपालमा लघुवित्त तथा साना किसान विकास कार्यक्रमको अवस्था, समस्या र सुधारका पक्षहरू

✍ गजभीरबहादुर थाडा*

सामान्य शब्दमा गरिबी भनेको आफ्नो आमदानीले आफ्ना दैनिक आधारभूत आवश्यकताहरू, गाँस, बाँस तथा कपास जस्ता समस्याहरू समाधान गर्न नसक्नु हो। अर्को शब्दमा न्यूनतम क्यालोरी उपभोगका लागि आवश्यक आयस्तरभन्दा कम आय हुनुलाई गरिबी भनिन्छ। गरिबी भन्ने शब्दको साधारण अर्थ नै निर्धनता हो। भौतिक विपन्नता र दीनदुःखीहरूलाई नै गरिबको संज्ञा दिन सकिन्छ। तर गरिबी भौतिकतासँग मात्र सीमित छैन। भौतिकता त एउटा पक्ष मात्र हो। जो कोही पनि आर्थिक कमजोर भएपछि शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक रूपमा कमजोर नै महसुस गर्दछ। गरिबी भित्र आर्थिक विपन्नताको सँगसँगै कमजोर मानसिकता र बौद्धिक स्थितिलाई लिन सकिन्छ। गरिबीले आर्थिक विपन्नता मात्र नभई भौतिक, सामाजिक, शैक्षिकस्तरको कमीलाई पनि जनाउँछ। वर्तमान विश्वका विकासोन्मुख देशहरूमा गरिबी तथा असमानता विद्यमान रहेको छ। हरेक देशका सरकारले गरिबी र असमानता हटाउने उद्देश्यले थुप्रै कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरेका छन्। तर पनि जनसंख्याको ठूलो हिस्सा गरिबीको समस्याबाट पीडित छ।

नेपालको संविधान (२०७२) ले सामाजिक सुरक्षा र सामाजिक न्याय प्रदान गर्दै सबै लिंग, क्षेत्र र समुदायभित्रका आर्थिक रूपले विपन्नलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने नीति अंगीकार गरेको छ। नेपालमा विगतदेखि नै गरिबी निवारणलाई विकास प्रयासको प्राथमिकतामा

राखी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको छ। दशौं योजनामा गरिबीलाई आय आधारित गरिबी, मानवीय गरिबी तथा सामाजिक वञ्चिताकरण गरी मूलतः तीन आयाममा विभाजन गरिएको छ। हाल ५० भन्दा बढी गरिब लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका छन्। गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या १८.७ प्रतिशत, बहुआयामिक गरिबी सूचकांक २८.६ प्रतिशत र मानव विकास सूचकांक ०.५७९ रहेको छ। यद्यपि, गरिबी निवारण र आर्थिक असमानता न्यूनीकरणको क्षेत्रमा अपेक्षाकृत उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन। हाम्रो अपेक्षा दिगो विकास लक्ष्यमा उल्लेख गरिए अनुसार सबै ठाउँबाट सबै प्रकारको गरिबी अन्त्य गर्नु हो। संघीय शासन प्रणालीको अभ्यास सुरुवातसँगै राजनीतिक स्थायित्व, शान्ति सुव्यवस्था तथा सुशासन कायम भई विकासको अभियानमा नागरिकको सक्रिय सहभागिता वृद्धि भएको छ।

सामान्यतया लघुवित्त भन्नाले गरिब र विपन्न वर्गहरूलाई दिने वित्तीय सुविधा हो। यसबाट सानातिना व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि सरल र सुलभ ढंगले वित्तीय सहयोग पाइन्छ। नेपालमा साना किसान विकास कार्यक्रमका रूपमा लघुवित्तभन्दा पनि कृषिवित्तमा आधारित कार्यक्रम २०३२ सालदेखि सुरु गरियो। लघुकर्जाको उत्पाति बंगलादेशको चटगाउँ भन्ने ठाउँबाट डा.मोहमद युनुसले सुरु गरेका हुन्। नेपालमा वि.सं. २०४९ सालदेखि बंगलादेशको ग्रामीण बैंकिङ प्रणाली आत्मसात् गरेपछि लघुवित्तको औपचारिक

*सह-प्राध्यापक, अर्थशास्त्र, भक्तपुर बहुमुखी क्याम्पस

थालनी भएको मानिन्छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकको आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार २०७८ असार मसान्तमा लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको संख्या ७० रहेको छ । यीमध्ये ग्रामीण बैंकिङ पद्धति अनुसरणकर्ता ६६ रहेका छन् भने ४ वटा संस्थाले लघुवित्तसम्बन्धी थोक कर्जा कारोबार गर्दै आएका छन् । लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको कुल सम्पत्ति/दायित्व ३७ प्रतिशतले वृद्धि भई २०७८ असार मसान्तमा रु. ४४५ अर्ब ५० करोड पुगेको छ । त्यसैगरी, यी संस्थाहरूको कुल निक्षेप र सापटी क्रमशः रु. १३० अर्ब ४३ करोड र रु. २०७ अर्ब ३५ करोड पुगेको छ भने कुल कर्जा तथा लगानी क्रमशः रु. ३६५ अर्ब ५५ करोड तथा रु. १४ अर्ब ७१ करोड पुगेको छ ।

नेपालमा वि.सं. २०२० सालमा सहकारी बैंक स्थापना भए पनि सो बैंक उद्देश्य प्राप्तमा सफल नभएकाले देशको ग्रामीण तथा कृषि क्षेत्रको विकासमा सहयोग गर्ने प्रमुख उद्देश्यका साथ वि.सं. २०२४ माघ ७ गते कृषि विकास बैंकको स्थापना भई उक्त सहकारी बैंकसमेत यसैमा गाभिएको थियो । हालको नेपाल बैंक लिमिटेडका न्युरोडस्थित भवनमा स्व.राजा महेन्द्रबाट यस बैंकको उद्घाटन भएको थियो । अहिले यो बैंक ५३ औं वर्षमा प्रवेश गरेको छ । यस बैंकले स्थापनाकालदेखि सरकारी एवम् अन्तर्राष्ट्रिय दातृ तथा गैरसरकारी निकायहरू समेतको सहयोग र समन्वयमा ग्रामीण तथा कृषि क्षेत्रको विकासका लागि कृषि तथा कृषिमा आधारित उद्योग व्यवसाय र औद्योगिकरण, कृषिको व्यवसायीकरण एवं गैर कृषि क्षेत्रमा सरल र सुलभ कर्जा एवम् सम्पूर्ण वाणिज्य बैंकिङ सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । हाल सबैभन्दा ठूलो कार्यसञ्जाल भएका बैंकका रूपमा यसका २७५ वटा भन्दा बढी कार्यालयबाट विस्तारित सघन दिगो एव् सामाजिक अभिमुखीकरणसहितको अत्याधुनिक कम्प्युटर प्रणालीमा आधारित आधुनिक सुविधासहितको वाणिज्य बैंकिङ सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको छ । वाणिज्य बैंकिङ, विकास बैंकिङ र लघुवित्त गरी तीन वटा क्षेत्रमा एकसाथ सेवा प्रदान गर्दै वित्तीय साक्षरता एवम्

वित्तीय समावेशितासहितको कार्यक्रम एवम् बैंकिङ सुविधाबाट सम्पूर्ण नेपाली जनतालाई यस बैंकमा जोडिने र उनीहरूको घर आँगनको बैंकका रूपमा स्थापित हुने लक्ष्यका साथ बैंक अगाडि बढिरहेको छ । देशमा बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी एकीकृत कानून लागु भएको फलस्वरूप वि.सं. २०६२ असार ३१ मा यो बैंक पब्लिक कम्पनीमा रूपान्तरण भएका र २०६२ चैत्र ३ मा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट क वर्गको वाणिज्य बैंकिङ कारोबार गर्ने ईजाजत प्राप्त गरी यसले पूर्ण वाणिज्य बैंकको भूमिकामा कार्य गर्न सुरु गर्‍यो ।

गरिबी निवारण क्रियाकलाप अर्थात् साना किसान विकास कार्यक्रमबाट हात भिकेर वाणिज्य बैंक बन्ने क्रममा साना किसान विकास कार्यक्रमलाई छुट्टै संस्थागत संरचना बनाएर चल्ने व्यवस्था मिलाई कृषि विकास बैंकले यसलाई अलपत्र पारेन । कृषि विकास बैंकको सक्रिय नेतृत्वमा वि.सं. २०३२ सालमा सर्वप्रथम धनुषा जिल्लाको संखुवा महेन्द्रनगर र त्यसको लगत्तै नुवाकोट जिल्लाको तुप्चेमा परीक्षण आयोजना (Pilot Project) का रूपमा साना किसान कार्यक्रमको सुरुवात भएको सर्वविदितै छ । ती आयोजनाहरूको सञ्चालनमा विश्व खाद्य तथा कृषि संगठन (FAO) को पनि परामर्श तथा प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएको थियो । यस परीक्षण आयोजनालाई सफल तुल्याउनु कृषि विकास बैंकका लागि चुनौतीको विषय भएको थियो । वि.सं. २०३२ सालबाट साना किसान विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरी यिनीहरूलाई सहकारी संस्थाका रूपमा स्थानीयस्तरमा नै हस्तान्तरण गर्नु कृषि विकास बैंकका लागि पनि एउटा ऐतिहासिक र सफलताको क्षणका रूपमा लिन सकिन्छ ।

यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र भित्र बसोबास गर्ने अधिकांश लक्षित गरिब किसानहरू निरक्षर हुनु र तिनीहरूको अवस्था तथा सामाजिक चेतनाको स्तर ज्यादै कमजोर हुनु सर्वोपरी समस्याका रूपमा देखिएको थियो । त्यस्तो पिछडिएको समुदायमा सर्वप्रथम छलफल र गोष्ठीको माध्यमबाट आयोजनाको उद्देश्य र सञ्चालन गरिने

क्रियाकलापहरूको बारेमा सम्झाउँदा बुझाउँदा वास्तविक विपन्न किसानहरूले कुरा नबुझ्ने वा ढिलो गरी बुझ्ने तर तिनीहरूमध्ये तुलनात्मक रूपमा टाढाबाट र केही आर्थिक हैसियत भएका किसानहरूले भने भनिएका कुराहरू छिटो बुझ्ने देखिएको थियो । अनपढ साना किसानहरूलाई विकासको बारेमा केही नयाँ कुराभन्दा उनीहरूकै बोलचालको स्थानीय भाषामा उनीहरूकै ग्रामीण परिवेशसँग मिल्दो जुल्दो उदाहरण दिई बुझाउँदा मात्र बुझ्ने रहेछन् भन्ने कुरा केही पछि मात्र अनुभव भयो । अर्को कुरा पारिवारिक सर्वेक्षणको आधारमा साना किसानहरूको छनोट गर्दा केही मझौला र केही ठूलो आर्थिक हैसियत भएका किसानहरूसमेत छनोटमा पर्न गएको पछि मात्र थाहा भयो । वास्तवमा जग्गा

जमिनको स्वामित्वको आधारमा साना किसान भनी परिभाषित गरिएको कारणले गर्दा यस्तो त्रुटि हुन गएको थियो । त्यहाँ कस्तो कुरा पाइएको थियो भने घरमूलीको नाउँमा थोरै जग्गा भए पनि परिवारका अन्य व्यक्तिहरूको नाउँमा पनि जग्गा हुने र सबैको नाउँको गरी त्यो परिवार साना किसानको परिभाषाभित्र नपर्ने ।

तर, घरमूलीको आफ्नो स्वामित्वको जग्गा मात्र हेर्दा छनोटमा पर्ने र त्यस्ता किसानहरू समूहमा आबद्ध भएपछि समूहको क्रियाकलाप र निर्णय प्रक्रियामा तिनकै प्रभुत्व हुने गर्दथ्यो ।

वास्तवमा यो साना किसान सहकारी मोडेल (SFCL) सहकारिताको सर्वमान्य सिद्धान्त र आदर्शमा नै आधारित मोडेल हो । सहकारिताको विश्व इतिहास करिब १७७ वर्षको छ भने नेपालमा २०१३ सालदेखि एस क्षेत्रमा कदमहरू चालिएका हुन् । मूल कुरो समान उद्देश्यले कुनै निजी स्वार्थभन्दा माथि उठेर सामूहिक र आर्थिक उन्नतिका लागि जुट्नु ठूलो कुरो हो । ग्रामीण क्षेत्रमा समानस्तरका किसानहरूबाट सञ्चालित साना किसान

सहकारीले आर्थिक परिवर्तनका राम्रा उदाहरण पस्किन सकेका छन् भन्नेकुरा हाल प्रमाणित हुन थालेको छ भने यसले लघुवित्त क्षेत्रमा एक वैकल्पिक उपाय पनि सुभाएको छ । साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाले ९० प्रतिशतभन्दा तल असुली दर भएका संस्थालाई थोक कर्जा उपलब्ध नगराउने हुँदा यी संस्थाहरूले असुलीलाई प्रमुखरूपमा ध्यान पुऱ्याउँदै आएको देखिन्छ । जसले गर्दा आबद्ध रहेका साना किसान सहकारी संस्थाहरूको सरदर असुली दर ९५ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ । यसैगरी यो वित्तीय संस्थाले २०७६ असारमा आफ्नो एनपिए लेभललाई ०.९ प्रतिशतमा कायम राख्न सफल भएको देखिन्छ । यस्तो सूचकाङ्क लघुवित्त क्षेत्रमा धेरै राम्रो मानिन्छ । सामान्यतया लघुवित्त

संस्थाहरूको एनपिए लेभल हरबखत १ प्रतिशतभन्दा तल वा तेसको हाराहारी रहनु राम्रो मानिन्छ । यस संस्थाले विगत सात वर्षदेखि नै आफ्नो एनपिए लेभललाई एक प्रतिशतको हाराहारीमा राख्न सफल भएको देखिन्छ । आबद्ध संस्थाहरूको कुल सदस्य संख्या नौ लाखभन्दा बढी रहेको छ भने स्थापनाका हिसाबले लघुवित्त क्षेत्रको तेस्रो थोककर्जा प्रदायक संस्था भएर पनि

हाल सबैभन्दा ठूलो थोककर्जा प्रदायक संस्था बन्न सफल भएको देखिन्छ । यो संस्थाले कुल थोककर्जाको करिब ५४ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ भने कुल लघुकर्जाको नौ प्रतिशत । कुल लघुकर्जामा थोककर्जा प्रदायकहरूको हिस्सा करिब १६ प्रतिशत मात्र रहेको छ ।

लघुवित्तको ग्रामीण बैकिङ मोडेलमा भन्दा साना किसान सहकारी मोडेलमा संस्थाप्रतिको अपनत्व बढी हुने तथा केही न केही धितो लिएर मात्र सदस्यमा कर्जा प्रवाह हुने हुँदा जोखिमको मात्रा कम हुने सदस्यहरूको आफ्नै संस्था भएकाले त्यसमा भएका लगानीको प्रतिफल समेत आफूलाई प्राप्त हुने र संस्थाको उन्नति हुँदा आफ्नो

ग्रामीण क्षेत्रमा
समानस्तरका
किसानहरूबाट सञ्चालित
साना किसान सहकारीले
आर्थिक परिवर्तनका राम्रा
उदाहरण पस्किन
सकेका छन्

समेत उन्नति र प्रगति भएको अनुभव हुने भएकाले यो सहकारी मोडेल नेपालको ग्रामीण क्षेत्रमा निकै उपयुक्त हुने देखिन्छ । तिनीहरूको गैरआर्थिक विकासका पाटाहरू जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सिँचाई ग्रामीण सडक, बिजुली बत्तीजस्ता कुराहरूमा सरकारले मूल रूपमा चासो राखेर साथसाथै अधि बढ्ने हो भने नेपालको आर्थिक विकासमा क्रान्ति ल्याउन सम्भव छ । त्यसबाट देशको मूल राजनीतिमा पनि आमूल परिवर्तन आउन सक्छ । किनभने स्वतः स्फूर्त रूपमा आर्थिक दृष्टिले सम्पन्न हुँदै जान थालेको समाजमा क्रान्तिकारी आर्थिक छलाडका कुरा र राजनैतिक नारा दिने दलहरूले त्यति सजिलै तिनीहरूको मन जित्ने सम्भावना भिन्नो रहन्छ । किनकि भुटानले विश्वसामु अधि

सारेको कुल ग्रार्हस्थ्य उत्पादनभन्दा कुल खुसी (Happyness) ले त्यस देशको विकासको स्तरलाई मापन गरेको छ भन्ने कुरालाई हामीले पनि हेक्का राख्ने बेला आएको छ । तेस्रो ग्रामीण कर्जा सर्वेक्षण प्रतिवेदनअनुसार ग्रामीण माइक्रोफाइनान्स विकास केन्द्र (आरएमडिसी) लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूलाई थोककर्जा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले स्थापना गरिएको थियो । भारतको नार्वाड (नेसनल बैंक फर एग्रिकल्चर एण्ड रुरल डेभलपमेन्ट) मोडेललाई आधार मानेर आरएमडिसी स्थापना गर्ने सोच राष्ट्र बैंकको थियो । तर समयक्रमसँगै परिवर्तन भएका नीतगत व्यवस्थाका कारण पर्याप्त वित्तीय स्रोतको व्यवस्था नहुँदा आरएमडिसीले परिकल्पना गरिएको भूमिमा खेल्न सकेन र हाल उसको हलचल कमजोर देखिन्छ ।

वि.सं. २०३२ सालमा स्वदेशी तथा विदेशी संघ संस्थाहरूबीच भएको विचारगोष्ठीका निष्कर्षबाट नेपालमा कृषि विकास बैंकमार्फत साना किसान विकास आयोजना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने निर्णय गरिएअनुसार नेपाल

सरकार तथा विभिन्न विदेशी संघर्ष संस्था र निकायहरूको सहयोगमा यो कार्यक्रम आरम्भ गरियो । सर्वप्रथम २०३२ साल असोज २ गते धनुषाको महेन्द्रनगर गा.वि.स. र मंसिर १८ गते नुवाकोटको तुप्चेमा परीक्षणका रूपमा सञ्चालन गरिएको यो कार्यक्रमको पूर्ण सफलतापछि कार्यान्वयन अवधिभर देशका ६५२ वटा गा.वि.स.मा ४५२ साना किसान विकास आयोजनाहरू सञ्चालनमा आएको देखिन्छ ।

श्रमप्रधान कृषिलाई क्रमशः यान्त्रिकीकरण र आधुनिकीकरण गर्न दक्ष श्रमिक, आधुनिक बीउ प्रविधि ठूलो मात्राको उत्पादनसहितको बजारसँग जोड्ने सशक्त कृषि सहकारी संस्थाहरूको राष्ट्रव्यापी सञ्जाल आवश्यक छ । यसका लागि वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्छ । लघुवित्त र वित्तीय आवश्यकता पूरा गर्न सरल, व्यावहारिक न्यूनतम सहूलियत ब्याजदरमा वित्तीय पहुँच पूरा गर्ने साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाका क्षमता बढाउन राज्यले महत्त्वपूर्ण योगदान गर्न जरुरी छ ।

साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. र साना किसान कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ अन्तर्गत देशका सातै प्रदेश ७७ मध्ये ७६ जिल्ला र ५ सय ३९ पालिकामा गठित र प्रवर्द्धनका क्रममा रहेको समेत (नेपाल राष्ट्र बैंकबाट हस्तान्तरित ३०१ बाहेक) ११४७ साना किसान तथा समान प्रकृतिका अन्य सहकारी संस्थाहरू छन् ।

भन्डै १० लाख ५० हजार घर परिवारका करीब ५० लाख मानिसहरू यसमा सामेल छन् । यसरी गठित कार्यक्षेत्रका जनाजाती तथा अल्पसंख्यक समुदायका ५१ प्रतिशत नागरिक यी संस्थामा आबद्ध छन् । महिलाहरूको सहभागिता ७९ प्रतिशत रहेको छ । साना किसान सहकारी संस्था लि. र समान प्रकृतिका अन्य सहकारी

कृषिलाई
यान्त्रिकीकरण र
आधुनिकीकरण गर्न
दक्ष श्रमिक, आधुनिक
बीउ प्रविधि ठूलो मात्राको
उत्पादनसहितको बजारसँग
जोड्ने सञ्जाल आवश्यक
छ ।

संस्थाहरूमा फर्त लघुवित्तका लागि थोक कर्जाका साथै गैरवित्तीय सेवा समेत उपलब्ध गराउँदै आएको छ । उक्त संघ संस्थाहरूमध्ये साना किसान कृषि सहकारी केन्द्रीय संघको आफ्नै केन्द्रीय कार्यालय सानेपामा छ भने उक्त संघ संस्थामध्ये ५ सय ४० को आफ्नै कार्यालय भवन छ । साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.का देशभरि ११ वटा इलाका कार्यालय र काठमाडौंमा एउटा केन्द्रीय कार्यालय छ । नेपाल सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय दातृ संघसंस्थाहरूको सहकार्यमा समुदायमा आधारित सहकारी संस्थाहरूमा फर्त सामाजिक तथा सामुदायिक कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छ । २०७९ जेठ मसान्तमा साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाको कर्जा लगानी रु. २९ अर्ब ६३ करोड पुगेको छ । यो वित्तीय संस्थाको भूमिका पनि सबै ७ सय ५३ पालिका र ७७ वटै जिल्लासम्म विस्तार गर्न यसको दायरा बढाउन जरुरी छ । संयुक्त राष्ट्र संघले अधि सारेको दिगो विकास लक्ष्य र राष्ट्रले अंगालेको तीनखम्बे अर्थनीतिअनुरूप जान पनि जरुरी छ ।

नेपाल सरकारको ऋण सहयोगमा वित्तीय संस्थाले आ.व. २०६७/६८ देखि हालसम्म निरन्तर रूपमा पशुपालन कर्जा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरेको छ । मासु तथा दुग्धजन्य पदार्थको उत्पादन बढाई मासु तथा दुग्धजन्य पदार्थको आयात प्रतिस्थापनमा सघाउ पुऱ्याउन वित्तीय संस्थाले यो कर्जा कार्यान्वयनमा ल्याएको हो । साना किसानलाई तरकारी खेतीमा व्यावसायिक रूपमा लाम्न अभिप्रेरित गर्ने उद्देश्यले पहाडमा कम्तीमा १ रोपनी र तराईमा १.५ कठ्ठा भन्दा बढी क्षेत्रफलमा तरकारी खेती गर्ने साना किसानलाई लक्षित गरी आ.व. २०७६/७७ देखि व्यावसायिक तरकारी खेती कर्जा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । चालु आ.व. २०७८/७९ मा पनि यो कर्जाको निरन्तरता रहेको छ ।

वित्तीय संस्थाले पशुपालक साना किसानहरूलाई पशुधन क्षति न्यूनीकरणका लागि पशुधन सुरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । पशुधन सुरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७७/७८ मा वित्तीय संस्थाको समन्वयमा साना किसान सहकारी संस्थाहरूले ३४ हजार ५ सय ५३ किसान परिवारका रु. ३ अर्ब ६८ करोड ४९ लाख ७४ हजार मूल्यका ९६ हजार ३०० पशु वस्तुको सुरक्षण गरेका छन् । आ.व.२०७७/७८ मा तुलनात्मक रूपमा कमजोर साना किसान सहकारी संस्थाहरूको सुदृढीकरण गरी विपन्न तथा साना किसानहरूमा व्यापक रूपले सेवा प्रवाह गर्न सामर्थ्य बनाउन कम्तीमा पनि ७० साना किसान कृषि सहकारी संस्था पहिचान गरी विशेष सुदृढीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ ।

मासु तथा
दुग्धजन्य पदार्थको
उत्पादन बढाई मासु तथा
दुग्धजन्य पदार्थको आयात
प्रतिस्थापनमा सघाउ
पुऱ्याउन वित्तीय संस्थाले
कर्जा कार्यान्वयनमा
ल्याएका हुन् ।

वित्तीय संस्थाको भावी योजना कार्यक्रमअन्तर्गत सन् २०२५ सम्ममा कुल १ हजार साना किसान सहकारी संस्था तथा यस्तै प्रकृतिका अन्य संस्थाहरूमा फर्त १० लाख विपन्न तथा साना किसान परिवारमा सेवा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यस वित्तीय संस्थाको व्यावसायिक सम्बन्ध

रहेका निकाय संघ संस्थाहरू यस प्रकारका छन् (१) नेपाल सरकार (२) नेपाल राष्ट्र बैंक (३) कृषि विकास बैंक लि. (४) एसियाली विकास बैंक (५) जिआइजेड (६) नेपाल कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ (७) कृषि विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कोष (८) सक्षम एक्सेस -टु फाइनान्स परियोजना (९) समृद्धि आयोजना (१०) सीप परियोजना (११) वाम्पती प्रदेश सरकारसँग लगानी सम्झौता (१२) Asia and pacific Rural Agricultural Credit Association (APRACA) (१३) Center for International Cooperative Training in Agricultural Banking (CICTAB), India (१४) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू (१५) सेन्टर

फर माइक्रोफाइनान्स (१६) रजिस्ट्रार टु सेयर (१७) नेपाल स्टक एक्सचेन्ज ।

वित्तीय संस्थाबाट (१) साना किसान सहकारी अनुसरण कार्यक्रम (२) तालिम/गोष्ठी/अवलोकन (समता विकास) कार्यक्रम (३) सामाजिक/सामुदायिक एवं पूर्वाधार विकास कार्यक्रम (४) कृषि तथा पशुपालन प्रबर्द्धन कार्यक्रम (५) पशुधन सुरक्षण कार्यक्रम (६) संस्थागत सुदृढीकरण कार्यक्रम (७) संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व कोष (८) ग्राहक संरक्षण कोष आदि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन् ।

नेपालमा लघुकर्जाको थालनी अप्रत्यक्ष रूपमा सन् १९५० को दशकबाट भएको पाइन्छ । भूमिसुधार कार्यक्रम वि.सं. २०२१ सालमा लागु भयो । भूमिसुधार कार्यक्रम वि.सं. २०२१ ले छोटो समयका लागि कार्यान्वयनमा ल्याएको अनिवार्य बचत पनि किसानहरूलाई हिस्सेदार बनाई उनीहरूका लागि नै कृषि ऋण उपलब्ध गराई साहुमहाजनको चर्को ब्याजदरबाट छुटकारा दिलाउने मुख्य उद्देश्यका साथ आयको थियो । बचतको हिनामिना तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनको अभावले अनिवार्य बचत संकलन गर्ने कार्य पनि स्थगित गरियो ।

पछिल्लो समयमा देशमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको व्यापक विस्तार भएकै छ । विप्रेषण आयबाट देशमा भित्रिएको पुँजीले सानोतिनो पुँजीको आवश्यकतालाई भरथेग पनि गरेकै छ । जसरी वाणिज्य बैंकहरू नेपालकै बजारबाट राम्रो नाफा आर्जन गर्न सफल छन्, त्यसको उल्टो लघुवित्त (micro-credit) ऋण प्रवाह गर्ने संस्थाहरूलाई भने financial sustainability का लागि ठूलो लडाइ लडिरहनु परिरहेको छ । यस क्षेत्रमा लागेका वित्तीय संस्थाहरूले अन्य र पृथक् किसिमका खर्च (cost)

हरू वहन गर्नुपरेको हुन्छ । जस्तै : सामाजिक लागत (social cost), सेवा प्रवाह खर्च (service delivery cost), पुँजी जुटाउने खर्च (fund cost), डुबन्ते ऋण कोष (excess loan loss provisioning), मुद्रास्फीति खर्च (inflation cost)

किसानहरूलाई अन्य सहायक रोजगारको अवसरको सृजना गर्नु पर्छ र आर्थिक शोषण गर्ने व्यक्तिहरू माथि आवश्यक कारबाही गरिनुपर्छ । कृषकहरूलाई आर्थिक स्तरमा आत्मनिर्भर बनाउनेतर्फ सरकारी प्रयास हुनुका साथै रोजगारीका अवसरहरू सकेसम्म बढाउँदै लैजाने गर्नुपर्छ । रोजगारी तथा स्वावलम्बनसम्बन्धी कार्यक्रममा विस्तार गर्नुपर्छ । यसो गर्न सकेको खण्डमा स्वरोजगार हुन सक्ने उत्पादन बढ्न सक्ने तथा जीविकाको विभिन्न विकल्पको खोजी गर्न किसानहरू सक्षम हुन्छन् । सामाजिक चेतनामा वृद्धि ल्याउनका लागि सामाजिक रूपमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी उनीहरूलाई यसरी नचाहिने खर्च गर्नु हुँदैन भन्ने कुरा सिकाउन सकेको खण्डमा अनावश्यक ऋणको बोझ बढ्नबाट नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

कृषकहरूले आफ्ना आफ्ना बचत थोरै थोरै गऱ्यो भने पुँजीको धेरै रकम जम्मा गर्न सकिन्छ । पुँजीबिना उत्पादनमा वृद्धि हुन सक्दैन र उत्पादनमा वृद्धि भएन भने कृषकहरूको आर्थिक स्थिति सुधन सक्दैन । नेपालमा जनसंख्या तीव्र रूपले वृद्धि हुँदै गईरहेको छ । बसाइँ सराइको समस्यालाई हटाउनुको साथै विभिन्न उपायहरू अपनाएर जनसंख्या वृद्धि नियन्त्रण गर्ने कार्यमा बढी जोड दिनुपर्छ । कृषकहरूले उत्पादन कार्यमा मात्र ऋण लिने गराउनुपर्छ र अरु कार्यका लागि ऋण लिने काम हतोत्साहित गर्नुपर्छ । किसानहरूलाई वर्तमान अनुत्पादक र बुहवित्तीय संस्था ऋण कारोबार गर्ने बानीलाई निरुत्साहित गर्ने नीति तर्जुमा गर्नुपर्छ । अधिकांश ग्रामीण क्षेत्रमा

सामाजिक
चेतनामा वृद्धि ल्याउन
सामाजिक रूपमा
चेतनामूलक कार्यक्रम
सञ्चालन गरी उनीहरूलाई
यसरी नचाहिने खर्च गर्नुहुँदैन
भन्ने सिकाउन सकेको खण्डमा
अनावश्यक ऋणको बोझ
बढ्नबाट नियन्त्रण गर्न
सकिन्छ ।

बसोबास गर्ने किसानहरूको हित गर्न सस्तो ब्याज दरमा सुलभ तरिकाबाट ऋण उपलब्ध गराउने संस्थाहरूको विकास हुनुपर्छ ।

नेपालमा ग्रामीण गरिबी हटाउन र लघुकर्जाको राम्रोसँग व्यवस्था गर्न यसप्रकार समस्या तथा चुनौतीहरू देखापरेका छन् । जस्तै: १. दिगोपनाको चुनौती, २. राजनीतिक अस्थिरता र पुँजीको अपर्याप्तता, ३. क्षमता निर्माणको कमी, ४. लक्षित वर्गको सहभागिता कम हुनु, ५. लक्षित क्षेत्र र व्यक्तिमा दोहोरोपन देखिनु, ६. लघुवित्तको माग र आपूर्तिबीच ठूलो अन्तर रहनु, ७. जनचेतनाको अभाव तथा जनसहभागिता जुट्न नसक्नु, ८. कतिपय कार्यक्रमहरू वास्तविक गरिबसँग पुग्न नसक्नु, ९. गरिब र वित्त

सञ्चालन गर्ने वित्तीय संस्थाका आवाज नसुन्नु, १०. लघुवित्तलाई निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण गर्ने छुट्टै संयन्त्रको स्थापना, ११. भौगोलिक विकटता तथा यातायात र सञ्चाचरको विकास हुन नसक्नु, १२. लघुवित्त कार्यक्रमबाट प्रवाह गरिने उच्च ब्याजदर बढी जोखिमपूर्ण हुनु, १३. लघुवित्त सेवा विशेष गरेर यातायातको सुविधा पुगेको तराई जिल्लाहरूमा सीमित हुनु र पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा यसको पहुँच सहज हुन सकेको देखिदैन । **नेपालमा लघुकर्जा कार्यक्रमलाई राम्रो र व्यवस्थित गर्न र गराउन** विपन्नवर्ग कर्जा कार्यक्रमलाई परिमार्जनसहित निरन्तरता दिने, लघुवित्त संस्थाहरूको कारोबारको दायरा फराकिलो बनाउँदै जाने, सहकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरूलाई कृषि, ग्रामीण कर्जा तथा लघुवित्तको कारोबारमा अभ्र बढी सहभागी बनाउँदै जाने, ग्रामीण वित्त भड्किलो रूपमा नभई सामान्य र ग्रामीण परिवेश अनुसार सञ्चालन गर्नुपर्छ । ग्रामीण कर्जा कार्यक्रममा सुरुदेखि नै बैँकड मान्यता अनुरूप कर्जा अनुशासन कायम गर्ने, लघुवित्तमा संलग्न सबै संस्थाहरूको स्वनियमन समेतलाई बढावा दिँदै उपयुक्त नियमनको

व्यवस्था गर्ने, लघुवित्तको संस्थागत र साधनगत क्षमता बढाई महिला, विपन्न समुदायको समेत पहुँच बढाउने, सामाजिक दबाव दिने, उत्कृष्ट वित्तीय व्यवस्थापन गर्ने, वित्त प्रदान गर्ने संस्थाहरू गाउँका कुना कन्दरासम्म विस्तार गर्ने, सस्तो ब्याजदरमा ऋण प्रदान गर्ने, बिनाधितो समूह जमानीमा कर्जा प्रवाह गर्नु आवश्यक छ । ग्रामीण बासिन्दालाई सीपमूलक तालिमको व्यवस्थासहित बचत गर्ने बानीको विकास गराउने, सेवाको प्रति एकाइ लागत न्यून गर्ने, ग्रामीण क्षेत्रमा कर्जाको आपूर्ति सरल र सहज हुन आवश्यक छ । त्यसैगरी घरेलु र लघु उद्यम व्यवसाय सञ्चालन मार्फत रोजगारी सृजना गरि गरिबी न्यूनीकरण

गर्नुपर्छ । सरकार र विकास साभेदार संस्थाहरूले अख्तियार गरिरहेको नीतिबारेमा व्यापक सुधार गर्नु जरुरी छ । लघुवित्त क्षेत्रमा लागेका संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित र नयाँलाई आमन्त्रण गर्ने वातावरण तयार गर्नु आवश्यक छ । वित्तीय संस्थाहरूले वित्तीय सक्षमता हासिल नगर्दासम्म धैर्य धारण गर्नु जरुरी छ भने ऋणी तथा सेवाग्राहीहरूले स्वरोजगार सिर्जनामा बढी समर्पित हुनु जरुरी देखिन्छ । अभ्रै पनि लघु तथा कृषिवित्तको

लघु तथा कृषिवित्तको क्षेत्र कही बहुसंस्थाको उपस्थितिले दोहोरा ऋण ग्रस्ता हुने अवस्था छ भने पहाड, दुर्गम क्षेत्रमा यसको पहुँच अभ्रै पुग्न बाँकी छ ।

क्षेत्र कही बहु संस्थाको उपस्थितिले दोहोरा ऋण ग्रस्ता हुने अवस्था छ भने पहाड, दुर्गम क्षेत्रमा यसको पहुँच अभ्रै पुग्न बाँकी छ । तसर्थ, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाको साना किसान सहकारी अनुसरण कार्यक्रमको नीति तथा मापदण्डलाई अभ्रै समसायिक बनाई सुदूरपश्चिम, मध्यपश्चिम, दुर्गम र हिमाली भेगलाई उपयुक्त हुने विशेष किसिमको गरिबी निवारण गर्ने मोडलको विकास गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

नोट : प्रस्तुत लेख 'ग्रामीण गरिबी निवारणमा लघुवित्तको आवश्यकता तथा महत्त्व' विषयक निजको लेखबाट संक्षेपीकरण गरिएको हो ।

डा. नवराज शिष्ठराडा*

१. परिचय:

मानव जीवन चक्रका आवश्यकता तथा चाहना पूरा गर्नका लागि पैसाको जरूरी पर्छ। जीवनमा जीविकाका लागि होस् या धन कमाउनका लागि होस्, पैसा नै चाहिने हुनाले यसको व्यवस्थापन सबैका लागि महत्त्व छ। पैसाको उचित रूपमा व्यवस्थापन गर्न सिकाउने ज्ञान तथा सीपलाई वित्तीय साक्षरता भनिन्छ। यसभित्र आमदानी, खर्च, बजेट, बचत, ऋण, बिमा, विप्रेषण आदि विषयहरू पर्छन्। साथै यसले पैसालाई कसरी सुरक्षित राख्ने, कस्तो वित्तीय सेवाको सहयोग लिने र ऋणको कसरी सदुपयोग गर्ने भन्नेबारे आवश्यक ज्ञान पनि प्रदान गर्दछ। जीवनमा जीविकाका लागि होस् या धन कमाउनका लागि होस्, पैसा नै चाहिने हुनाले यसको व्यवस्थापन सबैका लागि महत्त्व छ।

वित्तीय साक्षरता समुदायका सबै वर्गहरू तथा सबै उमेरका व्यक्तिहरू प्रौढ, युवा तथा बालबालिकाका लागि आवश्यक छ। परिवारको आमदानी खर्चको व्यवस्थापन र आकस्मिक रूपमा परिवारमा आइपर्न सक्ने समस्याहरूको समाधान गर्न यसले प्रौढहरूलाई सघाउँछ। आफ्नो पारिवारिक आमदानी खर्चको बारेमा थाहा पाउन, भविष्यमा आफ्ना आवश्यकताहरू पूरा गर्न बेलैदेखि बचत गर्दै जाने र ऐच्छिक एवम् अनावश्यक खर्चहरू घटाउन यसले युवा तथा बालबालिकाहरूलाई सहयोग गर्दछ। वित्तीय साक्षरताका प्रसिद्ध लेखक रोबर्ट

टी. कियोसाकी भन्दछन् - “विद्यार्थीहरूलाई वित्तीय साक्षरता शिक्षा नदिनु शैक्षिक प्रणालीकै कमजोरी हो।” तसर्थ वित्तीय साक्षरतालाई औपचारिक पाठ्यक्रममा नै समावेश गर्नु नितान्त जरूरी छ।

२. वित्तीय साक्षरताको महत्त्व

वित्तीय साक्षरताले जीवन चक्रका विभिन्न आवश्यकता पूरा गर्न, भविष्यमा आउन सक्ने चुनौती व्यवस्थापन गर्न, अल्पकालीन, मध्यमकालीन र दीर्घकालीन वित्तीय लक्ष्य निर्धारण गर्न, आफ्नो वित्तीय सम्पत्तिको व्यवस्थापन गर्न, उपयुक्त वित्तीय सेवाहरू छनोट गर्न, पारीवारिक बजेट बनाउन, सोच विचार गरी खर्च गर्न, नियमित बचत गर्न, आवश्यकताबमोजिम ऋण लिने र त्यसको सही उपयोग गर्ने ज्ञान तथा सीप प्रदान गरी विपन्नताबाट सम्पन्नतातर्फ लाग्न मद्दत गर्दछ। वित्तीय साक्षरताले आमदानीबाट बचत गर्ने बानी सिकाई त्यस्ता बचतको सुरक्षित तवरले वित्तीय संस्थामा राख्न तथा, वित्तीय सेवासम्बन्धी आवश्यक सूचनाहरू प्रदान गरी उपयुक्त सेवा छनोट गर्ने क्षमता प्रदान गर्छ र गलत सेवा प्रदायकको छनोटबाट हुन सक्ने हानि, नोक्सानीबाट बचाउँछ। यसले वित्तीय सेवाप्रदायकहरूलाई सेवा विस्तार गर्ने अवसर दिन्छ र प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा आफ्नो सेवको गुणस्तर विकास गर्न सचेत गर्छ। समुदायका सदस्यहरूमा वित्तीय व्यवस्थापनको ज्ञान, सीप बढेपछि ऋणको भाखा नाच्ने दर कम हुने र ऋणको माग पनि बढ्ने हुनाले वित्तीय

*नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

सेवाप्रदायकहरूलाई पनि वित्तीय साक्षरताले सहयोग पुऱ्याउँछ ।

आम्दानीको स्रोत पर्याप्त नहुनु, बिरामी भइरहनु, बिरामी भएमा औषधोपचार गर्न नसक्नु, छोराछोरी धेरै जन्माउनु, छोराछोरीलाई उचित शिक्षा दिन नसक्नु, जीविकोपार्जनका लागि आम्दानी नहुनु, ऋण गरेर जीविका चलाउनु, अनावश्यक खर्च गर्ने बानी बस्नु, अल्छी र कुलतमा लाग्नु, सीप र ज्ञानको कमी हुनु, दीर्घ रोगी हुनु, वित्तीय पहुँच नहुनु वा पुँजीको कमी हुनु आदि कारणले मानिस गरिब बन्छ । गरिबी अवस्थामा मानिसले आम्दानी बढाउने काममा लगानी गर्नसमेत सक्दैन । लगानी नभएपछि आम्दानी हुने कुरै भएन । यसले मानिसलाई भन्नु गरिबीतर्फ धकेल्न बल गर्छ । मेहनत गरी आम्दानी गर्ने, खर्चमा अनुशासन कायम गर्ने र पैसाको उचित व्यवस्थापन गरेमा गरिबी हटाउन सकिन्छ । वित्तीय साक्षरताले सकारात्मक सोच विचार, धेरै परिश्रम, खर्चमा मितव्ययिता र पैसाको उचित व्यवस्थापन गर्न सिकाई गरिबी हटाउन मद्दत गर्दछ । संसारमा यस्ता धेरै उदाहरणहरू हामीले देखेका छौं, जहाँ गरिब परिवारमा जन्मेर पनि संसारकै धनी व्यक्ति बन्न पुगेका छन् । बिल गेट्स, वारेन बफेट तथा नेपालको विनोद चौधरी आदि यस्का केही उदाहरणहरू हुन् ।

आफ्नो प्रयास बिना कोही पनि गरिबीबाट मुक्त वा धनी हुन सक्दैन । अन्तर्राष्ट्रिय ऋण महासंघका पिता मानिने एफडब्लु राइफाइसन भन्दछन् आफ्नो प्रयत्नबिना नै गरिबी बाट उम्कने अनौठो उपाय कसैसँग छैन । जीवनमा सम्पन्नता प्राप्त गर्न दुईवटा कुराहरू महत्त्वपूर्ण छन् : मितव्ययिता र परिश्रम । दैनिक जीवन धान्नका लागि रकम नहुँदा पनि मानिसहरू विलासिता र भड्किला

कार्यमा पैसा खर्च गर्छन् । मितव्ययिता, बचत, उद्यमशील क्षेत्रमा लगानी र उद्यमबाट मात्र सम्पन्नता प्राप्त गर्न सकिन्छ । गरिबी आफ्नै प्रयासले मात्र हटाउन सकिन्छ । पैसाको राम्रो व्यवस्थापन गर्न, योजना बनाएर काम गर्ने, इमानदारीपूर्वक परिश्रम गर्ने र अनावश्यक वस्तुहरूमा हुने खर्च घटाउन वित्तीय साक्षरताले ज्ञान सीप प्रदान गर्दछ । तसर्थ वित्तीय साक्षरताले गरिबी हटाउन वा कम गर्न मद्दत गर्दछ ।

३. वित्तीय साक्षरता समावेश गरिएमा विषय

वित्तीय साक्षरतामा प्रायः निम्न विषयहरू समावेश गरिएको हुन्छ । संस्थाहरूको उद्देश्यअनुसार वित्तीय साक्षरतामा सहकारी शिक्षा, उद्यम विकास, व्यावसायिक योजना जस्ता विषयहरू समावेश गर्न प्रचलन पनि छ ।

३.१. वित्तीय लक्ष्य

आफ्ना जीवनकालका आवश्यकताहरूलाई विचार गरी तिनलाई कहिले कसरी पूरा गर्ने, कसरी बचत गर्ने, कसरी आम्दानी बढाउने भनी बनाइएको योजना वित्तीय लक्ष्य हो । वित्तीय लक्ष्यले आम्दानी र खर्चको लेखाजोखा गरी भविष्यको निमित्त खर्चका प्राथमिकता निर्धारण गर्न, उद्यमहरू सञ्चालन वा विस्तार गर्न, आम्दानी वृद्धिका अन्य क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न, परिश्रम गर्न र धेरै कमाइ गरी धेरै बचत गर्न उत्प्रेरित गर्छ । यसले खर्च र बचतमा अनुशासित बनाउँछ र अनावश्यक वा ऐच्छिक खर्चहरू बन्द गर्न सहयोग गर्छ । यस्ले नगरी नहुने अत्यावश्यक खर्च र नगरे पनि हुने स्वैच्छिक खर्चहरूलाई छुट्याउन सहयोग गर्छ र जीवनमा आकस्मिक रूपमा आउन सक्ने खर्चको समस्या टार्न आवश्यक जोहो गर्न मद्दत गर्छ । वित्तीय लक्ष्य निर्माण र त्यसको व्यावहारिक

आफ्नो प्रयासबिना कोही
पनि गरिबी बाट मुक्त वा धनी
हुन सक्दैन । अन्तर्राष्ट्रिय
ऋण महासंघका पिता
मानिने एफडब्लु राइफाइसन
भन्दछन्- आफ्नो प्रयत्नबिना
नै गरिबीबाट उम्कने अनौठो
उपाय
कसैसँग छैन ।

अभ्यासले गरिबीको वा सामान्य अवस्थाबाट क्रमशः सम्पन्नताको बाटोतिर लगाउन मद्दत गर्दछ । साथसाथै वित्तीय लक्ष्यले मानिसमा भविष्यको सोच गर्ने र सोअनुसार काम गर्ने बानी विकास गर्छ । तसर्थ वित्तीय लक्ष्य निर्धारण गरी मितव्ययिता अपनाई परिश्रम गरी कार्य गरे सम्पन्नता अवश्य प्राप्त गर्न सकिन्छ । वित्तीय लक्ष्य निर्धारण नै सम्पन्नता प्राप्तिको पहिलो खुट्टाकिला हो भन्ने बुझाई समुदायका सदस्यहरूलाई वित्तीय लक्ष्य तयार गर्न लगाई लक्ष्य प्राप्तिका लागि कार्य गरे गरिबी हटाउन वा घटाउन सकिन्छ भन्ने बुझाउनु पर्छ । उदाहरणका लागि

भूकम्पप्रतिरोधी सुविधाजनक घर बनाउने, दुईवटा गाई किन्ने, व्यावसायिक तरकारी खेती सुरु गर्ने कृषिका लागि आवश्यक सामग्रीहरू किन्ने, केटाकेटीहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा दिने, भविष्यका लागि बचत गर्ने जस्ता कुराहरू वित्तीय लक्ष्यमा समावेश गर्न सकिन्छ ।

आजको सानो
बचतले भविष्यको ठूलो
संकट टार्न सहयोग
पुग्दछ । थोरै थोरै भए पनि
नियमित बचत गर्दै गएपछि
आवश्यक सामग्री किन्न
र व्यवसायमा लगानी
गर्न पाइन्छ ।

३.२. बचत

भविष्यका लागि भनेर अहिलेको आमदानीबाट छुट्याएर राखिएको केही अंश वा भाग बचत हो । बचत नगद र जिन्सी दुवैमा गर्न सकिन्छ । गहना, पशु वा जमिन खरिद आदि जिन्सी बचत हुन । जिन्सीलाई आवश्यक पर्दा बेचेर पैसा प्राप्त गर्न सकिन्छ । बचत सम्पत्ति जोड्ने एउटा उपाय र सम्पन्नताको बीउ हो । आजको सानो बचतले भविष्यको ठूलो सङ्कट टार्न सहयोग पुग्दछ । थोरै थोरै भए पनि नियमित बचत गर्दै गएपछि आवश्यक सामग्री किन्न र व्यवसायमा लगानी गर्न पाइन्छ । जीविकाका लागि आवश्यक वस्तुहरू

किन्न र आफ्ना जीवनचक्रका आवश्यकताहरू पूरा गर्न जस्तै : जन्म, पढाइ, विवाह, वृद्ध अवस्था आदिमा पनि बचतले सघाउँछ । बचतको बानीले खर्चमा अनुशासित हुन सिकाउँछ, भविष्यको सोच गर्ने बानीको विकास गर्छ र वित्तीय लक्ष्य प्राप्त गर्न सहयोग गर्छ । खर्चमा अनुशासन कायम गर्ने, आवश्यक मात्र खर्च गर्ने र आमदानीभन्दा कम खर्च गर्ने, आजको सानो बचतले भविष्यको समस्या टार्न सक्छ भन्ने विश्वास राख्ने, हरेक पटक कमाइ हुँदा कम्तीमा १० प्रतिशत बचाउने र धेरै आमदानी भएका बेला अझ धेरै बचत गर्ने, अति आवश्यक काममा मात्र खर्च गर्ने र अनावश्यक

तथा ऐच्छिक खर्चहरू घटाउने वा बन्द गर्ने, सादा जीवन यापनमा जोड दिने, चाडपर्वहरू मनाउँदा पनि ठिक्क खर्च गर्ने, महँगाभन्दा सादा र स्वस्थकर खाना खाने, बजारका तयारी खानेकुरा किन्नभन्दा घरमा नै बनाई खाने बानी गर्ने, पारिवारिक खर्चको दुरुस्त हिसाब किताब राख्ने, अनावश्यक खर्चहरू पत्ता लगाई कटौती गर्ने, धेरै परिश्रम गर्ने बानी

बसाल्ने, आमदानीका वैकल्पिक उपायहरू खोज्ने, भइरहेको व्यवसाय बढाउने, खाद्यान्न वा अन्य वस्तु किन्दा एकैपटक धेरै किनेर खर्च घटाउने वा सहुलियत मूल्यको सामान किन्ने आदि गरेमा धेरै बचत गर्न सकिन्छ ।

सहकारी संस्था, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग हामिले बनाएको बचत लक्ष्यसँग मिल्दाजुल्दा बचत सेवा हुन्छन् । लामो समय सम्म वित्तीय संस्थामा पैसा राख्ने धेरै ब्याज पाइन्छ, यदि छिटो छिटो पैसा भिक्रिने कम ब्याज पाइन्छ । ऐच्छिक बचत आफ्नो इच्छाअनुसारको समयमा रकम राख्न र भिक्रन सकिन्छ । तर यसमा कम ब्याज पाइन्छ । आवधिक

अर्थात् मुद्दती बचत निश्चित समय अवधिका लागि निश्चित ब्याजदरमा राख्न सकिन्छ । जहिले चाहियो त्यही बेला भिक्न मिल्दैन, तोकिएको अवधिभन्दा पहिले भिक्दा जरिवाना तिर्नुपर्छ । तर यस्तो बचतमा पासबुक बचतमा भन्दा ब्याजदर बढी हुन्छ । त्यस्तै केही वित्तीय संस्थाहरू व्यवस्थित एवं राम्रोसँग सञ्चालन भएका हुन्छन् र त्यहाँ बचतको सुरक्षा हुन्छ, भने कुनै संस्थाहरूमा बचतको सुरक्षा नहुन पनि सक्छ । बचत गर्ने संस्था छनोट गर्दा विभिन्न कुराहरू जस्तो आफू बसेको ठाउँ नजिक, खाता खोल्न आवश्यक पर्ने रकम तथा अन्य कागजात, पैसाको सुरक्षा, ब्याजदर आदिबारे ध्यान दिनुपर्छ । आफू सदस्य बनेको, राम्ररी चलेको भरपर्दो सहकारीमा वा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा बचत राख्नुपर्छ ।

३.३. ऋण

तोकिएको समयपछि ब्याजसमेत थपि फिर्ता गर्ने सर्तमा कसैबाट लिइएको पैसा ऋण हो । ऋणले व्यवसाय सुरु गर्न, विस्तार गर्न र आकस्मिक समस्या टार्न सहयोग गर्छ । वित्तीय लक्ष्य र बचत योजना पूरा गर्न ऋणको प्रभावकारी प्रयोगले योगदान पुऱ्याउछ । उत्पादनमूलक काममा लगानी गरिएको ऋणले आम्दानी बढाउँछ तर आकस्मिक अवस्थाका लागि लिइएको र व्यक्तिगत उपभोगका लागि लिइएको ऋणले आम्दानी बढाउँदैन बरु उल्टै अरु कमाइबाट ऋण तिर्नुपर्ने हुनसक्छ । त्यसैले सकेसम्म आम्दानी बढाउने काममा लागि मात्र ऋण लिनुपर्छ । जुन ऋणले आम्दानी बढाउन सहयोग गर्छ र समयमा भुक्तानी गर्न सकिन्छ, त्यो असल ऋण हो । जुन

ऋण समयमा तिर्दैन र जसले भन् ऋणको बोभ थप्दै जान्छ त्यो खराब ऋण हो ।

ऋण लिएपछि तोकिएको समयमा तोकिए अनुसारको रकम भुक्तानी गर्नु ऋणीको जिम्मेवारी हो । योजना बनाई बचत गरियो भने साना व्यवसायका लागि लगानी गर्न बीउ, बिजन तथा कच्चा सामग्रीहरू खरिद गर्न, श्रमको ज्याला तिर्न र आकस्मिक खर्च टार्न ऋण लिनुपर्दैन । तर व्यवसाय विस्तार गर्न ऋण लिनुपर्ने हुन्छ । ऋण लिनु आफैँमा राम्रो वा नराम्रो भन्ने हुँदैन मुख्य कुरा त त्यसको सही तरिकाले प्रयोग गर्नु र आम्दानी बढाउनु हो । सम्पत्ति बढाउन

वा आम्दानी बढाउन ऋण लिनुपर्छ तर कति ऋण आफ्नो लागि ठिक्क हो त्यो भने विचार गर्नुपर्छ । आफ्ना आम्दानीका स्रोत र बचतका आधारमा हरेक परिवारले कति ऋण लिन सकिन्छ त्यो निर्णय गर्नुपर्छ । पाइयो भन्दैमा धेरै तिरबाट र तिर्न सक्ने क्षमताभन्दा बढी ऋण लिनाले पछि जटिल समस्या निम्त्याउँछ । आफूले गरेको व्यवसाय केही गरी असफल भयो र सोचेजति आम्दानी भएन भने पनि अन्य उपायहरूबाट म ऋण भुक्तानी गर्नु भन्ने कुरा ऋण लिने व्यक्तिले पहिल्यै सोच्नुपर्छ । पहिल्यै यदि कुनै अन्य ठाउँबाट ऋण लिइएको छ भने ऋण लिनुअगाडि धेरै पटक सोच्नुपर्छ ।

ऋण साथीभाइ, साहुमहाजन, व्यक्तिबाट लिन सकिन्छ । तर व्यक्तिबाट ऋण लिदा ब्याजदर चर्को हुन्छ, विश्वासिलो नहुन सक्छ । समूहबाट ऋण लिदा ब्याजदर चर्को नपर्न सक्छ तर समूहले आवश्यकताअनुसार ऋण प्रदान गर्न नसक्न सक्छ । सहकारी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट ऋण लिँदा ब्याजदर पनि सुपथ हुन्छ र विश्वासिलो

आफूले गरेको
व्यवसाय केही गरी
असफल भयो र सोचेजति
आम्दानी भएन भने पनि
अन्य उपायहरूबाट म ऋण
भुक्तानी गर्नु भन्ने कुरा
ऋण लिने व्यक्तिले
पहिल्यै सोच्नुपर्छ ।

पनि हुन्छ । तसर्थ ऋण सहकारी, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट लिनुपर्छ । ऋण लिनुअघि थाहा पाउनुपर्ने अन्य आवश्यक सूचनाहरूमा— कति समयमा ऋण भुक्तानी गर्नुपर्छ, तोकिएको समयमा ऋण तिर्न वा किस्ता तिर्नु पर्ने पैसा आफूसँग हुनसक्छ/सकदैन, यदि नसोचेको अवस्था आइपुग्यो भने ऋणको किस्ता तिर्ने अरु कुनै उपाय छ, ब्याजदर र ऋणका लागि तिर्नुपर्ने शुल्कहरू के कति पर्छ, ऋण लिन जाँदा लाग्ने यातायात खर्च, होटेल खर्च, समय जस्ता अन्य अप्रत्यक्ष खर्चहरू कति लाग्छ, यदि समयमा ऋण तिर्ने भने कति जरिवाना तिर्नुपर्छ । ऋण लिएपछि पहिलो किस्ता तिर्नु अगाडि कति समय छुट छ, ऋण अवधिमा परिवारमा कोही बिरामी परेमा, मृत्यु भएमा वा अन्य कुनै दुर्घटना पर्न गएको अवस्थामा भुक्तानी गर्ने के उपाय छ, ऋणको बिमा छ छैन आदि कुराहरू बुझेर मात्र ऋण लिनुपर्छ ।

तोकिएको समयमा ऋणको साँवाब्याज भुक्तानी नहुनुलाई ऋणको भाखा नाघ्नु भनिन्छ । भाखा नाघ्नु भन्नाले ऋणका नीति नियमको पालना नहुनु भन्ने बुझिन्छ । पशुहरू तथा बालीनालीमा रोग लाग्नु, उत्पादन गरेको वस्तु बिक्री नहुनु वा कम मूल्य पाउनु, प्राकृतिक विपत्तिहरू पर्न आउनु, परिवारमा कोही सदस्य बिरामी पर्नु, ऋणको रकम घरायसी काममा खर्च गर्नु, ऋण तिर्ने समयको ख्याल नगर्नु, ऋण तिर्नका लागि भनी नियमित रूपमा पैसा नछुट्याउनु, बन्द हडताल हुनु आदि कारणहरूले गर्दा ऋणको भाखा नाघ्छ । धेरैजसो ऋणको भाखा नाघ्नुको मुख्य कारण भने ऋणको कमजोर व्यवस्थापन नै हो । बिरामी हुनु, विपत्ति

आउनु जस्ता कारणहरूबाहेकका ऋणको भाखा नाघ्नुको अन्य कारणहरू व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ । ऋणको किस्ता र ब्याज समयमा तिर्न सकिएन भने त्यस्तो ऋणीलाई कालो सूचीमा राखिन्छ । त्यस अवस्थामा ऋण सेवा प्रदायककले फेरि फेरि ऋण पत्याउँदैन र आफ्नो इज्जत प्रतिष्ठा घट्छ, धितो गुम्न सक्छ ।

३.४. पारिवारिक बजेट

बजेट भनेको आमदानीका स्रोतहरू, खर्चका शीर्षकहरू र बचत तथा लगानीको मार्ग चित्र हो ।

आफ्नो आमदानीलाई कसरी व्यवस्थित रूपले खर्च गर्ने भन्ने सिकाउने

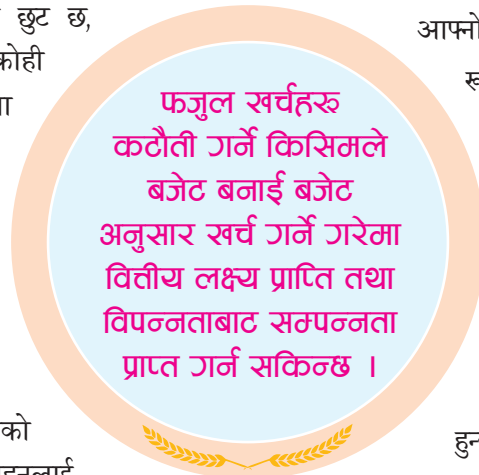
महत्त्वपूर्ण साधन बजेट हो ।

बजेट पैसाको राम्रो व्यवस्थापन गर्न सहयोग पुऱ्याउने साधन हो । बजेटले आमदानी र खर्चका स्रोतहरूको पहिचान गर्न, आमदानी कहाँ कहाँ बाट

हुन्छ खर्च कहाँकहाँ हुन्छ भनेर थाहा

पाउनु, अनावश्यक खर्च कटौती गर्न र

बचत गर्न, कति खर्च गर्ने र कति बचत गर्ने भन्ने निर्णय गर्न सघाउँछ र आफ्ना वित्तीय लक्ष्यहरू पूरा गर्न सहयोग गर्दछ । बजेट बनाउँदा आमदानीका स्रोत र खर्चको बारेमा राम्रो जानकारी लिने र आमदानीलाई व्यवस्थित तरिकाले खर्च गर्ने योजना बनाउने, खर्चहरूलाई आवश्यक, ऐच्छिक र फजुल खर्च छुट्याई ऐच्छिक र फजुल खर्चहरू कटौती गर्ने किसिमले बजेट बनाई बजेट अनुसार खर्च गर्ने गरेमा वित्तीय लक्ष्य प्राप्त तथा विपन्नताबाट सम्पन्नता प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

३.५. जोखिम व्यवस्थापन र बिमा

जीवनमा कहिलेकाहीँ सोच्दै नसोचेका घटनाहरू अकस्मात् आइपर्छन् । तिनलाई विपत्ति वा जोखिम भनिन्छ । विपत्ति वा जोखिमहरू कुनै आफ्नै असावधानिका कारणले पर्न आउँछन् भने कुनै प्राकृतिक कारणले पर्न आउँछन् । बाढी पहिरो, आगलागी, भूकम्प, रोगलागु, चोरी हुनु, पशुधन वा बालीनालीको क्षति हुनु सबै विपत्ति वा जोखिम हुन् । जोखिमबाट जनधनको नोक्सानी भई ठूलो समस्या पर्न सक्छ । जोखिमलाई पूरै हटाउन नसके पनि त्यसबाट हुने नोक्सानीलाई कम गर्ने केही उपायहरू छन् । ती उपायहरू बचत गर्नु, पूर्व सावधानी अपनाउनु, बिमा गर्नु आदि हुन् । जोखिमबाट बच्नका लागि पहिले सावधान हुन सकिएन वा बचत पनि गरिएन भने जोखिम आइपर्दा ऋण लिनुपर्ने वा सम्पत्ति बेच्नुपर्ने हुनसक्छ । जोखिमकै कारणले कमाइ गर्ने मानिसले काम गर्न नसक्ने अवस्था भयो भने परिवारलाई जीविका गर्न वा ऋण तिर्न गाह्रो हुन सक्छ र सम्पत्ति बेच्न बाध्य हुनुपर्छ । तसर्थ जोखिम व्यवस्थापनका लागि उचित ध्यान दिनुपर्छ । जोखिम व्यवस्थापनका मुख्यत दुई विधिहरू हुन्छन् । जस्तै जोखिमका घटना हुनुभन्दा अगाडि नै जोखिमका असरहरू हुन नदिने वा न्यूनीकरण गर्न अपनाइने विधि वा तरिकाहरू सुरक्षात्मक विधि हुन्, जस्तै- बिमा, बचत, पूर्व सावधानी आदि । जोखिम वा घटना घटिसकेपछि त्यसको व्यवस्थापन गर्न अपनाउने उपायहरू प्रतिक्रियात्मक विधि हुन्, जस्तै : ऋण लिने, सम्पत्ति बेच्ने, बढी परिश्रम गर्ने आदि ।

जोखिम व्यवस्थापनका मुख्यत दुई विधि हुन्छन् । जस्तै जोखिमका घटना हुनुअगाडि नै जोखिमका असर हुन नदिने वा न्यूनीकरण गर्न अपनाइने विधि वा तरिका सुरक्षात्मक विधि हुन् ।

कुनै आकस्मिक दुर्घटना पर्न गएमा निश्चित शर्तको आधारमा बिमा कम्पनीबाट पूरै वा आंशिक क्षति बेहोरिदिने व्यवस्थालाई बिमा भनिन्छ । यसका लागि बिमा गर्ने व्यक्तिले बिमा कम्पनीलाई नियमित रूपमा बिमा शुल्क (प्रिमियम) बुझाउनुपर्छ । बिमा कम्पनीले ग्राहक अथवा बिमा गर्ने व्यक्तिहरूबाट बिमा का लागि पैसा लिन्छ । यसरी ग्राहकहरूले तिरेको पैसा एक ठाउँमा जम्मा गरिन्छ र बिमाको नीतिअनुसार जसलाई हानिनोक्सानी हुन पुग्छ, उसलाई क्षतिपूर्तिस्वरूप निश्चित रकम दिइन्छ । सामान्यतया चलनचल्तीमा स्वास्थ्य बिमा, जीवन बिमा, दुर्घटना बिमा, सम्पत्ति बिमा : निक्षेप बिमा, कर्जा बिमा, बाली तथा पशुबिमा आदि बिमाहरू चलन चल्तीमा छन् ।

३.६. विप्रेषण

एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पैसा पठाउने कार्य विप्रेषण हो । विप्रेषण पठाउने दुई माध्यमहरू छन् : औपचारिक र अनौपचारिक । नेपाल सरकारबाट कानुनी मान्यता प्राप्त मनी ट्रान्सफर कम्पनीहरू र विप्रेषणको इजाजत पाएका वित्तीय संस्थाहरू औपचारिक माध्यम हुन् भने हुण्डी,साथीभाइ आदि अनौपचारिक माध्यम हुन् । विप्रेषण गर्दा सधैं औपचारिक माध्यमबाट मात्र गर्नुपर्छ । किनभने अनौपचारिक माध्यमहरूबाट विप्रेषण गर्दा समयमा प्राप्त नहुन सक्छ, बढी भ्रष्ट हुन सक्छ र पैसा हरायो वा ठगी भयो भने कुनै कानुनी उपचार पनि हुँदैन । कुनै बैंक वा वित्तीय संस्थामा खाता खोली सोभै खातामा रकम जम्मा गर्नु विप्रेषणको अभ्र सबैभन्दा राम्रो उपाय हो । अहिले नेपालबाट वैदेशिक रोजगारीमा जाने नेपालीहरूको संख्या ठूलो छ । त्यसैले हरेक वर्ष विप्रेषणबाट नेपालमा खर्ची पैसा भित्रिन्छ ।

तर त्यो पैसाको धेरै भाग अनुत्पादक क्षेत्रमा खर्च भैरहेको छ । यो कुरा राम्रो होइन । विप्रेषणको पैसालाई छोराछोरीको पढाइ, स्वरोजगारी सिर्जना हुने र राम्रो कमाइ हुने व्यवसायहरू सञ्चालनमा प्रयोग गरी भविष्यलाई सुखी र सम्पन्न बनाउनुपर्छ ।

३.७. वित्तीय सेवाप्रदायकको छनोट

समुदायको सदस्यहरूमा कस्ता वित्तीय सेवा प्रदायकहरू सँग सेवा लिनु ठीक हुन्छ भन्ने विषयमा द्विविधा रहेको पाइन्छ । सरकारको नियमअनुसार दर्ता गरिएका र नियमन गरिएका वित्तीय संस्थाहरू जस्तै : बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, सहकारी संस्थाहरूसँग कारोबार गर्दा सुरक्षित हुने हुनाले यस्ता संस्थाहरूसँग मात्र वित्तीय कारोबार गर्नुपर्छ । वित्तीय सेवा प्रदायक छनोट गर्दा आफ्नो घरबाट वित्तीय संस्था कतिको टाढा छ, संस्था इजाजत प्राप्त हो होइन, सेवाको विश्वसनीयता, कर्मचारीहरूको व्यवहार, प्रदान गरिने सेवाहरूको प्रभावकारिता कस्तो छ ? सहकारीको सन्दर्भमा त्यसको अध्यक्ष तथा व्यवस्थापकको विश्वसनीय हो होइन, राखिएको पैसाको सुरक्षा हुन्छ/हुँदैन, ब्याज तथा सेवा शुल्कहरू कस्तो छ, सेवा लिने दिने प्रक्रिया कतिको सजिलो छ / छैन आफ्नो आवश्यकताअनुसारको सेवा छ / छैन आदि कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्छ ।

वित्तीय साक्षरतापश्चात्
अवलम्बन गरिने असल
वित्तीय व्यवहारबाट
समुदायको सदस्यहरूको
वित्तीय सम्पन्नता हासिल
गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

सक्ने सङ्कटको लागि बचत गर्न पनि नपुग्ने पारीवारिक आमदानीसँग गरिबीको अवस्था प्रत्यक्ष जोडिएको छ । औपचारिक क्षेत्रले केवल थोरै मात्र रोजगारीको अवसर प्रदान गरेको छ ।

त्यसैले जनसंख्याको ठूलो हिस्साका लागि आमदानी वृद्धिका अवसरहरूका रूपमा साना कृषिकार्य, लघु तथा साना व्यवसाय र कृषिमा आधारित उत्पादन, प्रशोधन र बिक्री आदि व्यवसायहरू) सञ्चालन गरिनु जरुरी छ । यस्ता व्यवसाय सञ्चालन गर्न सुलभ कर्जाको आवश्यकता पर्छ । वित्तीय सेवाहरूको पहुँच विस्तार भए पनि उपलब्ध वित्तीय सेवाहरूको उचित प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान र सीपको अभावको कारण वित्तीय सेवाहरूको सही ढंगबाट प्रयोग नभएको देखिन्छ । वित्तीय साक्षरताले वित्तीय लक्ष्यहरू प्राप्तिका लागि वित्तीय सेवाहरू प्रयोग गर्न आवश्यक ज्ञान र सीप प्रदान गर्दछ । यसले भविष्यका अप्ठ्यारा दिनका लागि बचतको बानी विकास गर्न, चुनौतीहरूबाट बच्न, मितव्ययी रूपमा खर्च गर्न, विवेकपूर्ण तरिकाले ऋणसेवा लिन र अनुशासित तरिकाले ऋणको व्यवस्थापन गर्न सिकाउँछ । वित्तीय शिक्षाले समुदायको सदस्यहरूलाई उपलब्ध विभिन्न वित्तीय सेवाहरूको तुलना गर्न र उपयुक्त वित्तीयसेवा छनोट गर्न सक्षम बनाउँछ ।

वित्तीय साक्षरतापछि अवलम्बन गरिने असल वित्तीय व्यवहारबाट समुदायको सदस्यहरूको वित्तीय सम्पन्नता हासिल गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

तसर्थ वित्तीय साक्षरताले गरिबी हटाउन तथा जीवनमा सम्पन्नता प्राप्त गर्न सहयोग पुऱ्याउने हुनाले वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम समुदायका हरेक घर परिवारमा सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

उपसंहार

नेपालको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा अभै जीविकामुखी अर्थतन्त्रमा निर्भर छ । विद्यालयको शुल्क तिर्न, स्वास्थ्य, सुरक्षा गर्न, गैरखाद्य सामग्रीहरू किन्न र भविष्यमा आइपर्न

नेपालमा कृषि रूपान्तरणको अवस्था, सठभावना र साना किसान विकास अभियानको संलग्नता

कृष्णप्रसाद लामिछाने*

वर्तमान अवस्था :

नेपालको अर्थतन्त्रमा खाद्य सुरक्षा, रोजगारी सिर्जना, गरिबी न्यूनीकरणमा कृषि क्षेत्रको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । पछिल्ला दशकहरूमा यो क्षेत्रको भूमिका कमजोर हुँदै गएको छ । खाद्यान्नको बढ्दो आन्तरिक मागलाई आन्तरिक उत्पादनले धान्न सकेको छैन । मुलुक, खाद्यान्न तथा उच्चमूल्यका खाद्यवस्तुको अयातकर्ता राष्ट्र बन्न पुगेको छ । नेपालको कृषि क्षेत्रले संरचनागत र नयाँ दुबै चुनौतीहरूको सामना गर्दै आएको छ । किसानहरू, अधिकांस साना किसान छन् । उनीहरूमा प्रविधि, कृषि सामग्री (मल, बीऊ, कृषि औषधी) र ऋणमा कमजोर पहुँच एवम् अनिश्चितता रहेको छ । कृषि क्षेत्रको आमदानी अभिवृद्धि र किसानहरूको आर्थिक जीवन सुधारका लागि साना किसानहरूको उच्चमूल्यबालीमा सहभागीता बढाउन आवश्यक छ । दाल, तरकारी, मसला, तेलहनजन्य वस्तु, फलफुल, दूध तथा दुग्धजन्य व्यवसाय, मासु तथा अन्डाजन्य व्यवसायमा किसानहरूको संलग्नता बढाउनुपर्ने आजको आवश्यकता हो । नयाँ चुनौतीका सन्दर्भमा कुरा गर्दा वर्तमान विश्वमा आएको जलवायु परिवर्तन एक हो । जलवायु परिवर्तनले पृथ्वीको तापक्रम बढ्दै गएको छ । जसका कारण दुनियाँले अतिवृष्टि तथा अनावृष्टिको पीडा भोगिरहेको छ । बाढीपहिरो र सुकखा खडेरीको दुष्प्रभाव बर्सेनि बढ्दो छ । साविकका

बालीहरूको उत्पादकत्व घट्दै गएको छ । जैविक सन्तुलन खलबलिएको छ । जलवायु परिवर्तनको मारले साना तथा सीमान्तकृत साना किसानहरूनै बढी प्रभावित हुँदै गएका छन् ।

यी चुनौतीहरूका बाबजुद पनि उच्च मूल्य बाली व्यवसायमा साना किसानहरूको समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न र कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा दिगो उत्पादकत्व बढाउन थुप्रै अवसरहरू हामी सामु रहेका छन् । ग्रामीण क्षेत्रमा वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त हुने रेमिटान्सको रकमलाई कृषि तथा अन्य उद्यमका क्षेत्रमा लगानी बढाउन सकिने अवस्था छ । यसबाहेक स्थानीय तह (निकाय)हरूको पुनसंरचनापछि स्थानीय तहमा नै कृषि सेवाको उपलब्धता बढ्दै गएको छ । अर्कोतर्फ कृषि क्षेत्रको विकासका लागि थुप्रै प्राविधिक र संस्थागत अभ्यासहरू भइरहेका छन् । त्यसमध्ये साना किसान विकास अभियान पनि एक हो । यी नवप्रवर्तनकारी अभ्यासहरूले कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न, साना किसानहरूको कृषि व्यवसायमा संलग्नता बढाई उनीहरूलाई व्यावसायिक कृषि उद्यमका माध्यमबाट लाभ लिन र वातावरणीय परिवर्तनको असरसँग जुध्न मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।

यद्यपि, अन्य एसियन मुलुकहरूको तुलनामा नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान निरन्तर

*मुख्य प्रबन्धक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

घट्टै गइरहेको छ । अन्य विकासशील एसियाली मुलुकमा कृषि रोजगारको आमदानीमा भएको वृद्धिदरको तुलनामा नेपालको कृषि रोजगारको आयमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सकेको छैन । कृषि, नेपालको रोजगारीको प्रमुख क्षेत्र हो तर अर्थतन्त्रमा यसको योगदानको हिस्सा क्रमशः घट्टै गएको छ । खाद्यान्न तथा नगदेबालीको वार्षिक उत्पादन वृद्धिदर अत्यन्त साङ्गुरो छ । प्रविधिको विकास एउटा कृषि रूपान्तरणको महत्त्वपूर्ण पक्ष भए तापनि नेपालमा कृषि प्रविधिको विकास सुस्त रहेको छ । कृषि क्षेत्रको आमदानी वृद्धि हुने गरी बढ्दो विश्वव्यापीकरण, शहरीकरण, जीवनशैलीमा आएको परिवर्तन आदिलाई धान्ने गरी कृषिमा विविधिकरण हुन सकेको छैन । निर्वाहमुखी खाद्यान्नबाली लगाउने संस्कारमा जति परिवर्तन आउनुपर्नेहोत्यतिपरिवर्तनभइसकेको छैन । नेपालको सबैभन्दा बढी रोजगारीको क्षेत्र रहेको कृषिको उत्पादकत्व गरिबी न्यूनीकरण र कुल ग्राहस्थ उत्पादनका लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ । तर, कृषि उत्पादन तथा यसको मूल्य अभिवृद्धि असन्तुलित र कमजोर रहेको छ । कृषिमा यस्तो न्यून प्रगतिका लागि विभिन्न पक्षहरूमध्ये आवश्यकताअनुसारको प्राविधिक सेवामा कमी, कृषि र कृषि पेसासँगका सम्बन्धित सेवाहरूमा किसानको पहुँचमा कमी, राजनीतिक द्वन्द एवम् अस्थिरता, युवा पलायनले ग्रामीण कृषि जनशक्तिको अभाव र लगानीमा सीमितता (सरकारी तथा निजी दुवै) आदि । यसको नतिजास्वरूप, तुलनात्मक लाभको दृष्टिकोणले नेपालको कृषि क्षेत्र पछाडि पर्दै आएको छ ।

जमिन, जमिनमाथिको स्वामित्व, जमिनको उपयोग र उत्पादकत्व कृषिका अभिन्न मानकहरू हुन् । नेपालको कुल क्षेत्रफलको करिब २८% (४१,२०,२७१ हेक्टर) कृषि योग्य जमिन छ (विश्व बैंक, २०१८) । यस मध्ये

२५,२५,६३९.२ हेक्टर मात्रमा कृषि कार्यहरू भएको तथ्याङ्क छ (कृषि गणना, २०११/२०१२) । राम्रो पक्ष के छ भने कृषि भइरहेको जमिनमध्ये करिब ८८% (२२,२९,०११ हेक्टर) जमिनमाथि किसानहरू स्वयम्को स्वामित्व रहेको छ । नेपालको कुल परिवार संख्याको करिब ५३% परिवारसँग १ हेक्टरभन्दा कम जमिनको स्वामित्व रहेको छ । यी परिवारसँग कृषि योग्य जमिनको ४३ प्रतिशत मात्र हिस्सा रहेको छ । यिनीहरूले आफ्नो र अरुको गरी ४७% जमिनमा कृषि गर्छन् । यिनै किसानहरूलाई साना किसान भनिएको हो । साना किसानलाई राम्ररी सम्बोधन गर्न सकेमा करिब ३१ लाख परिवारहरू लाभान्वित हुन्छन् । तर करिब ४७% जमिनमा मात्र यिनीहरूको पहुँच हुने हुनाले अबै पनि कृषिको समग्र विकास समेटिन सक्दैन । फेरि प्रविधिको प्रयोग र व्यावसायिक खेतीका लागि जग्गाको चकलाबन्दीले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । साना टुक्रा जमिनमा गरिने अधिकांश कृषिहरू लागत प्रभावकारी हुँदैनन् ।

नेपालमा सम्भाव्य ४० प्रकृतिका कृषि उद्यमहरूको प्रतिहेक्टर लागत अनुमान गरी एक उपयुक्त अनुपातमा यिनीहरूको औसत गणना गर्दा सन् २०२१ नोभम्बरको मूल्यमा व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालनका लागि औषतमा प्रतिहेक्टर रु. १७ लाख लागत पर्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । नेपालको कुल कृषियोग्य जमिन ४१,२०,२७१ हेक्टर रहेकोमा पूरैलाई व्यवसायीकरण गर्ने भएमा रु. ७० खर्ब रकम लगानी आवश्यक हुन्छ । यसको २०% स्वलगानी र ८०% कर्जाको अनुमान गर्ने हो भने रु. ५६ खर्ब बराबरको कृषि कर्जा आवश्यक पर्छ । जब कि नेपालको बैकिङ प्रणालीको कुल कर्जा लगानी नै रु. ४५ खर्बको हाराहारीमा मात्र रहेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा सन् २०२१ अक्टोबरमा प्रकाशित प्रतिवेदन अनुसार कृषि क्षेत्रमा हालको कर्जा लगानी रु. ३ खर्ब पुगेको छ । यो

प्रविधिको प्रयोग र
व्यावसायिक खेतीका लागि
जग्गाको चकलाबन्दीले
महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ ।
साना टुक्रा जमिनमा गरिने
अधिकांश कृषिहरू लागत
प्रभावकारी हुँदैनन् ।

२१औं वर्ष प्रवेश विशेषाङ्क

भनेको सम्भाव्य कृषि कर्जा लगानीको ५% मात्र हो । तसर्थ ९५% लगानीको क्षेत्र बाँकी छोडेको अवस्थामा हामीले कृषिमा अहिलेको भन्दा बढी उत्पादकत्व खोज्न सक्ने अवस्था छैन ।

सन् १९४८ मा इजरायल स्वतन्त्र राष्ट्र भन्दा कृषि योग्य जमिन १६५ हजार हेक्टर थियो, सो आज ४३३ हजार हेक्टर (२६२% वृद्धि) पुगेको छ । तर, हामीले कृषि योग्य जमिन खासै बढाउन सकेका छैनौं । अझ पछिल्लो समयमा राम्रा मिलेका कृषि योग्य जमिनलाई घडेरीमा टुक्राउने र मरुभूमि बनाउने क्रम तीव्र भएको छ । इजरायलले १९ प्रतिशत भूभाग जमिनमा कृषि गरेर खाद्य सम्प्रभुता हासिल गरी निर्यात मेत गर्छ

भने २८% भूभागमा कृषि गरेर पनि हामी आयातमा निर्भर छौं । यसको प्रमुख कारण प्रविधि, पुँजी र सीपको अपर्याप्तता हो ।

साना किसान अभियानको कृषि रूपान्तरणमा संलग्नता :

साना किसान सम्मेलन, २०७५ ले “यस अघिको साना किसान सम्मेलन, २०७१ बाट घोषित कार्यक्रममध्ये बाँकी कार्यलाई निरन्तरता दिँदै सन् २०३० सम्म नेपालको गरिबी न्यूनीकरणका लागि दिगो विकासको लक्ष्य प्राप्तमा सघाउ पुऱ्याउने गरी “साना किसानको समृद्धि : कृषिको रूपान्तरण र उद्यमशीलताको विकास” भन्ने मूल मन्त्रलाई सार्थक बनाउन तत्सम्बन्धी लक्ष्य प्रस्ताव गरेको छ । उक्त घोषणापत्रको बुँदा १ मा “नेपाल सरकार (तीनै तह), राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरका दातृ संघ/संस्था; बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, गैर सरकारी संघ/संस्था तथा विकास साभेदारहरूबीच सम्पर्क एवं समन्वय विस्तार गरी दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि क्षमता, उद्यम, एवं पूर्वाधार विकाससँगै कृषि मूल्यशृङ्खला प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक प्राविधिक सेवा, वित्त र अनुदान व्यवस्थाका

लागि लक्षित वर्गको स्वामित्व समेतमा विशिष्टीकृत वित्तीय संस्थागत संरचनाको प्रबन्धसहित लगानी वृद्धि गर्न उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरी लक्षित समुदायको सामाजिक र आर्थिक समृद्धिको अवसर सिर्जना गर्ने ।” बुँदा ३ मा “देश भित्र तथा बाह्य देशमा देखिएका उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग गरी बजारोन्मुख जैविक (अर्गानिक) एवं विषादीरहित कृषि प्रणालीको विकास, विविधिकरण, प्रवर्द्धन तथा विस्तारका साथै बजारको प्रबन्ध मिलाउने ।” बुँदा ४ मा “साना किसान कृषि सहकारी र यस्तै प्रकृतिका अन्य सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र क्षमताअनुसारको स्रोत साधनको व्यवस्था गरी साना तथा मध्यम खालका कृषि उद्यम प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक सेवाको उपलब्धतालाई सहज बनाउने ।” र बुँदा ८ मा “कृषिजन्य पदार्थको आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्धन गर्न युवाहरूको दक्षता अभिवृद्धि गरी व्यावसायिक कृषि उत्पादन तथा उद्यममा संलग्न हुन पुँजी उपलब्ध गराई प्रोत्साहनसहित सहयोग गर्ने” उल्लेख छ । यस घोषणाले पनि साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थालाई कृषि रूपान्तरणको कार्यमा सरिक हुन दबाब पैदा गरेको छ ।

नेपालको कृषिको यही दुरवस्थालाई मध्यनजर गरी आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को बजेट बक्तव्यले साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.को आर्थिक कारोबारमा संलग्न साना किसान कृषि सहकारी र अन्य सहकारीमार्फत लघुवित्तको सीमासम्मको मासुजन्य पशुपालन कर्जाको व्यवस्था गऱ्यो । ऋण पुँजी मात्रको व्यवस्थाले पनि साना किसानहरूलाई पशुपालन व्यवसायमा सघाउ पुऱ्यो यस कर्जा कार्यक्रमले विश्वास लिएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६९/७० बाहेक यो कार्यक्रम निरन्तर कार्यान्वयनमा छ । अहिलेसम्म यस

ऋण पुँजी मात्रको
व्यवस्थाले पनि साना
किसानहरूलाई पशुपालन
व्यवसायमा सघाउ पुऱ्यो
यस कर्जा कार्यक्रमले
विश्वास लिएको थियो ।

कर्जा कार्यक्रमबाट एक लाख ५० हजारभन्दा बढी साना किसान लाभान्वित भएका छन् । रु. २७ अर्बको हाराहारीमा कर्जा लगानी भएको छ ।

यस कर्जा कार्यक्रमले मासुजन्य उत्पादनमा केकस्तो योगदान गऱ्यो भन्ने विषयमा औपचारिक अध्ययन भइनसके तापनि २०७२ सालको भारतको अघोषित नाकाबन्दीका बेला २०७७-७८ को कोरोनाको समयको दसैँमा काठमाडौँमा वरपरको जिल्लाको साना किसानको उत्पादनले खसीको माग धानेको थियो । यो कर्जा कार्यक्रम सुरु गर्दाको बखतको मासुजन्य पशुवस्तुको आयातमा पनि केही कमी भएको पाइएको थियो । यस कार्यक्रमको प्रभावकारिता र किसानहरूले आफ्नै कर्जा

कार्यक्रमका रूपमा स्वीकार गरेका कारण २०७२ देखि दुग्धजन्य पशुपालन र २०७६ देखि व्यावसायिक तरकारी खेतीका लागि समेत कर्जा सेवा उपलब्ध गराई यो कर्जा कार्यक्रमको यसको दायरालाई फराकिलो बनाइएको छ ।

पशुपालन कर्जाको प्रभाव मूल्याङ्कन :

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.बाट सञ्चालन गरिएको पशुपालन कर्जा कार्यक्रमको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले २०७७ सालमा Mount Digit Technology को स्वतन्त्र विज्ञ टोलीले यसको अध्ययन गऱ्यो । उक्त अध्ययनले “वित्तीय संस्थाका सहूलियतपूर्ण ब्याजदरका कर्जा र उन्नत जातका पशुपालन तथा उपलब्ध गराइएको पशुपालन उपचार तथा व्यवस्थापन तालिम, पशुधन सुरक्षण (पशु बिमा) आदि क्रियाकलापहरू दूध उत्पादनको लागत घटाउने मुख्य आधारहरू हुन् भन्ने देखाउँछ । स्थानीय स्तरमा भएको दूधको उत्पादनले स्थानीय बजारको माग पूरा गरेको र दूध तथा दुग्धजन्य उत्पादनहरूको आयातलाई कम गर्न अथवा प्रतिस्थापन

गर्न सहयोग पनि पुऱ्याएको छ । दूधको बढ्दो मागले किसानलाई दूधको उत्पादन बढाउन उत्साहित पनि गरेको छ । दूधको बजारलाई सहज बनाउन वा सहजीकरण गर्न किसानहरूबाट दूध संकलन केन्द्रहरू स्थापनाको माग पनि बढेको छ ।

वित्तीय संस्थाको पशुपालन कर्जा कार्यक्रमले मासुको उत्पादनका लागि पनि पशुहरू पाल्न किसानहरूलाई उत्प्रेरित गरेको छ । उन्नत जातका पशुहरूले मासु उत्पादनको खर्चलाई घटाउन मद्दत गरेको छ । उचित बजार मूल्यले किसानहरूलाई मासु उत्पादन गर्न उत्साहित गरेको छ र मासुको आयात घटाउन सहयोग पुऱ्याएको छ । मासुको उत्पादन लागत घटाउन ग्रामीण

पशुस्वास्थ्य कार्यकर्ताको प्राविधिक सहयोग किसानका लागि सहयोगी देखिएका छन् । यसबाहेक साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाको सहूलियतपूर्ण कर्जाले मासु तथा दुग्धजन्य पदार्थको उत्पादन वृद्धि गर्न पशुपालन व्यवसायको विस्तारमा योगदान पुऱ्याएको देखिन्छ ।

यो कर्जा कार्यक्रमभन्दा अगाडि १३० जना लाभग्राही किसानहरूको वार्षिक दूध बिक्री रु. १८ लाख ३० हजार बराबर थियो भने कर्जा पछि यो बिक्री बढेर रु. ९६ लाख ३० हजार हुन पुग्यो, जुन पाँच गुणा भन्दा बढी हो । त्यस्तै पशुपालन कर्जाको व्यवस्था हुनु अगाडि लाभग्राही किसानहरूले मासु तथा मासुजन्य पशु बिक्रीबाट वार्षिक रु. ९ लाख ३० हजार कमाउँथे भने कर्जापछिको वार्षिक आमदानी रु. १ करोड ६ लाख ५ हजार पुगेको छ जुन, ११ गुणाभन्दा बढी हो ।

यो वृद्धि अर्थ मन्त्रालयको सहयोगमा साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाले सञ्चालन गरेको पशुपालन कर्जा, पशुधन सुरक्षण (बिमा) र अन्य प्राविधिक तथा

सहूलियतपूर्ण
ब्याजदरका कर्जा र उन्नत
जातका पशुपालन तथा उपलब्ध
गराइएको पशुपालन उपचार
तथा व्यवस्थापन तालिम, पशुधन
सुरक्षण आदि क्रियाकलापहरू
दूध उत्पादनको लागत घटाउने
मुख्य आधार हुन् भन्ने
देखाउँछ ।

परामर्श सेवाको योगदानले सम्भव भएको देखिन्छ भन्ने निचोड निकालेको छ ।

आज नेपालको ७६ जिल्लास्थित ५३९ स्थानीय तहमा साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाको सेवा पुगेको छ । दशौं लाख विपन्न, पिछडिएका वर्ग र साना किसानहरू साना किसान विकास अभियानमा संलग्न छन् । लक्षित वर्गकै ४४% लगानी र नेतृत्वमा १३ सयको हाराहारीमा उनीहरूको साना किसान कृषि सहकारी र समान प्रकृतिका अन्य सहकारी सञ्चालनमा छन् र सञ्चालन हुने क्रममा छन् । यी सहकारीहरूले साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाको ऋण रु. ३० अर्बको हाराहारीमा लिएका छन् भने संस्थाको आन्तरिक स्थानीय स्रोत समेतको परिचालनबाट यी संस्थाको कार्यक्षेत्रमा रु. ८५ अर्बभन्दा बढी परिचालनमा छ ।

ग्रामीण कृषि उद्यम कर्जा कार्यक्रम :

कृषिखाद्यको निर्वाहमुखी र खेतबारी प्रणालीमा समयक्रमसँगै व्यवसायीकरण, प्रतिफलमूलक र गैरकृषि केन्द्रित दिशा उन्मुख हुनुलाई कृषिको रूपान्तरण भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, दिगो एवम् नाफामूलक कृषि उद्यमको विकास र आर्थिक क्षेत्रका अन्य पक्षहरूसँगको अन्तरसम्बन्धमा सुधार नै कृषिको रूपान्तरण हो ।

यसका लागि कृषि विकासको सही नीति, कृषि सामग्रीहरूको सहज उपलब्धता, कृषिमा यान्त्रिकीकरणको प्रयोग, उत्पादनमा मूल्य अभिवृद्धि, उचित मूल्यसहितको बजारमा उत्पादनको सहज पहुँच र नाफामूलक व्यवसायका रूपमा आत्मसात् गरिएको हुनुपर्छ । यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर गरी साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाले नेपाल सरकारमार्फत एसियाली विकास

बैंकको ऋण सहयोगमा आर्थिक वर्ष २०७७/७८ देखि “साना तथा मझौला कृषि उद्यम व्यवसाय (ग्रामीण कृषि उद्यम) कर्जा” कार्यक्रमको थालनी गरेको छ ।

यस परियोजनाअन्तर्गत परियोजना अवधिभित्र कम्तीमा ५५० कृषि उद्यम सञ्चालन हुने लक्ष्यमा अत्याधिक वृद्धि भई करिब २ हजार कृषि उद्यम सञ्चालन हुने देखिन्छ । उत्पादक किसानहरू आफै मूल्यशृंखलाका गतिविधिमा संलग्न हुँदा व्यावसायिक सोचको विकास, रोजगारी सृजना र Backward-forward Linkage स्थापना हुने, उत्पादनको प्रशोधन भई मूल्य अभिवृद्धिमार्फत उत्पादक किसानको आय वृद्धि हुने, प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा

परियोजना अवधिमा ३० हजार रोजगारी सृजना हुने, उच्च मूल्यका उत्पादनको प्रशोधन र बजारीकरणबाट अयात प्रतिस्थापनमा सघाउ पुग्ने, निर्वाहमुखी र जोखिमपूर्ण कृषि क्षेत्रलाई व्यवसायीकरण, यान्त्रीकरण र आधुनिकीकरण गरी कृषि पेसालाई निर्वाहको माध्यमका रूपमा नहेरी नाफामूलक व्यवसायका रूपमा प्रशिक्षित र अनुभूत गराउन सघाउ पुग्ने, वैदेशिक रोजगारीमा गई फर्केका र वैदेशिक

रोजगारीमा जान इच्छुक युवाहरूलाई समेत व्यावसायिक कृषि पेसामा लाग्न र ती जनशक्तिलाई कृषि उत्पादनसँग सम्बन्धित कृषि मूल्यशृंखलाका विविध क्रियाकलापमा समेत संलग्न गराई देशलाई कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुने लक्ष्यमा सघाउ पुऱ्याउन यो ग्रामीण साना तथा मझौला (कृषि) उद्यम व्यवसाय कर्जा एउटा प्रभावकारी औजार हुने र युवा, साना तथा मझौला किसान उद्यमीलाई कृषि पेसाबाट पलायन हुनबाट बचाउन सकिने यस कर्जा कार्यक्रमको सम्भावित उपलब्धि हुन् ।

२०७९ जेठ मसान्तसम्म यस कर्जा कार्यक्रमअन्तर्गत पशुपन्छी, मौरी तथा माछापालन, तेल, दाल, चिया

युवा, साना
तथा मझौला किसान
उद्यमीलाई कृषि पेसाबाट
पलायन हुनबाट
बचाउन सक्नु यस
कार्यक्रमका सठभावित
उपलब्धि हुन् ।

तथा पिठो/चामल प्रशोधन, कृषि नर्सरी, व्यावसायिक तरकारी तथा उखुखेती आदि गरी व्यक्तिगततर्फ ५०९ र सामूहिकतर्फ २२ गरी कुल ५३१ व्यावसायिक कृषि उद्यम परियोजनामा रु. १ अर्ब ५१ करोड कर्जा लगानी भएको छ । यस कर्जामा सहभागी कृषि उद्यमीहरूको कार्य अन्य किसानहरूले समेत अनुसरण गर्न सक्ने भएकाले नेपालको कृषि रूपान्तरणमा यो कर्जा कार्यक्रम सहयोगी हुने निश्चित छ ।

साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाको वर्तमान र भावी रणनीति

साना किसान विकास अभियानले २ वटा साना किसान सम्मेलन सम्पन्न गरेको छ । २०७५ फागुन-चैतमा सम्पन्न दोस्रो सम्मेलनले साना किसानको समृद्धि : कृषिको रूपान्तरण र उद्यमशीलताको विकाससम्बन्धी १४ बुँदे घोषणा-पत्र जारी गरेअनुसार किसानका आवाजहरूलाई कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनमा समावेश गर्ने, न्यून आय भएका अति विपन्न, पिछडिएका समुदाय र महिलालाई व्यावसायिक बनाई स्वरोजगार बन्न अभिप्रेरित गर्ने, वित्तीय तथा कृषि वित्त साक्षरतामार्फत वित्तीय पहुँचको विस्तार विकट र दूर्गम क्षेत्रमा पुऱ्याउने, कृषिको आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र यान्त्रिकरणमार्फत कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्न साना तथा मझौला किसानहरूलाई समुदायस्तरमा छरिएका स-साना टुक्रा जग्गालाई एकीकृत गरी चक्लाबन्दी खेती गर्न प्रोत्साहित गर्ने, कृषि प्रविधि तथा कृषि सामग्रीको उपलब्धतालाई सहज र सुलभ बनाउन साभेदार संस्थाहरूको क्षमता विकासमा सघाउ पुऱ्याउने, साना तथा मझौला कृषि उद्यम/उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्ने किसान उद्यमीलाई आवश्यक वित्तीय र प्राविधिक सहयोग पुऱ्याई ग्रामीण

रोजगारी सिर्जना गर्ने, कृषि उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण र बजारीकरणजस्ता कृषि मूल्य शृंखलामा लाग्न युवाहरूलाई प्रोत्साहन गरी आय-आर्जन र रोजगारी अभिवृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउने, कृषि तथा पशुपालन उद्यम सञ्चालन र इजरायलसँगको कृषि प्रशिक्षार्थी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको चाहनाअनुसारको ऋण सेवाको व्यवस्था गरी युवालाई कृषि पेसामा लाग्न अभिप्रेरित गर्ने, चक्लाबन्दी खेतीको अनुसरण, उद्यमशील नागरिक तथा उद्यमशीलताको विकास गर्दै कृषि उद्यम विस्तार र प्रोत्साहन गर्ने, कृषिको रूपान्तरण गर्ने अठोटका साथ विशिष्टकृत वित्तीय संस्थाका रूपमा स्थापित हुन अग्रसर रही मुलुकले अंगीकार गरेको आर्थिक समृद्धिको लक्ष हासिल गर्नमा सघाउ पुऱ्याउने, र दीर्घकालीन रणनीतिक व्यावसायिक योजना तथा दिगो विकास लक्ष्यलाई आधार मानी लक्ष्य प्राप्तिको कार्ययोजना बनाई तदनुसृत अघि बढ्ने आदि साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाको वर्तमान र भावी रणनीति छन् ।

नेपालको कृषि क्षेत्रको
आन्तरिक उत्पादन बढाई
परनिर्भरता घटाउन कृषिको
उत्पादकत्व बढाउने
रणनीतिको अवलम्बन
गर्नुपर्ने हुन्छ ।

उपसंहार

कृषिमा रूपान्तरण गरी आधुनिकीकरण र यान्त्रिकीकरण गर्न सकेमा थोरै जनशक्तिबाट पनि उत्पादकत्व बढाउन सकिन्छ । त्यसैले कृषिमा निर्भर जनशक्तिको संख्या घटाई अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगाउँदा कृषि र गैरकृषि क्षेत्रकै उत्पादनमा वृद्धि हुन्छ ।

नेपालको कृषि क्षेत्रको आन्तरिक उत्पादन बढाई परनिर्भरता घटाउन कृषिको उत्पादकत्व बढाउने रणनीतिको अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । खाद्यान्नको बढ्दो मागलाई सम्बोधन गर्ने गरी कृषि उत्पादन बढाउन पूर्वाधारको विकास (सिँचाइ, ग्रामीण सडक, विद्युतीकरण)

मा सार्वजनिक लगानी बढाउन आवश्यक हुन्छ । आधुनिक प्रविधि र कृषि यान्त्रीकरणको प्रयोग द्रुत गतिमा बढाउन सके युवा जनशक्तिलाई यसतर्फ आकर्षण बढाउन सकिन्छ । मागमा आधारित कृषि प्रविधिको विकास र खेती गर्ने परम्परामा सुधार गर्न सरकारी तवरबाट बारम्बार अध्ययनको व्यवस्था हुनुपर्छ । उपयुक्त कृषि विकास नीति, अनुसन्धान र विकासका कार्यबाट प्राप्त निष्कर्ष अनुसारको नीति तर्जुमा, आवश्यक पुँजीको व्यवस्था र क्षमता विकास गर्नुपर्ने अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो ।

कुनै पनि मुलुकको समृद्धिको आधारस्तम्भका रूपमा कृषि रहेको देखिन्छ । कृषि क्षेत्रको विकासका लागि विश्वका प्रायः सबै जसो राष्ट्रहरूमा समर्पित बैकहरू रहेका छन् । विश्वमा भएका असल अभ्यासहरूले हामीलाई चुनौतीहरू चिर्दै सहज रूपान्तरणको बाटो देखाएका हुन्छन् । हामीभन्दा आर्थिक र सामाजिक रूपमा बलियो देखिएका मुलुकहरूले कृषिको विकासका लागि कृषि वित्तलाई अभि बढी महत्त्व दिँदै आएको अवस्थामा नेपालमा भने कृषि विकास बैकलाई वाणिज्य बैकमा परिणत गरिएपछि 'कृषि वित्त' तदर्थ अवस्थामा चलिरहेको छ ।

निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई व्यावसायिक कृषि प्रणालीमा रूपान्तरण गर्न, कृषि एवम् गैरकृषि रोजगारी गाउँमै सिर्जना गरी युवालाई विदेश पलायनबाट रोक्न, ग्रामीण उद्यमशीलताको विकास गर्न र कृषिजन्य वस्तुहरूको आयात प्रतिस्थापन गरी खाद्य सम्प्रभुताको प्रत्याभूति गर्नका लागि मुलुकमा रहेका बहुसंख्यक साना किसानहरूलाई आधुनिक कृषि शिक्षाका साथै प्रविधि र पुँजीमा समेत सहज पहुँच पुऱ्याउनुपर्ने अनिवार्य आवश्यकतालाई मनन गर्दा विद्यमान बैकिङ संरचनाबाट प्रवाह हुने सीमित कृषि कर्जा सेवाबाट मात्र कृषिको

उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि हुन भन्डै असम्भव देखिन्छ । अतः ग्रामीण अर्थतन्त्रको संरचनात्मक सुधारका लागि मुलुकमा कृषि क्षेत्र केन्द्रित एक विशिष्टीकृत बैक/वित्तीय संस्थाको आवश्यकता छ ।

अहिलेको कृषि प्रणालीबाट देशलाई आवश्यकता अनुरूपको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउनुपर्ने आवश्यकता छ । यसमा आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणको खाँचो छ । खण्डीकृत जग्गाका सासाना टुकामा गरिएको कृषिले अपेक्षित उत्पादन दिन सक्दैन । यसका लागि खण्डीकृत जग्गा एकीकरण र लिजसम्बन्धी स्पष्ट कानूनको व्यवस्था हुन आवश्यक छ । कृषि सामग्री, बीउबिजन, उपयुक्त प्रविधि र प्राविधिक सेवाको सहज उपलब्धताको व्यवस्थासहित सार्वजनिक र निजी दुवैतर्फबाट पर्याप्त कृषि क्षेत्रमा लगानी बढाउन आवश्यक छ । साथै देशका शिक्षित युवाहरूलाई कृषिमा आकर्षित गराउन पनि त्यत्तिकै खाँचो छ । देशको कृषि उत्पादनमा साना किसानहरूको अग्रणि भूमिका हुने हुँदा ऋणको आवश्यकता मात्र पूरा गर्न सकेमा पनि किसानको उत्पादन गर्ने क्षमता अभिवृद्धि भई साना किसानहरूलाई लाभ पुऱ्युका अतिरिक्त सम्पूर्ण मुलुकलाई नै फाइदा पुऱ्ये कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

किसानहरूलाई
आधुनिक कृषि शिक्षाका
साथै प्रविधि र पुँजीमा
समेत सहज पहुँच
पुऱ्याउनुपर्ने अनिवार्य
आवश्यकता छ ।

सन्दर्भसामग्री

- Agricultural Transformation in Nepal: Trends, prospect, and policy options, 2019, International food policy research institute, IFPRI
- साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.को "साना तथा मझौला कृषि उद्यम व्यवसाय कर्जा कार्यविधि, २०७६ (ग्रामीण उद्यम कर्जा)"
- साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.को कृषि विकासका लागि विशिष्टीकृत बैकको अवधारणापत्र, २०७८
- साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.को २० औं वार्षिक प्रतिवेदन, २०७७/७८

Information Technology and Cooperative Sector

CA. Isha K.C.*

What is Information Technology

The Globalization of the world is speeding up. Today each and every nook and corner of the world is close to each other. Physical boundaries are in place but people all around the world have no limit to be together with anyone at any part of the world. In short Globalization is making the world smaller. The aspect of Globalization is enhanced through Information Technology.

Information Technology is defined as the use of computer system or devices to access information. As per the definition given by Wikipedia, Information Technology (IT) is the use of computer to create, process, store, retrieve and exchange all kinds of electronic data and information. When we talk about Information Technology, we basically refer to ease in business operation. Handling any task manually can be tedious and time taking in comparison to the same performed through the medium of Information Technology. Hence Information Technology has been a crucial part of our daily life activities.

Importance of Information Technology:

The importance of Information technology

cannot be under looked in this age where each and every activities requires involvement of IT or IT related technologies. Some of the points that describes the importance of Information Technology are:

1. Access to Information
2. Provide new opportunities
3. Saving of time and energy
4. Accelerates communication
5. Opens unlimited learning opportunities
6. Eases business operations
7. Makes Cost efficient transactions
8. Improves Learning Techniques

Information technology in banking sector is one of the crucial factors for its daily operations. Today Banking cannot be imagined without Information Technology. Information Technology has become a synonym for banking business as each and every banking operations are performed through it.

Information technology in banking sector refers to the use of advanced information and communication technologies together with computer science to enable banks to offer all their services in a secure, reliable and

*Chief Manager, Planing, Project & General Administration Department, SKBBL

affordable manner. Information technology in other words is synonymous with computer communication and can be defined as technologies that facilitates the information cycle, comprising gathering information. Moreover, the importance of Information Technology in banking sector can be identified as it has increased the competitiveness among banks that results in better customer service.

The use of information and communication technology has taken wider scope in the banking sectors than previous years because of the reach of the people to the ICT infrastructure and easy availability of its products. The use of ICT has been for long time in the western countries such as USA, UK, Australia and many more. However, the easy access to internet and other smart ICT product has made easier deployment of technology to the developing countries.

In the context, Nepal is one of the countries who came late in the deployment of such new technology in the banking sector. Deployment of new ICT has always been challenging in the banking sector of country like Nepal to compete in market. As part of WTO (world Trade Organization) Nepal has opened its door to the global market. Banking in context of Nepal dated back to 15th of November 1937 before which all the financial transaction was done by the private lenders without the any certain norms and the rules.

The bank established on that day was Nepal

bank limited which is a commercial bank. After many years of planning and conceptualization, a central or reserve bank was formed as “Nepal Rastra Bank” monitoring and mentoring the entire banking sectors of Nepal. The major banks of Nepal have now implemented new technology to render service to their client. The technologies they are using are ATMs on major cities, online banking system, and mobile banking system.

Today customer can deposit, withdraw and perform different banking operations at their fingertip through the use of IT. Customers can use online banking, internet banking to see and perform banking transactions. Even online purchase has been easy these days through the use of mobile banking and internet banking facilities. These facilities have not only eased the daily operations of banks but at the level of customer front it has made life easier and far comfortable than before.

Cooperative members' access to and use of technologies should be improved, in order to increase their efficiency.

Cooperatives and Information Technology:

Cooperative sector considered as one of the important pillar of society require information technology as an indispensable medium of performing their activities. The access of Information Technology in cooperatives not only make it possible to achieve the principles of cooperatives in most effective manner but it also helps the member in performing cooperative related activities in easy and efficient manner. Cooperative members' access to and use of technologies should be improved,

in order to increase their efficiency. Ultimately, they can help in achieving poverty reduction and fulfill social development goals.

The benefits of ICTs to cooperatives are numerous. Through fully utilizing ICTs cooperatives can cultivate new markets by reaching out to different customer bases on the web, they can keep up-to-date with developments and new innovations and receive training remotely. ICTs can help transform the management of co-ops by improving management practices, financial information and reporting and records management as well as create an online presence. These improvements help increase efficiency and lower operating costs.

ICTs can change the way cooperatives work and bring vast benefits especially in agriculture sector. Cooperatives providing access to information such as crop cycles, localized weather reports, farming methods and local markets, available online or direct via text message, is just one example of how innovative ICT use can revolutionize the day-to-day functioning of cooperatives and benefit members.

In Kenya, an electronic money transfer system based on SMS messaging has changed the lives of millions of Kenyans including the rural poor. 'M-PESA' allows immediate payments for those who live in remote areas miles from conventional commercial banks. The M-PESA system allows them to exchange e-money into cash and vice versa via M-PESA

kiosks and deposit or withdraw bank notes when needed. M-PESA allows them to transfer money home or easily sell livestock without the risk of carrying cash over long distances and also reduces debts and delayed payments caused by promissory payments from customers.

In the context of Nepal, the use of Information technology in cooperative sector is negligible compared to other sectors. The main reason being the scarcity of IT friendly human resources in cooperative sectors and the lack of knowledge of technology among the cooperative operators and member of the cooperatives. Still in different parts of the country, cooperatives can be seen performing its activities manually and are still lagging behind in terms of information technology advancements.

However there are many efforts made in cooperative sector of the country to boost its involvement in Information Technology. Currently many cooperatives have been operating their own ATM cards, ATM outlets, online banking and internet banking which reflects the movement of cooperative sector towards the information technology. The implementation of Co-operative and Poverty Management Information System (CoPoMIS) software can be considered a good effort towards ICT development in cooperative sector.

When we talk about Small Farmer agricultural cooperatives out of total numbers only 50

The implementation of Co-operative and Poverty Management Information System (CoPoMIS) software can be considered a good effort towards ICT development in cooperative sector.

percent are using accounting software to perform their financial transaction. The rest are still dependent on manual transaction system of accounting which leads not only to chances of errors but also creates a suspicion of reliability of the accounting system of such cooperatives. Very few SFACLs have been using advanced system of Information technologies like mobile banking, internet banking, ATMs. Information technology can make the life of cooperative sector easier by performing the transactions in lesser time and with greater accuracy. Some of the benefits of Information technology in cooperative sectors are:

- a. Perform transactions timely with reduced transaction cost
- b. Provide reliability of transactions
- c. Less chances of fraud with better check and balance system
- d. Establishment of strong internal control system in performing transactions
- e. Increase outreach of services with its boundless mode of performing transactions
- f. Increase customer reliability and trust
- g. Fair presentation of transactions
- h. Reduce chances of human errors
- i. Provide reliable and timely information to internal and external parties
- j. Provide convenient services to customers

Information technology can be considered as

a strong medium for cooperatives not only in performing its daily activities but sustaining in the competitive market where the growth of information technology is increasing at a rapid pace.

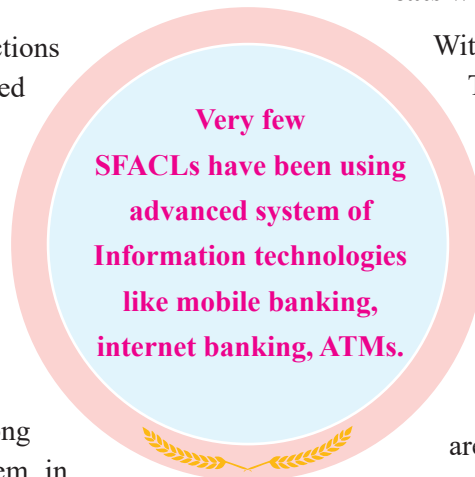
Therefore, it is necessary to take the cooperative sector digitally to keep its members in the cooperative and to make the service flow simple, easy and effective. This task is not as easy as it used to be, but if we want to make this sector more technology-friendly, we should not delay.

Threats with Information technology

With the use of Information Technology, it is very important to be conscious on mitigating the risk associated with it. Information technology can make our life easier on one hand but on the other hand it can bring many threats if proper measures are not implemented. For the cooperative sector where most of

the transactions are related to money, it is indispensable to make it more secured and safer. Throughout the whole financial sector is considered more vulnerable for cyber-attacks and threats. Some of the major threats related to Information Technology are:

- Weakly secured technology
- Social media attacks
- Mobile Malware
- Outdated software
- Lack of data encryption

- Corporate data on personal devices
- Inadequate security technology
- System hacking

The above risks associated with Information Technology are only some that may affect our system. There are many other threats that can not only disrupt our daily transactions but can challenge the overall business.

It is hence very important to use Information system with cautious efforts. Some of the mitigating measures are:

- Using secure computers and wireless networks
- Using Anti virus and anti spyware protection and firewalls
- Regularly updating software to latest

versions

- Using data backups that include off-site or remote storage
- Securing passwords
- Training staffs in IT policies and updating them with latest technological advancements

Information Technology can be a boon for any industry but with technology there may come various risks. Cooperative sectors should move forward to the use of Information technology in order to make their business more competitive and effective but they should be very cautious in understanding the risk associated with the technology and should adopt the mitigating measures in timely manner.

सहकारीमा सुशासन

शिवहरि अर्याल*

सामान्य अर्थमा सहकारी भन्नाले समान आर्थिकस्तर, इच्छा, रुचि र आवश्यकता एवं एउटा निश्चित भौगोलिक क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने मानिसहरूले प्रजातान्त्रिक विधिद्वारा आर्थिक तथा सामाजिक उत्थानका लागि गरिने समग्र प्रयासलाई नै सहकारी भन्न सकिन्छ। अर्को अर्थमा छरिएर रहेका श्रम, सीप, ज्ञान, प्रविधि र पुँजीलाई एकत्रित गर्ने र त्यसको परिचालनबाट आयआर्जनका विविध क्रियाकलापहरूमाफत आर्थिक उन्नतिका कार्यहरू गरी रोजगारीको सिर्जना गर्ने कार्यलाई सहकारी भन्न सकिन्छ। सहकारीमा व्यक्तिहरू आफूखुसी आफ्ना हितका बारेमा एकैसाथ मिलेर काम गर्दछन्। सीमित स्रोत र साधन तथा समानस्तर भएका व्यक्तिहरूको साझा संगठनलाई सहकारी भन्न सकिन्छ। “एकका लागि सबै र सबैका लागि एक” भन्ने सिद्धान्तबाट प्रेरित भई व्यक्ति, परिवार र समग्र राष्ट्रको आर्थिक हित तथा सामाजिक समुन्नतिका लागि गरिने एकताबद्ध प्रयास नै सहकारी हो।

अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी महासंघले बेलायतको मेनचेस्टरमा सन् १९५५ को सेप्टेम्बरमा भएको महासभाबाट सहकारीलाई "A cooperative is an autonomous economic

social, and cultural needs and aspirations through a jointly owned and democratically controlled enterprise" सहकारी त्यस्ता व्यक्तिहरूको स्वायत्त संगठन हो, जो स्वैच्छिक रूपमा एकमुष्ट भई आफ्ना समान आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक आवश्यकता र आकांक्षाहरूको परिपूर्ति संयुक्त स्वामित्व तथा प्रजातान्त्रिक रूपमा नियन्त्रित व्यवसायमाफत गर्न चाहन्छन भनेर परिभाषित गरिएको छ।

सहकारी एउटा पद्धति, राम्रो आचरण, उद्यमशीलता एवं राम्रो संस्कार हो। गरिब र ठूला बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पत्यार नगरेका मानिसलाई विभिन्न क्रियाकलापहरूद्वारा आमदानी गरी गरिब मानसिकता र सोचमा परिवर्तन ल्याई व्यवस्थित रूपमा परिश्राम गर्ने, धर्यधारण गर्ने, सकारात्मक सोचविचारको विकास गर्ने, सच्चा र चरित्रवान् हुने एवं उत्पादन,

वितरण र उपभोग जस्ता विषयमा नियम कानुनमा आधारित बनाउने प्रणालीलाई सहकारी भन्न सकिन्छ।

विश्वमा सहकारीको विकासक्रमलाई हेर्ने हो भने सबैभन्दा पहिले बेलायत, जर्मनी, डेनमार्क, भारत, चीन र जापान हुँदै नेपालमा वि.सं. २०१३ साल चैत २० गते चितवनको राप्ती दुनमा बाढी

सहकारीमा व्यक्तिहरू आफूखुसी आफ्ना हितको बारेमा एकैसाथ मिलेर काम गर्दछन्। सीमित स्रोत र साधन तथा समानस्तर भएका व्यक्तिहरूको साझा संगठनलाई सहकारी भन्न सकिन्छ।

*मुख्य प्रबन्धक, कर्जा तथा कार्यक्रम विभाग, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

पीडितहरूलाई सहयोग गर्न बखानसिंह गुरुङको नेतृत्वमा पहिलो सहकारी संस्थाका रूपमा बखान सहकारीको स्थापना भएको हो ।

सहकारीमा सुशासनको कुरा गर्दा, राज्य संयन्त्रलाई जनमुखी बनाई नागरिकको अपेक्षाअनुरूप प्रभावकारी ढंगबाट नागरिकहरूलाई सुखद अनुभूति दिलाउनु नै सुशासन हो । जनमुखी र नागरिक सहभागितामूलक शासन व्यवस्था नै सुशासन हो । सार्वजनिक सरोकारका सरोकारवाला सम्पूर्ण राज्यका संयन्त्रलाई नागरिकमैत्री जनउत्तरदायी बनाई नागरिकको इच्छा, आकांक्षा र आवश्यकताअनुरूप सुविधालाई छिटोछरितो सरल एवं न्यायिक रूपमा उपलब्ध गराई आम नागरिकलाई शासनको सुखद अनुभूति दिलाउने शासन नै सुशासन हो । यसबाट सरोकारवालाको सक्रिय र सार्थक सहभागितामार्फत सूचनाको हक कार्यान्वयन हुन पुगी पारदर्शिता कायम हुन्छ भने विधि शासन, उच्च अनुशासन र कुशल व्यवस्थाको विकास हुन पुग्दछ ।

सुशासनको कुरा गर्दा कुनै एउटा परिवारलाई उदाहरणका रूपमा लिन सकिन्छ । जस्तै : कुनै एउटा परिवारमा परिवारको मूलिले भनेको मान्नु सुशासन लागुज्जेल मानिन्छ । तर मूलिले भनेको कुरा अरु सदस्यलाई चित्त नबुझेमा नमान्न पनि सक्छन् । यो अवस्थामा मूलीलाई परिवारका सदस्यले अनुशासनको पालना नगरेको लाग्न सक्छ र अरु सदस्यलाई घरमूलीले नबुझेको जस्तो लाग्न सक्छ । यस्तो एउटा परिवारको मात्रै होइन, संस्था, संघसंगठन, कम्पनी, प्रतिष्ठान, समाज, समुदाय र देश सबैतिर लागू हुन्छ ।

जसरी परिवार सञ्चालनमा लिखित नियम हुँदैन । तर चलनचलित र परम्पराअनुसार काम हुँदै

आएको हुन्छ/देखिन्छ । परिवारमा आफूभन्दा ठूलालाई आदर सम्मान र आफूभन्दा सानालाई माया गरिन्छ । त्यस्तै योग्यता र क्षमता अनुसारको कामको जिम्मेवारी प्रदान गरिएको हुन्छ । तर कुनै लिखित नियम कानुन हुँदैन । तर व्यवहारमा स्वतः पालना भएको हुन्छ । फरक फरक परिवारका व्यक्तिहरू मिलेर सञ्चालन गरिने कुनैपनि संस्थाहरूमा लिखित नियम, विधान, कार्यविधि हुनु पर्छ । देशको मूल कानुन र त्यसको मातहतमा बनेका ऐन, नियम, नियमावलीसँग नबाभिने गरी सबै संघसंगठन, संस्था, प्रतिष्ठानले आफ्नो आवश्यकताका आधारमा आफैले नीतिनियम बनाउनुपर्छ ।

सहकारीको सुशासनको कुरा गर्दा पहिलो आधार नै लिखित नियम हो । त्यसैले सहकारीले आफ्नो व्यवसाय, क्षेत्र, प्रकृति, आकार आदिलाई ध्यानमा राखेर आफ्ना लागि आवश्यक नीति नियम, कार्यविधि बनाउनुपर्छ । सहकारी संस्थाहरू जति ठूलो हुँदै जान्छन् त्यति नै सुशासनको महत्त्व बढे जान्छ । संस्था ठूलो हुँदै जाँदा जोखिमको आकार पनि बढेर जाने डर हुन्छ । तसर्थ सुरक्षाको उपायहरूको खोजी गरी कार्यान्वयन गर्दै जानुपर्छ । सबैभन्दा ठूलो सुरक्षाको उपाय भनेको असल संस्कार हो र संस्थाका लागि नियम, विधि विधानको पर्याप्तता साथै त्यसको परिपालना हो । सुशासन कायम गर्नका लागि कुनै एक दिन, हप्ता, महिना वा वर्ष मात्र गरेर पुग्दैन, यो अनन्तकालसम्म लगातार चलिरहने प्रक्रिया हो । यतिमात्र नभई पुस्तान्तरण हुँदै जाने प्रणाली हो ।

सहकारी संस्थाहरूमा भनाइ र गराइमा एकरूपता कायम गर्न सके सुशासनको आधार दृढो बन्न सक्छ । संस्थाले गरेको क्रियाकलापहरूलाई पारदर्शी तरिकाले सबैले थाहा पाउने गर्ने हो भने पनि सुशासनको केही हदसम्मको

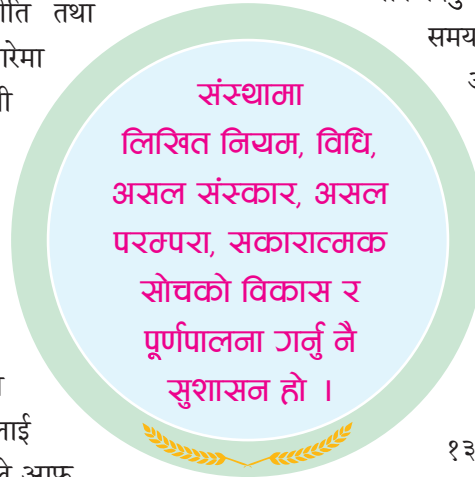
सुशासन कायम गर्न कुनै एक दिन, हप्ता, महिना वा वर्ष मात्र गरेर पुग्दैन, यो अनन्तकालसम्म लगातार चलिरहने प्रक्रिया हो । यतिमात्र नभई पुस्तान्तरण हुँदै जाने प्रणाली हो ।

काम हुन सक्छ । सहकारी संस्थामा आकार, कारोबार जिम्मेवारी आदिका आधारमा अध्यक्ष, समिति, कर्मचारी साथै सदस्यले के गर्नु हुन्छ र के गर्नु हुन्न भनेर लिखित रूपमा हुनुपर्छ ।

यसरी संस्थामा लिखित नियम, विधि, असल संस्कार, असल परम्परा, सकारात्मक सोचको विकास र पूर्णपालना गर्नु नै सुशासन हो भन्न सकिन्छ ।

यद्यपि सार्वजनिक सरोकारसँग सम्बन्धित सहकारी संस्थाहरूले देहायअनुसार ध्यान पुऱ्याउन नसक्दा सुशासनमा कमी आउने र जोखिम बढेर जाने देखिन्छ ।

१. सहकारी ऐन, नियमावली तथा मापदण्डलगायतका पालना गर्नुपर्ने अन्य नीति तथा निर्देशनहरूको बारेमा सञ्चालकलाई ज्ञानको कमी हुनु ।
२. अध्ययनको कमिले गर्दा आफूले भनेको सही हो भनेर जिद्दी गर्ने बानी हुनु ।
३. सदस्यहरूबाट आएको राम्रा विचार तथा सुभाबलाई महत्त्व नदिनु र सञ्चालकले आफू अनुकूल संस्था सञ्चालन गर्ने प्रवृत्ति बढेर जानु ।
४. सदस्यहरूमा दोहोरो ऋण प्रवाह गर्नु ।
५. नीति तथा कार्यविधिहरू निर्माण नगरी संस्था सञ्चालन गर्नु ।
६. सञ्चालक तथा एकाघर परिवारमा ऋणको प्रवाह गर्नु, भाखा नाच्ने दर बढेर जानु ।
७. ऋण लगानी कार्यमा व्यवस्थापकलाई स्वतन्त्रता नहुनु ।
८. उत्पादनशील क्षेत्रमा भन्दा घरायसी कामकाजका लागि वा अनुत्पादक क्षेत्रमा ऋण

लगानी गर्नु, ऋण लगानी पूर्व अवस्थिति अध्ययन नगर्नु र ऋण प्रवाहपछि पनि सदुपयोगिता निरीक्षण तथा अनुगमन नगर्नु ।

९. व्यावसायिक योजना, वार्षिक बजेट र वार्षिक कार्ययोजना निर्माण नगरी संस्था सञ्चालन गर्नु ।
  १०. कर्मचारी भर्ना प्रक्रियामा योग्यता र क्षमतालाई भन्दा आफ्ना र नजिककालाई प्रश्रय दिनु, पारदर्शिता कायम गर्न नसक्नु ।
  ११. सदस्य तथा संस्थाको समग्र उन्नति प्रगतिमा भन्दा सञ्चालकहरूले आफ्नो पद तथा प्रतिष्ठामा ध्यान दिनु र अधिकांश सञ्चालकहरू लामो समयदेखि संस्थामा हाबी हुनु, नयाँलाई अवसर नदिनु तथा सक्सेसन प्लानको विकास गर्न नसक्नु ।
  १२. कर्मचारीले पनि संस्थामा विद्यमान नीति नियमहरू पालना नगर्नु, सञ्चालकहरूलाई गुमराहामा राखी आफूखुसी निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्नु/गराउनु ।
  १३. साधारण सभामा सदस्यहरूलाई विस्तृत छलफलको वातावरण नबनाइनु र सदस्यहरूले समेत चासो नराख्नु ।
  १४. संस्थामा गठित समिति/उपसमिति औपचारिकतामा मात्र सीमित नहुनु । क्षमतावान्हरूले जिम्मेवारीको अवसर नपाउनु ।
- सहकारी संस्थामा देखिएका उल्लिखित सुशासनका जोखिमहरूमा कमी ल्याई सहकारीको मर्म र उद्देश्यअनुसारको बनाउन देहायअनुसारका कार्यहरू गर्नु आवश्यक छ ।
१. सहकारी ऐन, नियमावली, मापदण्ड र निर्देशनको

- पूर्ण पालना गर्ने ।
२. सञ्चालक तथा कर्मचारी तथा विभिन्न समिति/उपसमितिका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास गर्ने ।
३. सदस्यहरूमा सहकारी संस्थाको महत्त्वबारे जानकारी गराउने ।
४. वार्षिक कार्यक्रम, रणनीतिक व्यावसायिक योजना र साधारण सभाको निर्णयानुसार चल्ने ।
५. सदस्यले उत्तरदायित्व वहन गर्ने साधारणसभामा सक्रिय सहभागिता जनाउने, आफ्ना विचार राख्ने र साधारण सभाले गरेको निर्णयलाई आत्मसात् गरी कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने ।
६. संस्थाको निर्णय, कारोबारको सम्बन्धमा पारदर्शिता कायम गर्ने ।
७. पुँजी प्रवाहद्वारा उद्यमशीलताको विकास गर्ने ।
८. समुदायप्रति चासोका सिद्धान्तअनुसार महिला, जनजाति, समाजका न्यून वर्गको उत्थान एवं समुदायप्रति चासोका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
९. विश्व ऋण परिषद्ले जारी गरेका सिद्धान्तहरू तथा मूल्य मान्यतालाई संस्था सञ्चालनको आधार बनाउने ।
१०. संस्थाका सञ्चालक साधारण सभाप्रति उत्तरदायित्व हुने, साधारणसभाले उठाएका प्रश्नहरूको सम्बोधन गर्ने, सदस्यहरूप्रति उत्तरदायी रहने ।
११. संस्थाले सम्पादन कार्य छिटो गुणस्तरीय एवं प्रभावकारी बनाउने जसले गर्दा प्रभावकारिता र कुशलतामा वृद्धि गरी सिनर्जी बढाउने ।

**साधन र स्रोतको
अधिकतम परिचालनद्वारा
तीव्र आर्थिक वृद्धि हासिल
गर्दै दिगो आर्थिक
विकास गर्ने उद्देश्यमा
सहयोग पुग्छ ।**

१२. स्वीकृत विनियमअनुसार सञ्चालन गर्ने गराउने आवश्यकताअनुसार साधारणसभा र नियमन निकायको स्वीकृतिमा विनियम संशोधन/परिमार्जन गरी विद्यमान तथा उदीयमान सवाललाई सम्बोधन गर्ने ।
१३. आफ्नो विचार मात्र लाद्नेभन्दा सदस्यहरूबाट आएका राम्रा विचारहरूलाई आत्मसात् गर्दै अधि बढ्ने ।
१४. संस्थाको निर्णय, कारोबारको सम्बन्धमा पारदर्शिता कायम गर्ने ।
१५. प्रजातन्त्रिक रूपमा संस्थाको सञ्चालन गर्ने ।
१६. पक्षपातबिना उचित निर्णय गर्ने,
१७. समुदायप्रति चासोका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
१८. फजुल खर्चहरू नगर्ने तथा आर्थिक मितव्ययिता अपनाउने ।
१९. प्रभावकारी तथा कुशल व्यवस्थापन गर्ने ।
- यसरी सहकारी क्षेत्रले ठुलूला बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पहुँच नपुगेका ठाउँहरूमा समेत पुगी जनसचेतनाका माध्यमबाट विविध क्रियाकलापहरू— बचत, ऋण, विविध तालिम, उत्पादन, वितरण तथा नेतृत्व विकास गर्न सफल भएकी देखिन्छ ।
- सहकारी मूल्यमान्यता र सिद्धान्तको कार्यान्वयन गर्दै सुशासनमा अडिग हुँदै संस्था सञ्चालन गरेमा सहकारी क्षेत्रले नेपालको संविधानले निर्दिष्ट गरेबमोजिम साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालनद्वारा तीव्र आर्थिक वृद्धि हासिल गर्दै दिगो आर्थिक विकास गर्ने उद्देश्यमा मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।

टिमवर्क तथा टिम निर्माण

✍ लिलाधर धिताल*

१. टिमवर्कको अवधारणा

कुनै पनि संगठनको उद्देश्य प्राप्त गर्न टिमगत रूपमा उपलब्धिमूलक प्रयासरत रहनु नै टिमवर्क हो। टिमवर्क भनेको संगठनका लागि एउटा मेरुदण्ड पनि हो। टिमवर्कमा टिमका प्रत्येक सहभागीले पूर्वानिर्धारित लक्ष्य प्राप्त गर्न पूर्णरूपमा इमानदारीका साथ प्रतिबद्ध भएर कार्य गर्दछन्।

२. टिम (Team) निर्माणको अवधारणा

व्यक्तिहरू मिलेर साभ्ना प्लेटफर्म निर्माण गरी साभ्ना उद्देश्य प्राप्तिका लागि सहभागितात्मक रूपमा कार्य गर्न तयार हुनु नै टिम निर्माण हो। साभ्ना उद्देश्य लिएका व्यक्तिहरूको कार्यान्वयन एकतामा एक अर्काको

पूरकका रूपमा आफूलाई विकास गर्दछन् र उद्देश्य केन्द्रित उपलब्धिमा एक एकाइ बन्दै आपसी समन्वयमा तयार रहेका हुन्छन्। टिम निर्माणमा 'म' र 'मेरो' को सट्टा 'हामी' र 'हाम्रो' अर्थात् 'पूर्ण टिम' भावनाको प्रतिनिधित्व प्रत्येक सहभागीले गर्दछन्।

टिमवर्क गर्दा कुनै पनि संगठनको सम्पूर्ण गुणस्तर व्यवस्थापन (Total Quality Management) को अवधारणामा समेत गरिन्छ। यसले गर्दा संगठनले लिएको उद्देश्य प्राप्तमा दक्षता प्रदर्शन गरी परिणाम निकाल्न टिमका सबै सदस्यहरूको भूमिका अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण रहन्छ।

टिम (Team) के हो ?

- दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिहरू समावेश भएको।
- Together, Everyone, Achieves, More (सँगै सबैले बढी उपलब्धि हासिल गर्छन्) का रूपमा वर्णन गर्न सकिन्छ।
- परिपूरक कौशलताको क्षमता भएका व्यक्तिहरूको टिम।
- संस्थाको उद्देश्य केन्द्रित रही लक्ष्य प्राप्तिका प्रतिबद्धता देखाउन सक्ने व्यक्तिहरूको टिम।
- आपसी उत्तरदायी जसले टिमको प्रतिनिधित्व गर्दछ।
- एक आपसमा अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण सम्बन्ध रहेको अड्ग।

*का.मु. मुख्य प्रबन्धक, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

- कार्य सम्पादनमा आपसी समन्वय कायम गर्ने र अन्तर निर्भर रहने ।
- लक्षित उद्देश्य प्राप्तिका लागि स्वस्फूर्त ऐच्छिक योगदान (Contribution) गर्न समेत उत्प्रेरित,
- नतिजामुखी कार्यमा केन्द्रित व्यक्तिहरू,
- व्यक्तिगत सीप, सामूहिक र गुणात्मक सीप प्रदर्शन ।

३. टिमवर्क

संगठनभित्र टिमवर्कमा टिमका सबै सदस्यहरू एकअर्काप्रति निर्भर रहन्छन् र समान उद्देश्य राख्दै एकै प्रकृतिको सोचमा कार्य सम्पादनमा जुट्दछन् भने त्यो टिम वास्तविक टिम हुन्छ । जब परिणाम प्राप्त हुन्छ त्यसपछि मात्र टिमको प्रभावकारिता मापन गर्न सकिन्छ । यदि टिममा एक जनाले मात्र कार्य कुशलतामा कम ल्याउँछ वा गल्ती गर्दछ भने त्यसले सम्पूर्ण टिमलाई नै प्रभावित पार्दछ । उदाहरणका लागि फुटबल खेलको टिममा उक्त व्यक्तिको गलत कार्यबाट हुने परिणामको प्रभाव, एक औंलाले गर्न नसकेको काम सबै औंला मिलाएर काम गर्दा प्रभावकारी हुने, परिवारका कुनै एक सदस्यको लापरबाहीका कारण पारिवारिक वातावरणमा पर्ने प्रभाव, संस्थाभित्र एक व्यक्तिको लापरबाहीका कारण कार्य सम्पादनमा पर्न सक्ने प्रभाव । आदि ।

४. संघ/संस्थामा टिमवर्क

कुनै पनि संस्था व्यावसायिक लक्ष्यका साथ सञ्चालित संगठन भएकाले यसको लक्ष्य प्राप्तिका विभिन्न व्यक्तिहरूको कार्यगत सक्रियता हुन्छ । संस्थाभित्रको व्यावसायिक काम कारबाहीमा विभिन्न विभाग/शाखा/फाँट गठन भई एक आपसी समन्वय र अन्तर निर्भरमा कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने हुन्छ । एक व्यक्ति

वा एउटा कुनै विभाग/शाखा/फाँटबाट कार्य सम्पादनमा प्रभावकारिता नआएको खण्डमा संस्थाको सेवामा प्रभाव पर्छ, लक्ष्यमा नकारात्मक परिणामको सम्भावना रहन्छ । संस्थाको उद्देश्य हासिल गर्न विभिन्न साधन स्रोतहरूको अधिकतम प्रयोग गर्ने एउटा सक्षम, व्यावसायिक तथा बलियो टिमको आवश्यकता पर्छ । संस्थामा सञ्चालक टिम, लेखा समिति टिम, अन्य विभिन्न उपसमिति टिम तथा कर्मचारी टिमको सहकार्य, सहयोग, विश्वास, इमान्दारिता, लगनशीलता, धैर्य, काम गर्ने इच्छाशक्ति र समन्वयबाट नै संस्थाको उद्देश्य प्राप्त गर्न सहजता हुन्छ ।

५. टिमवर्कका तत्त्वहरू

५.१. **टिमबारे सोच निर्माण** : संस्थामा टिमवर्कको जिम्मेवारीमा बसी काम गर्ने सोच पहिलो प्राथमिकता हो भने आफ्नो व्यक्तिगत समस्या तथा आवश्यकताको सोचलाई दोश्रो प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ । प्राथमिक विषय टिमवर्क र निर्धारित उद्देश्य प्राप्त नै हुनुपर्छ ।

५.२. **आपसी छलफल** : टिममा काम गर्दा सामूहिक एजेन्डामा सधैं खुला रूपमा छलफल तथा व्याख्या गर्नुपर्छ ।

५.३. **आलोचनामुक्त** : टिमवर्कमा एकअर्काको आलोचना गर्ने वा खिल्ली उडाउने कार्यले टिम सदस्यको मनोबल कमजोर हुन सक्छ । त्यसैले आलोचना गर्ने र सुन्ने कार्यबाट टाढा रहनुपर्छ ।

५.४. **पारदर्शिता** : काम तथा कामप्रति प्रतिबद्धताका साथै आपसी अन्तर्क्रिया तथा विषय वस्तुहरूको पारदर्शिता टिमवर्कको महत्त्वपूर्ण अङ्ग हो । पारदर्शिताले टिममा आपसी बुझाइमा एकरूपता कायम गर्दछ ।

५.५. **प्रोत्साहन** : टिमवर्कमा समेत टिमको नेतृत्व हुने हुँदा

नेतृत्वले टिममा प्रोत्साहनको वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ । टिममा आएका सुभावसल्लाहको ग्रहण गर्ने, टिममा समानता कायम गर्ने, टिममा आपसी निकटता कायम गराउने, टिमलाई टिमकै रूपमा काटिबद्ध बनाउनसमेत नेतृत्वले प्रोत्साहित गर्नुपर्छ ।

५.६. **समझदारी** : टिममा द्वन्द्व सिर्जना गर्ने ससाना कुराहरूमा त्रुटि देखाउने जस्ता विषय टिमवर्कमा घातक हुने हुनाले आपसी समझदारीका लागि सदैव होसियार रहनुपर्छ ।

६. सफल टिम निर्माणका सूत्रहरू

टिम निर्माण संगठनको उद्देश्य प्राप्तिको मुख्य आधार भएको हुनाले यसको निर्माणमा निम्नानुसारका विषयहरू अवलम्बन गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसमा 12 'Cs' को अवधारणा अगाडि सारिएको छ ।

६.१. **स्पष्ट अपेक्षा (Clear Expectation)**: संगठनको अपेक्षित प्रतिफल के हो त्यसको प्रस्ट रूपमा टिमका प्रत्येक सदस्यमा जानकारी हुनुपर्छ ।

६.२. **सन्दर्भ (Context)**: टिममा सहभागी हुने सदस्यले के सन्दर्भमा मेरो सहभागिता छ र संगठनको लक्ष्य, उद्देश्य, मूल्य मान्यतामा टिमको स्पष्ट बुझाइ रहेको छ/छैन भन्ने सन्दर्भमा स्पष्ट हुनुपर्छ ।

६.३. **प्रतिबद्धता (Commitment)**: टिम तब प्रभावकारी हुन्छ जब टिमका सदस्यहरूमा संस्थाको लक्ष्य प्राप्तमा एउटै बुझाइका साथ टिमवर्कमा प्रतिबद्ध रहन्छन् ।

६.४. **कार्यदक्षता (Competence)**: कामको प्रकृतिअनुसार दक्ष र योग्य व्यक्तिहरूको सहभागिता

भएमा मात्र टिमवर्क प्रभावकारी हुने हुनाले विषयवस्तुमा ज्ञान र सीप अत्यावश्यक हुन्छ । दक्ष व्यक्तिहरूको ज्ञान र सीपको प्रभावकारी प्रयोगबाट मात्र टिमवर्क परिणाममुखी हुन सक्छ ।

६.५. **अधिकार पत्र (Charter)**: सदस्यहरूलाई काम गर्ने अधिकारसम्बन्धीको पत्र स्पष्ट रूपमा दिईएको हुन्छ । संगठनको लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्तिको कार्ययोजनाबमोजिम कार्यको अधिकार पत्रले टिमवर्कको प्रभावकारितामा प्रभाव पार्दछ ।

६.६. **नियन्त्रण (Control)**: उद्देश्य हासिल गर्न टिममा सदस्यहरूको दक्षता प्रयोगको अवसर र क्षमता विकासको अवसर प्रदान गर्ने नियन्त्रण प्रणालीको विकास गरिएको हुन्छ ।

६.७. **संयुक्त कार्य प्रक्रिया (Collaboration)**: टिमका प्रत्येक सदस्यहरूको सामूहिक कार्य र लक्ष्य प्राप्तिको संयुक्त प्रयासको निरन्तर प्रक्रिया हो भन्ने बुझाई महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

६.८. **परिणामप्रति जिम्मेवारी (Consequences)**: टिमगत कार्यको परिणाममा टिमगत जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्व अत्यावश्यक रहन्छ । न कि टिमका कुनै सदस्यलाई दोषी देखाउनु, समस्या समाधानमा बाटो हेर्नु जस्ता कुराहरूले टिमवर्क प्रभावित हुन्छ ।

६.९. **समन्वय (Co-ordination)**: टिमवर्कमा अन्तर सदस्य समन्वय अत्यावश्यक हुने भएकाले समन्वयको संयन्त्र पनि आवश्यक रहन्छ । समन्वय आपसी सदस्यहरूमा साथै विभाग/शाखा/फाँटहरू र बाहिरी निकायहरूमा समेत आवश्यक पर्न सक्छ ।

६.१०. **संस्कृतिमा परिवर्तन (Cultural Change)**: टिम फरक फरक सांस्कृतिक पृष्ठभूमिमा रहेका

टिममा द्वन्द्व सिर्जना गर्ने ससाना कुराहरूमा त्रुटि देखाउने जस्ता विषय टिमवर्कमा घातक हुने हुनाले आपसी समझदारीका लागि सदैव होसियार रहनुपर्छ ।

व्यक्तिहरूको मिश्रण हुने भएकाले कार्य संस्कृतिमा फरक हुन सक्छ । नयाँ सोच, नयाँ प्रविधि र नयाँ ढङ्गमा कार्य संस्कृति स्थापित गर्नु पनि टिमवर्कको महत्त्वपूर्ण विषय हो ।

६.११. **सञ्चार (Communication):** टिमका सदस्यहरूमा काम कर्तव्य र जिम्मेवारीको स्पष्टता, आपसी पृष्ठपोषण लिने दिने संयन्त्र र टिममा आवश्यक विषयहरूको प्रभावकारी सञ्चार संयन्त्र स्थापित गर्नुपर्छ । जसले टिमका सदस्यहरूमा साझा बुझाइको वातावरण सिर्जना गरोस् ।

६.१२. **सिर्जनात्मक सोच (Creative Innovation):** टिमका सदस्यहरूमा नयाँ नयाँ अनुभव आदानप्रदान, नयाँपनको खोजीका अवसर प्रदान, नयाँ विचारहरूको विश्लेषण जस्ता कुराहरूले अपेक्षित परिणाममा समेत प्रभाव पार्ने हुन्छ । त्यसैले टिमलाई तालिम, शिक्षा, अवलोकन भ्रमणलगायतका अवसरहरूमा सहभागिता गराउनुपर्छ ।

७. **टिम निर्माणका चरणहरू :**

७.१. **टिमको स्वरूप निर्माण (Forming) :** उद्देश्य प्राप्त गर्न गरिने यो कार्य टिम निर्माणको प्रथम चरण हो । यस चरणमा नयाँ टिम गठन गर्नेबारे छलफल हुन्छ, व्यक्तिहरू एकअर्कासँग राम्रो तरिकाले काम गर्न सकिन्छ कि सकिँदैन भनी उत्सुक वा जान्न उत्साहित हुन सक्छन् । यसमा टिम कस्तो बनाउने सोको स्वरूपबारे छलफल गरिन्छ । टिमवर्कको पूर्ण रूपमा वर्णन गर्ने चरणका रूपमा समेत यसलाई लिन सकिन्छ ।

७.२. **Storming :** यो चरणमा टिम सदस्यहरू पूर्णतया खुला रूपमा छलफल गर्दछन् । यस चरणमा द्वन्द्व व्यवस्थापन, टिम सदस्यको भूमिका तथा जिम्मेवारी, मापदण्डहरूको व्याख्यात्मक छलफल, आपसी

प्रतिस्पर्धी व्यवस्थापन जस्ता सम्पूर्ण विषयहरूमा तुफानी (आँधीबेहरी)कै रूपमा छलफल गरिन्छ । यस कार्यमा टिम नेतृत्वले सहजीकरण गर्दछन् ।

७.३. **सामान्यकरण (Norming) :** विस्तारै, टिम सामान्य चरणमा सर्छ र यसमा नीतिनियमहरू तर्जुमा गरिन्छ । व्यक्तिहरू आफ्ना मतभेदहरू सुल्झाउन, एकअर्काको शक्तिको मूल्याङ्कन गर्न र एकले अर्काको अधिकारको सम्मान गर्न सुरु गर्दछन् । यस चरणमा उठेका विषयहरूको सामान्यकरण गर्ने, आपसी सहयोग र सहकार्यको वातावरण तय गर्ने मुख्य काम हुन्छ । अधिकतम कार्यकुशलता प्रदान गर्न टिम उत्साहित हुने र साझा लक्ष्य केन्द्रित कार्यमा समर्पित हुने वातावरण यस चरणमा सिर्जना हुन्छ ।

७.४. **प्रदर्शन/प्रस्तुत (Performing) :** यस चरणमा टिमका प्रत्येक सदस्यहरूको कार्य कुशलता प्रस्तुत हुन्छ । पूर्ण दक्षता र क्षमताको प्रस्तुत गर्दै कार्य सम्पादनमा तल्लीन हुन्छन् । यस चरणमा कुनै समय सीमाको प्रवाह हुँदैन र समस्या समाधानको उत्तम रणनीति अवलम्बन गर्दै कार्यमा तल्लीन हुन्छन् ।

७.५. **स्थगन गर्नु (Adjourning) :** कार्य सम्पादन गरिसकेको यो अन्तिम चरण हो । पूर्वनिर्धारित कामको समापनका साथै भावी कार्यक्रमको सुधारबारे छलफल गर्ने, नयाँ योजनामा टिम समाहित हुने र नयाँ कार्य स्थापित तथा विस्तार गर्ने कुरामा टिम अगाडि बढ्ने गर्दछ ।

सन्दर्भसामग्री :

१. सहकारी संस्था व्यवस्थापन, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. ।
२. विभिन्न पत्र पत्रिकाहरू तथा वेबसाइटमा राखिएका विभिन्न सामग्रीहरू ।

Concept of Accounting Standards with some of the Major Differences Between GAAP and NFRS

CA. Mandipa Dahal*

Introduction

Accounting Standards are basic policy documents which aims to ensure transparency, reliability, consistency, and comparability of the financial statements. They do so by standardizing accounting policies and principles of a country. Since Accounting Standards specify how transactions and other events are to be recognized, measured, presented and disclosed in financial statements, the transactions of all entities will be recorded in a similar manner if they follow these accounting standards.

Background

Before the development of Accounting Standards, every entity used to develop their own approach for accounting, preparing and presenting their financial statements. Hence, financial information of different entities were not comparable and reliable to take economic decisions for its stakeholders.

The application and use of the initial set of accounting standards were credited to the American Institute of Certified Public Accountants (AICPA)'s Accounting Principles Board. However, in 1973, the role was taken over by the Financial Accounting Standards Board (FASB)¹ which is an independent non-profit organization responsible for establishing accounting and financial reporting standards for entities and non-profit organizations in the United States. Later on, different countries developed their respective local Generally Accepted Accounting Principles (GAAP) for recognition, measurement, presentation and disclosure of financial statements.

What is GAAP?

Generally Accepted Accounting Principles (GAAP) refer to a common set of accounting principles, standards, and procedures to be followed by accountants and entities

it is of great necessity to Nepal to fully comply with NFRS in order to compete in the global market.

¹ Source: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/accounting/accounting-standard/>

*Act. Chief Manager, Finance & Human Resource Department Chief, SKBBL

while preparing their financial statements.

What is NFRS?

Nepal Financial Reporting Standards (NFRS) are the rules to be followed by accountants to maintain books of accounts which is comparable, understandable, reliable and relevant to the internal as well as external users. It was issued by Nepal Accounting Standard Board in 2013 which is prepared in line with International Financial Reporting Standards (IFRS).

Why NFRS?

In order to maintain accounts of Nepalese entities in such a manner that they are understandable and comparable with the Global business language, NFRS has been issued by Nepal Accounting Standard Board. Adoption of NFRS is not just change in format of financial statements but it affects many aspects of the entity which include internal control system, risk management, selection of appropriate accounting policies and the reporting system. Since, most of the countries of the world are now using IFRS, it is of great necessity to Nepal to fully comply with NFRS in order to compete in the global market.

Difference between GAAP and NFRS

US GAAP is only used in the United States while other countries may have their respective local GAAP. IFRS, on the other hand, is used

in most of the countries around the world. In Nepal, IFRS are used as Nepal Financial Reporting Standards (NFRS). Here are some of the major differences between GAAP and NFRS/IFRS:

1. Rules vs. Principles

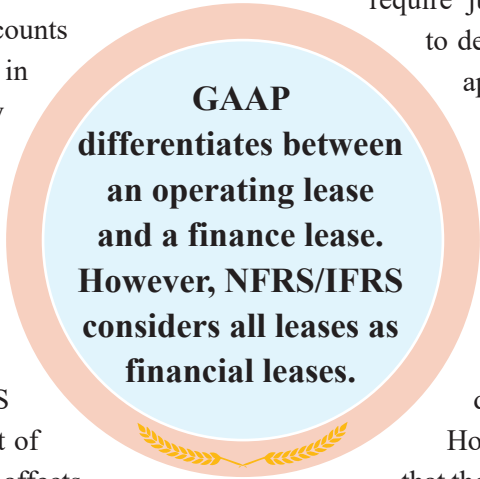
The primary difference between the two systems is that GAAP is rules-based and NFRS/IFRS is principles-based. Under GAAP, entities may have industry-specific rules and guidelines to follow. However, NFRS/IFRS has principles that require judgment and interpretation to determine how they are to be applied in a given situation.

2. Fixed Assets

GAAP requires that long-lived assets, such as buildings, furniture and equipment, be valued at historic cost and depreciated appropriately. However, NFRS/IFRS requires that these assets are initially valued at cost, but can later be revalued up or down to market value. Similarly, GAAP allows (but has not made compulsory) for component depreciation for any separate components of an asset with different useful lives but NFRS/IFRS has made it compulsory.

3. Treatment of Inventory

GAAP allows for last-in, first-out (LIFO), first-in, first-out method (FIFO) and the weighted average-cost method for valuing inventories. However, NFRS/IFRS does

GAAP
differentiates between
an operating lease
and a finance lease.
However, NFRS/IFRS
considers all leases as
financial leases.

not allow the use of last-in, first-out (LIFO) inventory accounting methods.

4. Lease Accounting

GAAP differentiates between an operating lease and a finance lease. However, NFRS/IFRS considers all leases as financial leases.

5. Share and Cash Dividend

As per GAAP proposed share dividend are shown as addition to share capital and proposed cash dividend are shown as liabilities in the presentation of financial statements. However, as per NFRS/IFRS

only disclosures are made in Notes to Accounts for proposed share and cash dividend.

Conclusion

These are only some of the difference between GAAP and NFRS/IFRS. In order to analyze financial statements more effectively and gain greater insight into the entity's performance, it is very important to understand the accounting standards used by that entity. Hence, use of the type of accounting standard for presentation of financial information is a major part for taking appropriate economic decision for its stakeholders.

सहकारी संस्थाहरूमा भाखा नाघेको ऋण तथा बक्यौता असुलीसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था

पोषणराज लामिछाने*

भूमिका

आफ्ना सदस्यहरूमा ऋण प्रवाहसमेत गर्ने उद्देश्यका साथ संस्थापना भएका कतिपय सहकारी संस्थाहरू साविकको सहकारी ऐन, २०४८ र तत्कालीन सहकारी नियमावली २०४९ अन्तर्गत दर्ता भई आफ्ना सदस्यहरूलाई समूह जमानीमा, बिनाधितो र तोकिएको रकममा धितो सुरक्षणसमेत लिई ऋण प्रवाह गर्दै आएका छन्। आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्रका र आफूले राम्रोसँग चिनेजानेका स्थानीय व्यक्तिहरूमा प्रवाह भएको ऋणमध्ये अधिकांश संस्थाहरूमा ऋणको असुली दर ९५% भन्दा माथि शतप्रतिशतसम्म रहेको स्थितिबाट आज कतिपय संस्थाहरूमा भाखा नाफ्न गई असुली दरमा गिरावट हुँदै आएको पाइन्छ। यस्तो स्थितिमा संस्थाले ऋणको भाखा नाफ्न नदिन र कथंकदाचित् भाखा नाफ्न गएमा त्यस्तो भखा नाघेको ऋण यथा समयमै असुल उपर गर्नुपर्ने हुन्छ। यदि त्यसो गरिएन भने अर्थात् भाखा नाघेको ऋण समयमा असुली नभई यसको प्रतिशत बढ्दै गएमा संस्थाले आफ्ना सेयर रदस्यहरूलाई बोनस (मुनाफा) बाँडफाँटसमेत गर्न नपाउने स्थिति हुन जाने र अन्ततोगत्वा संस्था नै बन्द हुन सक्ने स्थिति पनि नआउला भन्न सकिन्न। त्यसैले भाखा नाघेको ऋण असुल गर्दा संस्थाले सहकारी ऐन २०७४, सहकारी नियमावली २०७५, स्थानीय तहमा बनाइएका आ-आफ्ना सहकारी

ऐन, नियमावली, विभागबाट जारी निर्देशन तथा संस्थाको ऋण असुलीसम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधिसमेतले तोकेका प्रक्रियाहरूको अक्षरशः पालना गरी संस्थाको भाखा नाघेको ऋण असुल उपर गर्नुपर्ने हुँदा संस्थाको भाखा नाघेका ऋण असुलीसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र ऋण असुली गर्दा पुर्‍याउनुपर्ने कानुनी प्रक्रियाबारे सहकारी ऐन, २०७४, सहकारी नियमावली २०७५ र संस्थाको ऋण असुलीसम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधिबारे यहाँ चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

१. सहकारी ऐन, २०७४ मा भाखा नाघेको ऋण असुली तथा बक्यौतासम्बन्धी कानुनी व्यवस्था

सहकारी ऐन, २०७४ को परिच्छेद १४ को दफा ७९ देखि दफा ८६ सम्म भाखा नाघेका ऋण असुल उपर गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था भएको पाइन्छ। जसअनुसार दफा ७९ को उपदफा (१) देखि (८) सम्ममा ऋण असुल गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था भएको पाइन्छ। त्यसैगरी बाँकी बक्यौता असुल उपर गर्ने सम्बन्धमा दफा ८३ मा उल्लेख भएको पाइन्छ। दफा ७९(१) मा कुनै सदस्यले संस्थासंग गरेको ऋण सम्भौता वा सर्त कबुलियतको पालना नगरेमा भाखाभित्र ऋण नतिरेमा ऋण दुरुपयोग गरेमा राखेको धितो लिलाम बिक्री गरी संस्थाको लेना असुल उपर गर्न सक्ने व्यवस्था छ। ऐ को उपदफा (२) मा-

*वरिष्ठ अधिवक्ता एवं कानुनी सल्लाहकार, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. के.का., काठमाण्डौ।

२१औं वर्ष प्रवेश विशेषाङ्क

राखेको धितोको मूल्य कुनै कारणले घटन गएमा थप धितो ऋणी सदस्यलाई राख्न लगाउन सक्ने र ऐ को उपदफा (३) मा थप धितो नराखेमा वा थप धितोबाट पनि ऋण असुल उपर हुन नसकेमा अन्य जायजेथाबाट संस्थाको लेना रकम असुल उपर गर्न सकिने व्यवस्था छ। ऐ को उपदफा (४) मा ऋण असुल उपर गर्दा लागेको खर्च कट्टा गरी बाँकी रकम सम्बन्धित ऋणीलाई फिर्ता दिनुपर्ने व्यवस्था छ भने ऐ को उपदफा (५) मा लिलाम बिक्रीमा सकार गर्नेका नाउँमा रजिस्ट्रेसन वा दाखिल खारेजका लागि सम्बन्धित कार्यालय (मा.पो.का.) मा लेखी पठाउन सक्ने र ऐ को उपदफा (६) मा उक्त धितो सम्पत्ति अरूले सकार नगरेमा सम्बन्धित संस्था आफैले सकार गर्न सक्ने र ऐ को उपदफा (७) बमोजिम संस्था आफैले सकार गरेमा रजिस्ट्रेसन वा दाखिल खारेज गर्न सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउने र त्यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित कार्यालयले रजिस्ट्रेसन वा दाखिल खारेज गरि दिनुपर्नेछ भन्ने स्पष्ट व्यवस्था भएको पाइन्छ।

उपयुक्त व्यवस्थाबाहेक ऋण असुलीसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ भनी ऐ को उपदफा (८) मा उल्लेख गरेको पाइन्छ। तोकिएबमोजिम भन्नाले सहकारी ऐन २०७४ अन्तर्गत बनेको सहकारी नियमावली २०७५ मा तोकेबमोजिम सम्भनुपर्छ भनी सोही ऐनमा परभाषित गरेको पाइन्छ।

सोही ऐनको दफा ८० मा - “कालोसूचीसम्बन्धी व्यवस्था”, दफा ८१ मा “कर्जा सूचना केन्द्र” र दफा ८२ मा “कर्जा असुली न्यायाधिकरण”सम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ। सोहीअनुसार उल्लिखित व्यवस्थाहरूबारे सहकारी नियमावली २०७५ मा उल्लेख भए पनि उल्लिखित निकायहरू गठन भई कार्यान्वयनमा हालसम्म आइसकेको अवस्था छैन।

सोही ऐनको दफा ८३ मा- बाँकी बक्यौता संस्थालाई नतिर्ने व्यक्तिको जायजेथाबाट तोकिएबमोजिम असुल उपर गर्न सक्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ।

त्यसैगरी सोही ऐनको दफा ८४ मा दफा ७९ र ८३ को प्रयोजनका लागि अर्थात् ऋण वा बाँकी बक्यौता असुली प्रयोजनका लागि कुनै व्यक्तिको खाता जायजेथाको स्वामित्व हस्तान्तरण, नामसारी वा बिक्री गर्न नपाउने गरी रोक्का राख्न सम्बन्धित निकायमा सहकारी संस्थाले लेखी पठाउन सक्नेछ भन्ने स्पष्ट व्यवस्था छ। तथापि ऋणीको थप सम्पत्ति वा बाँकी नतिर्नेको जायजेथाको सम्बन्धित जग्गा धनी दर्ता प्रमाण पुर्जा सम्बन्धित संस्थामा हुन नसक्ने र त्यसको अभावमा सम्बन्धित कार्यालय (मालपोत कार्यालय) ले सहजै रोक्का राख्न नचाहने अवस्थामा संस्थाहरू रहेको पाइएको छ। यसरी थप सम्पत्ति वा जायजेथा रोक्का राख्नुपर्ने अवस्थामा उल्लिखित सहकारी ऐनको दफा ८४ र मालपोत ऐन २०३४ को दफा ८ को उपदफा (२) र (३) मालपोत नियमावली, २०३६ को नियम ५घ को उपनियम (१) बमोजिम रोक्का गरिदिनुपर्ने उल्लिखित बाध्यात्मक कानुनी व्यवस्थाबारे पत्रमा खुलाई सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा पठाउनुपर्छ।

त्यसैगरी सोही सहकारी ऐन २०७४ को दफा ८५ मा संस्थालाई तिर्नुपर्ने ऋण वा कुनै दायित्व नतिरेमा त्यस्तो व्यक्तिको जायजेथामा नेपाल सरकारको हकदाबी भए त्यसका लागि रकम छुट्याई बाँकी रहन आएको रकममा सहकारी संस्थाको अग्राधिकार रहने व्यवस्था छ भने ऐ को दफा ८६ मा ऋण असुल उपर गर्ने सम्बन्धमा चलाएको कारबाहीका कारण त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था उपर यस ऐन वा प्रचलित कानूनबमोजिम कुनै कसुरमा कारबाही चलाउन रोक लगाएको मानिनेछैन भन्ने स्पष्ट व्यवस्था भएको पाइन्छ।

२. सहकारी नियमावली, २०७५ मा ऋण तथा बाँकी बक्यौता असुलीसम्बन्धी व्यवस्था

सहकारी नियमावली, २०७५ को परिच्छेद ८ को दफा ३० देखि ३८ सम्म कर्जा असुलीसम्बन्धी विविध व्यवस्था भएको पाइन्छ। सोही नियमावलीको दफा ३० मा ऋण

तथा बाँकी बक्यौता असुली उपर गर्नुपर्ने व्यक्तिको जाय जेथा लिलाम बिक्री गरी असुल उपर गर्दा अपनाउनुपर्ने कार्यविधि (प्रक्रिया) बारे उल्लेख भएको पाइन्छ। जस अनुसार -

- (क) बाटोको म्यादबाहेक ३५ दिनभित्र तिर्न बुझाउनुपर्ने रकम तिर्न बुझाउन वा तिरी बुझाइसकेको भए प्रमाण पेस गर्न आउनु भनी म्याद जारी गरी पठाउने।
- (ख) उपयुक्तबमोजिम म्याद भित्र तिर्न बुझाउन नआए वा तिरे बुझाएको प्रमाण पेस नगरेमा निजको नाममा लिलाम बिक्रीको सूचना प्रकाशित गर्ने।
- (ग) धितो राखेको घरजग्गा मा.पो.का.बाट रोक्का नगराएको भए रोक्का गर्न लगाई प्रमाण राख्ने।
- (घ) धितो लिलाम बिक्री गर्दा धितोको विवरण, बुझाउनुपर्ने रकम (साँवाब्याज हर्जानासमेत) उल्लेख गरी चल सम्पत्ति भए १५ दिन अचल सम्पत्ति भए ३५ दिनको म्याद दिई उक्त म्याद भित्र नबुझाएमा लिलाम हुने सूचना सम्बन्धित व्यक्तिलाई बुझाई संस्थाको कार्यालय सम्बन्धित वडा कार्यालय र सार्वजनिक स्थानमा टाँस गर्नुका साथै स्थानीय वा राष्ट्रियस्तरको कुनै एक दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गर्नुपर्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ।
- त्यस्तो सूचना सम्बन्धितलाई बुझाउन नसकिएको अवस्थामा पत्रिकामा प्रकाशित सूचनाबमोजिम लिलाम बिक्रीको प्रक्रिया अगाडि बढाउन बाधा नपर्ने व्यवस्थासमेत छ।
- (ङ) लिलाम बिक्री गर्दा कार्यालय खुल्ने समयदेखि सुरु गरी बन्द हुने समयभन्दा एक घण्टाअगाडि समाप्त

हुने गरी लिलाम बिक्रीको समय तोकिएको र लिलाम बिक्रीको दिन सार्वजनिक बिदा पर्न गएमा सो को भोलिपल्ट सोही स्थान र समयमा लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

- (च) धितो लिलाम बिक्री गर्दा लिलाम बिक्री गरिने चल अचल सम्पत्ति रहेको सम्बन्धित वडाको प्रतिनिधि, मालपोत कार्यालय वा स्थानीय तहको मालपोत विषय हेर्ने कर्मचारी, सम्बन्धित विषयका प्राविधिक सम्बन्धित व्यवस्थापकसहितको समितिले चलन चल्तीको मोल कायम गरी सोही रकमबाट ढाक बढाबढ गरी सुरु गर्नुपर्ने तथा सबैभन्दा बढी ढाक बोल्ने व्यक्तिका नाममा लिलाम बिक्री स्वीकृत गर्ने व्यवस्था छ।

लिलाम बिक्रीको दिन
सार्वजनिक बिदा पर्न
गएमा त्यसको भोलिपल्ट
सोही स्थान र समयमा
लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने
व्यवस्था छ।

तर सञ्चालक समितिका पदाधिकारी, लेखा सुपरवेक्षण समितिका पदाधिकारी, उपसमितिका पदाधिकारी, संस्थामा कार्यरत कर्मचारी र निजका नजिकका नातेदारले ढाक बढाबढमा भाग लिन नपाउने स्पष्ट व्यवस्था छ।

(छ) ढाक बढाबढ गर्दा तोकिएको ढाँचाको फाराममा ढाक बोलेको अंक र निजको सहीछाप गराउनुपर्ने व्यवस्था छ।

- (ज) ऐ नियमावलीको नियम ३०(२) मा- लिलाम बिक्री गर्दा जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा नजिकको सरकारी कार्यालय र स्थानीय वडा कार्यालयको प्रतिनिधिलाई साक्षी राखी मुचुल्का गराउनुपर्ने व्यवस्था छ भने ऐ को उपनियम (३) मा उल्लिखित कुनै प्रतिनिधि उपस्थित नभए पनि वडा कार्यालय लगायतका उपस्थित प्रतिनिधिलाई साक्षी राखि लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

- (झ) ऐ उपनियम (४) मा जसको सम्पत्ति लिलाम बिक्री

हुने हो निजलाई लिलाम हुने मिति, समय र स्थान तोकी उपस्थित हुने सूचना पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ। तर उक्त दिन सरोकारवाला व्यक्ति उपस्थित नभए पनि लिलाम बिक्री गर्न बाधा नपर्ने स्पष्ट कानुनी व्यवस्था छ।

- (ज) सहकारी नियमावली २०७५ को नियम ३१ मा- लिलाम सूचना प्रकाशित भएपछि पनि ऋणीले कर्जा चुक्ता गर्न आएमा आंशिक रकम जम्मा गरी समय माग गर्न आएमा संस्था वा रजिस्ट्रारले लिलाम बिक्री केही समयका लागि स्थगित गर्न सक्ने व्यवस्था छ।
- (ट) ऐ नियमावलीको नियम ३२ मा असुल उपर हुन नसकेको रकम निजको हक भोगको जायजेथाबाट असुल उर गर्न र लेना रकम असुल गरी बाँकी हुन आएको रकम सरोकारवाला व्यक्तिलाई फिर्ता गर्नुपर्ने स्पष्ट व्यवस्था छ।
- (ठ) ऐ नियमावलीको नियम ३४ मा लिलाम सकार गर्नेबाट सकार मूल्यको दश प्रतिशत रकम सोही दिन धरौटीका रूपमा लिनुपर्ने र बाँकी ९० % रकम लिलाम सकारेको मितिले ७ दिनभित्र बुझाउनुपर्ने। नबुझाएमा धरौटीबापतको रकम जफत हुने व्यहोराको कागज गराइराख्नुपर्ने व्यवस्था छ।
- (ड) नियम ३४(२) मा लिलाम सकारेले १०% रकम उसै दिन नबुझाए निजपछि सबैभन्दा बढी ढाक बोल्ने व्यक्तिका नाममा लिलाम सदर गर्नुपर्ने र ऐको उपनियम (३) मा सकार गरेको पूरा मूल्य बुझाएमा निजको नाउँमा सो जायजेथा रजिस्ट्रार वा दाखेल खारेज गर्न सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउने व्यवस्था भएको पाइन्छ।
- (ढ) सहकारी नियमावली, २०७५ को नियम ३५ मा लिलाम बिक्री नभएमा जायजेथा सहकारी संस्थाले आफ्नो स्वामित्वमा लिन सक्ने र त्यस्तो

स्थितिमा संस्थाको जनाउ पत्रबमोजिम सम्बन्धित कार्यालयले रजिस्ट्रार वा दाखेल खारेज गरिदिनुपर्ने व्यवस्था छ।

- (ण) त्यसरी संस्थाले सकार गरेको जायजेथा सम्बन्धित ऋणी सदस्यले संस्थालाई बुझाउनुपर्ने साँवा ब्याज, अधिल्लो दिनसम्मको ब्याज, हर्जाना लिलाम प्रक्रियासँग सम्बन्धित खर्चसमेत चुक्ता गरी संस्थाको नाममा कायम हुन आएको छ महिनाभित्र फिर्ता लिन आएमा आवश्यक प्रक्रिया पुऱ्याई फिर्ता दिनुपर्ने व्यवस्था ऐ नियमावलीको नियम ३६ मा भएको पाइन्छ।
- (त) कर्जा सूचना केन्द्रको व्यवस्था नियम ३७ मा र सो का लागि सञ्चालक समितिको व्यवस्था उल्लेख भएको र नियम ३८ मा कालोसूचीसम्बन्धी व्यवस्थाबारे कर्जा सूचना केन्द्रले नाम नामेसी सहितको कालोसूची प्रकाशित गर्नुपर्ने व्यवस्था भए पनि कर्जा सूचना केन्द्रसमेत हालसम्म स्थापना भई कार्यान्वयनमा आएको अवस्था छैन।
- (थ) सोही नियमावलीको परिच्छेद १० मा कर्जा असुली न्यायाधिकरणको व्यवस्था उल्लेख भए पनि उक्त न्यायाधिकरण हालसम्म गठन भइनसकेको अवस्था छ।

३. ऋण असुलीसम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधि

ऋण असुली सम्बन्धमा प्रचलित सहकारी ऐन तथा सहकारी नियमावली, प्रदेश /स्थानीय सरकारले बनाएको तथा बनाइने सहकारी ऐन तथा सहकारी नियमावली समेतमा भएको बाँकी बक्यौता वा ऋण असुलीसम्बन्धी उल्लिखित व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि एवं प्रक्रियागत व्यवस्थाका लागि समेत प्रचलित सहकारी ऐन र नियमावलीसँग नबाभिने गरी ऋण असुलीसम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधि संस्थाको सञ्चालक समितिबाट तयार गरी साधारणसभाबाट स्वीकृत गराई लागु गर्नुपर्ने हुन्छ। जसमा लिलाम बिक्री गरी ऋण वा बाँकी

बक्यौता रकम असुल गर्नेसम्बन्धी प्रक्रियाका बारेमा उक्त कार्यविधिमा र आवश्यक पत्र, मुचुल्काका ढाँचा वा फर्मेटहरू आन्तरिक कार्यविधिको अनुसूचीमा उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ । अब हामी कर्जा ऋण बाँकी बक्यौता असुल गर्ने सम्बन्धमा कर्जा असुलीसम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधिमा भएका प्रक्रियाहरूबारे निम्नानुसार बुँदाहरूका रूपमा चर्चा गर्दछौं ।

- (१) प्रथमतः हरेक वर्ष खराब कर्जा कुनकुन हुन् भनी छुट्याउनुपर्छ । यसमा कालोसूचीमा परेका, धितो नपुग भएका, ऋण दुरुपयोग गरेका, भाखा नघाएका ऋणीहरू पर्छन् ।
- (२) त्यसैगरी बर्सेनि भाखा नघाउने ऋणी सदस्यहरूको नियमानुसार वर्गीकरण गर्नुपर्छ ।
  - (क) नियतवस कर्जा नतिर्ने ऋणीहरू,
  - (ख) परिस्थितिबश कर्जा नतिर्ने ऋणीहरू,
- (३) संस्थाले कर्जाको किस्ता यथासमयमै असुली गर्नका लागि किस्ताको भाखा नाघ्नु अगावै फलानो मितिमा भाखा नाख्दै छ भनी ऋणीलाई स्मरणपत्र वा मोबाइलमार्फत एसएमएस गरी पठाउनुपर्छ ।
- (४) भाखा नाघेपछि ७ दिन वा १५ दिनभित्र ऋण बुझाउन आउनु भनी ऋणीलाई पत्र पठाउनुपर्छ । मोबाइलको म्यासेज र भाइबरमार्फत पनि उक्त पत्र पठाउन सकिन्छ ।
- (५) उक्त म्यादभित्र ऋण बुझाएमा १५ दिने ताकेतापत्र ऋणीलाई पठाउनुपर्छ । ऋणी सदस्य एवं उक्त ऋणका लागि धितो लेखिदिने वा मन्जुरीनामा दिने वा जमानी बस्ने परिवारका साथै समूहका

**भाखा नाघेपछि
७ दिन वा १५ दिनभित्र
ऋण बुझाउन आउनु भनी
ऋणीलाई पत्र पठाउनुपर्छ ।
मोबाइलको म्यासेज र
भाइबरमार्फत पनि उक्त पत्र
पठाउन सकिन्छ ।**

सदस्यहरूलाई पनि यस्ता पठाएका पत्रहरूको वोधार्थ प्रति जानकारीका लागि पठाउनुपर्छ । यस किसिमका ताकेता पत्रहरूमा तोकिएको उक्त म्यादभित्र बुझाउन नल्याए सार्वजनिक पत्रिकामा नाम प्रकाशन गर्ने, कालोसतीमा राखिने व्यहोरा समेत उल्लेख गरी पत्राचार गर्नुपर्छ ।

- (६) तोकिएको म्यादभित्र ऋण नबुझाएमा स्थानीय वा राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा रकम बुझाउन ल्याउनु भन्नेबारेको ३५ दिने सूचना दैनिक पत्रिकामा प्रकाशन गर्नुपर्छ । सो पत्रिका ऋणी सदस्य धितो दिने जमानीकर्ता समेतलाई पत्रसाथ बुझाउनुपर्छ । साथै स्थानीय पालिकाको वडा कार्यालयको सूचना पाटिमा टाँस गर्न पत्र लेखी पठाउनुपर्छ । संस्थाको सूचनापाटीमा समेत टाँस गर्नु गराउनुपर्छ ।
  - (७) पत्रिकामा प्रकाशन भएको मितिले ३५ दिनसम्म ऋण बुझाउन नल्याएमा र नियतवस कर्जा नतिर्ने ऋणीको हकमा धितो लिलाम बिक्री गरी असुल उपर गर्न सञ्चालक समितिबाट निर्णय गराउनुपर्छ ।
  - (८) सञ्चालक समितिको बैठकबाट धितो लिलाम बिक्रीको प्रयोजनका लागि ऋण असुलीसम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधिमा व्यवस्था गरेबमोजिम निम्न २ उपसमिति सञ्चालक समितिको संयोजकत्वमा गठन गर्ने निर्णयसमेत गर्नुपर्छ ।
    - (क) कर्जा असुली उपसमिति,
    - (ख) धितो लिलाम बिक्री उपसमिति
  - (९) उपर्युक्त उपसमितिमा बस्ने पदाधिकारी प्रतिनिधिमा सम्बन्धित मा.पो.का.को प्रतिनिधि, सम्बन्धित वडा कार्यालयको प्रतिनिधि आवश्यकताअनुसार

लिलामीका दिन नजिकको प्रहरी कार्यालयका प्रचिनिधि तथा उपसमितिमा रही काम गर्ने संस्थाका कर्मचारीहरूलाई दिइने बैठक भत्ता र सो बैठक बस्दा खाजा खर्च कतिसम्म गर्न सक्ने हो त्यसबारे समितिबाट निर्णय गराइराख्नुपर्छ ।

- (१०) पत्रिकामा सूचना प्रकाशन भएको मितिले ३५ दिनभित्र ऋण नबुझाउनेको हकमा ऋण असुली उपसमितिको बैठक बसी धितो तथा परियोजना जाँचबुझ गरी प्रतिवेदन पेस गर्न प्रबन्धकलाई खटाउने निर्णय गर्नुपर्छ ।
- (११) प्रबन्धकले पनि कर्जा असुली उपसमितिको निर्णय बमोजिम धितो तथा परियोजना जाँचबुझ गर्न जाने पत्र तयार गरी कर्जा उपसमितिका संयोजक वा सदस्यलाई सही गराई धितो तथा परियोजना जाँचबुझ एवं मूल्यांकनका लागि खटिनुपर्छ । जुन दिन धितो जाँचबुझ गर्न एवं मूल्यांकन गर्न जाने हो, सो दिन र समयमा सम्बन्धित स्थानमा उपस्थित हुन सम्बन्धित ऋणी सदस्य धितो मन्जुरनामा दिने र सम्बन्धित वडा कार्यालयलाई पनि पत्र पठाउनुपर्छ र तोकिएको दिन ऋणी सदस्य नआए पनि परियोजना तथा धितो जाँचबुझ एवं तोकिएको ढाँचामा मूल्यांकन गरी तोकिएको ढाँचामा प्रबन्धकले प्रतिवेदन तयार गरी ऋण उपसमितिमा पेस गर्नुपर्छ ।
- (१२) ऋण उपसमितिले प्रबन्धकले पेस गरेको उक्त मूल्यांकन ठीक बेठिक के छ ? मूल्यांकनमा थपघट गर्नुपर्ने भए थपघटसमेत गरी मूल्यांकनको अनुमोदन, स्वीकृतिसहितको लिलाम बिक्री गर्ने निर्णय उक्त ऋण असुली उपसमितिले गर्नुपर्छ ।
- (१३) उक्त उपसमितिले ऋणीको धितो लिलाम गर्न भनी गरेको निर्णय तोकेको ढाँचामा ऋण सदस्यलाई पठाउनुपर्छ ।
- (१४) लिलाम गर्ने निर्णय भएको जानकारी पठाएको

१५ दिनभित्र पनि ऋण बुझाउन नल्याए धितो लिलाम हुनेबारेको ३५ दिने सूचना स्थानीय वा राष्ट्रियस्तरको पत्रिकामा प्रकाशन गर्न आन्तरिक कार्यविधिमा तोकिएको फर्मेटमा आवश्यक कुरा एवं व्यहोराहरू जस्तै तिर्नुपर्ने साँवाब्याज हर्जाना लिलाम हुने मिति, स्थान, समय आदि खुलाई सूचना प्रकाशन गर्नुपर्छ ।

- (१५) प्रकाशित पत्रिका ऋणी सदस्य, धितो दिने व्यक्तिलाई बुझाउन पठाई भरपाई फाइलमा राख्नुपर्छ । उक्त सूचना प्रकाशित पत्रिका सम्बन्धित कार्यालयको सूचना पाटीमा टाँस गर्नुपर्छ । संस्थाको उक्त सूचना सम्बन्धित वडा कार्यालय र सार्वजनिक ठाउँमा टाँस गर्न पठाउनुपर्छ ।
- (१६) पत्रिका सूचना प्रकाशन भएपछि ३५ दिनभित्र ऋण बुझाउन ल्याए लिलाम स्थगित गर्नुपर्छ । नल्याएमा लिलाम तोकिएको मिति समय र स्थानमा लिलामका लागि आवश्यक प्रबन्ध संस्थाले गर्नुपर्छ । आंशिक रकम बुझाउन ल्याए लिलाम स्थगित गरी कुन मितिसम्म चुक्ता गर्ने हो ? उक्त मितिसम्म चुक्ता बुझाएमा कुन मितिमा लिलाम गर्ने हो ? सो सम्पूर्ण व्यहोरा खुलाई निजलाई कागज गराउनुपर्छ ।
- (१७) लिलाम तोकेको दिन मा.पो.का., जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सम्बन्धित वडा कार्यालय लगायतका प्रतिनिधिहरूलाई लिलाम हुने दिन र समयमा प्रतिनिधिपठाई सहयोग गर्नुहुन भनी पत्र पठाउनुपर्छ । आवश्यक परे प्राविधिक वा कानुन विज्ञलाई पनि उक्त लिलामीका दिन आमन्त्रण गर्न सकिन्छ ।
- (१८) धितो लिलाम बिक्री गर्दा लिलाम गरिने चल अचल सम्पत्ति रहेको वडाको प्रतिनिधि, मा.पो.का. वा स्थानीय तहको मालपोत विषय हेर्न कर्मचारी, सम्बन्धित विषयका प्राविधिक, सम्बन्धित संस्थाको प्रबन्धकसहितको समितिले चलनचल्तीको मोल कायम गरी सो मुचुल्का

नेपाली कागजमा तोकेको ढाँचामा तयार गराई निजहरूको सहीछापसमेत गराउनुपर्छ ।

- १९) लिलाम पूर्व धितो यथावत् रोक्का छ छैन ? रोक्का नभए रोक्का गर्ने गरी मालपोत कार्यालयमा पत्र पठाई मात्र धितो लिलामी कारबाही अघि बढाउनुपर्छ ।
- २०) संस्थाले राखेको धितो दोहोरो रोक्का भएको रहेछ भने त्यो पछिल्लो रोक्का फुकुवा गरी गराई मात्र धितो लिलाम बढाबढको कार्य अघि बढाउनुपर्छ ।
- २१) मूल्यांकित रकमबाट धितो लिलाम बिक्री सुरु गर्नुपर्छ । पहिलो पटक मूल्याङ्कित रकममा लिलाम बिक्री हुन नसकेमा पुनः दोस्रो पटक सूचना प्रकाशन गर्नुपर्छ ।
- २२) उक्त दोस्रो पटकको सूचनामा पनि तोकिएको मितिमा लिलाम बिक्रीमा डाक बढाबढ गर्न कोही नआएमा डाक बढाबढको मुचुल्कामा उक्त व्यहोरा उल्लेख गरी संस्था आफैँले आफ्नो लेना रकममा संस्थाको नाउँमा लिलाम सकार गर्न सकिन्छ । संस्था आफैँले सकार गर्ने नगर्ने सम्बन्धमा सञ्चालक समितिबाट पनि यथोचित निर्णय गराउनु उपयुक्त हुन्छ ।
- २३) त्यसरी लिलाम बिक्रीका लागि अन्यले लिलाम बिक्रीमा लिँदा वा संस्थाले आफैँ सकार गर्दा तोकिएको फर्मेटमा नेपाली कागजमा लिलाम बढाबढ लिलाम सकार मुचुल्का गराई साक्षी तथा काम तामेल गर्ने कर्मचारी/उपसमितिका पदाधिकारीको सही गराउनुपर्छ ।
- २४) अन्यले लिलाम बोलेकोमा बोल अंकको १० प्रतिशत रकम उसै दिन धरौटी राख्न लगाउनुपर्छ ।

बाँकी रकम ७ दिनभित्र चुक्ता बुझाउन ल्याउनुहोला । अन्यथा धरौटी रकम जफत गरिने व्यहोराको कागज गराउनु वा पत्र दिई डाक बोल्नेलाई उक्त कागजमा हस्ताक्षर गराइराख्नुपर्छ ।

- २५) लिलामी मितिले ७ (सात) दिन भित्र बाँकी रकम बुझाउन नल्याएमा उक्त १० प्रतिशत धरौटी रकम जफत गर्ने निर्णय गरी आम्दानी बाँध्नुपर्छ ।
- २६) ७ दिनभित्र बाँकी रकम बुझाउन ल्याएमा निजका नाउँमा रजिस्ट्रेसन दाखिला खारेज गरिदिनु भनी सम्बन्धित मा.पो.का.लाई लेखी डाक बोल्नेलाई पनि बोधार्थपत्र दिनुपर्छ ।
- २७) बढी बोल्नेले उसै दिन १०% जम्मा नगरे वा ७ दिनभित्र बाँकी रकम जम्मा नगरेमा दोस्रो बढी बोल्नेलाई ७ दिनको म्याद दिई पूरा मूल्य लिई संस्थाको लिनुपर्ने सम्पूर्ण रकम असुल उपर हुन्छ भने निजलाई लिलाम बिक्रीमा दिन सकिनेछ ।
- २८) संस्था आफैँले लिलाम सकारेको हकमा तोकिएबमोजिमको मुचुल्का गरी गराई संस्थाका नाउँमा रजिस्ट्रेसन दाखिल खारेजका लागि सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिससहित मा.पो.का.मा पत्र लेखी पठाउनुपर्छ ।
- २९) लिलाम बिक्रीबाट संस्थाले पाउनुपर्ने रकम कटाई बाँकी हुन आएको रकम सम्बन्धित ऋणी सदस्य/धितो दिनेलाई फिर्ता गर्नुपर्छ ।
- ३०) संस्थाले धितो सकार गरेको अवस्थामा ६ महिनाभित्र ऋणी वा धितो दिने व्यक्तिले साँवा रकमका साथै सो मितिसम्मको ब्याज लिलामीलगायतको सम्पूर्ण खर्च तिरी फिर्ता लिन आएमा निजलाई फिर्तासमेत गरिदिनुपर्छ ।

लिलामी मितिले
७ दिन भित्र बाँकी रकम
बुझाउन नल्याएमा उक्त
१० प्रतिशत धरौटी रकम
जफत गर्ने निर्णय गरी
आम्दानी बाँध्नुपर्छ ।

३१) यसरी नै बाँकी बक्यौता रकम असुलीका लागि उपर्युक्तबमोजिमको प्रक्रिया अपनाई असुल उपर गर्न सकिन्छ । आवश्यकताअनुसार पत्रका ढाँचा मुचुल्काका फर्मेटहरू उल्लिखित ऋण असुलीसम्बन्धी आन्तरिक कार्यविधिको अनुसूचीमा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

३२) ऋणी सदस्य तथा धितो दिनेलाई माथि उल्लेख गरेबमोजिम दिइने सूचना वा पत्र सम्भव भएसम्म निज ऋणी सदस्यलाई, निज नभए निजका एकाघरका परिवारलाई वा निजहरू नभए वा भए पनि पत्र बुझ्न नमानेमा पत्र बुझाउन जाने कर्मचारिसँग सोही व्यहोराको प्रतिवेदन लिई फाइलमा राख्ने र सो नबुझेको पत्र पुनः निजको ठेगानामा हुलाकद्वारा रजिस्टर्ड गरी पठाउने वा स्थानीय पत्रिकामा सोही व्यहोरा खोली प्रकाशन गर्न सकिन्छ ।

अन्त्यमा, उपर्युक्त बमोजिमको कानुनी प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम कारबाही गरी संस्थाको लिनुपर्ने रकम (साँवाब्याज, हर्जाना, लिलामी खर्च आदि) अर्थात् संस्थाको सम्पूर्ण लेना रकम कानुनतः असुल उपर गर्न सकिन्छ । कानुनी प्रक्रिया पुन्याएर कारबाही अघि बढाएको अवस्थामा संस्थाले मुद्दा मामिला व्यहोर्नुपर्दैन । प्रक्रियागत त्रुटि हुन गएमा त्यस्तो त्रुटिपूर्ण लिलाम अदालतको फैसलाले बदर भएका कतिपय अवस्थाहरू छन् । यस सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट सोभनदेव पन्तविरुद्ध संगीता त्रिपाठी (ने.का.प. २०७३ अक

८ नि.नं. ९६४६ पृ. १४१९) केशव कि.सि.विरुद्ध इन्टरनेसनल लिजिड एन्ड फाइनान्स कम्पनी (ने.का.प. २०५८ नि.नं. ६९८६ अंक ३।४ पृ. १३९) को मुद्दामा भएका फैसला समेतलाई मध्यनजर गर्दै उपर्युक्त कानुनी व्यवस्था एवं प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम कारबाही गरेको अवस्थामा संस्थाको भाखा नाघेको ऋण वा बाँकी बक्यौता असुल उपर गर्न सकिन्छ । यस विषयमा संस्थाको सञ्चालक समिति, लेखा सुपरिवेक्षण समिति, समूह अन्तरसमूह, सम्बन्धित समितिका पदाधिकारीहरू तथा प्रबन्धक कर्मचारीलगायत सहकारी संस्थाका सदस्यहरूसमेत जानकार हुन जरुरी छ ।

सन्दर्भसामग्री

- (१) सहकारी ऐन, २०७४
- (२) सहकारी नियमावली २०७५
- (३) विभिन्न प्रदेश तथा स्थानीय सरकारबाट बनेका सहकारी ऐन तथा नियमावलीहरू
- (४) कृषि विकास बैंक कर्मचारी संघ, केन्द्रीय समितिबाट प्रकाशित स्मारिका, संगठन वर्ष १५ पूर्णांक १५, २०६९ पृ. ९५ मा प्रकाशित कृषि विकास बैंकको कर्जा असुलीसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था एक छलफल- पोषणराज लामिछाने,, वि.प्र. कृ.वि.बैंक
- (५) ऐ ऐ स्मारिका संगठन वर्ष २० पूर्णांक २०/ २०७४ पृ. २३१ मा प्रकाशित कर्जा प्रवाह तथा असुलीसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था- पोषणराज लामिछाने, वरिष्ठ अधिवक्ता
- (६) विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित कर्जा असुलीसम्बन्धी लेखहरू ।

आवश्यकताअनुसार
पत्रका ढाँचा मुचुल्काका
फर्मेटहरू उल्लिखित ऋण
असुलीसम्बन्धी आन्तरिक
कार्यविधिको अनुसूचीमा
उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

लघुवित्तको मुख्य सिद्धान्त

बलराम पौडेल*

गरिबमा वित्तीय पहुँच राख्ने उद्देश्यले लघुवित्त सेवाको सुरुवात सन् १९७० को दशकमा भएको हो। बंगलादेशमा सन् १९७६ मा ग्रामीण बैंक स्थापना भएसँगै लघुवित्त कार्यक्रमको संस्थागत रूपमा सुरुवात भएको मानिन्छ। लघुवित्त कार्यक्रमको औपचारिक रूपमा सुरुवात प्रोफेसर मोहमद युनुसले बंगलादेशमा गरेका हुन्। लघुवित्तको अध्ययन गर्दा “The modern use of the expression “microfinancing” has roots in the 1970s when Grameen Bank of Bangladesh, founded by microfinance pioneer Muhammad Yunus, was starting and shaping the modern industry of microfinancing. It is a concept most associated with the 2006 Nobel Peace Prize winner, Dr Muhammad Yunus, who quickly became the public face of the global microcredit industry.”¹ भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ। यसरी लघुवित्तको प्रारम्भ ग्रामीण गरिब किसानका लागि ससाना आकारका वित्तीय सेवा सरल तथा सहज रूपमा उनीहरूको आय आर्जन क्रियाकलापका लागि वित्तीय पहुँच पुऱ्याउने औजारका रूपमा लघुवित्त सेवा प्रतिपादन भयो।

नेपालमा वि.सं.२०३२/३३ मा कृषि विकास बैंकद्वारा सञ्चालन गरिएको साना किसान विकास कार्यक्रमले (SFDP) अँगालेका सिद्धान्तहरू वास्तवमा लघुवित्तको

¹ Bateman, Milford. (2014). “The Rise and Fall of Mohammad Yunus and the Microcredit Model”. *International Development Studies*. Working paper 1.

सिद्धान्तसँग मिल्दोजुल्दो देखिन्छ। समूह अवधारणा, महिलाहरूको सहभागिता, बिनाधितो सानो आकारमा कर्जा प्रवाह, ससाना बचतको सुरुवात, उद्यमशीलताको विकास र सामाजिक क्रियाकलाप जस्ता कार्यक्रम नै साना किसान विकास कार्यक्रमको मूल मन्त्र थियो। यी सबै लघुवित्तका मूल मर्म हुन्। विकास क्रममा सैद्धान्तिक रूपमा लघुवित्त सेवा भनेर तिनै मूल मर्मलाई परिमार्जन गरिएको पाइन्छ।

सन् १९९३ मा गैरसरकारी संस्थाका रूपमा निर्धन संस्था डा. हरिहरदेव पन्तद्वारा लघुवित्त कार्यक्रम लागु गर्ने गरी स्थापना भएको थियो। त्यसैगरी वि.सं.२०४९ सालमा नेपाल राष्ट्र बैंक द्वारा र नेपाल सरकारबाट लगानी गरिएको पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंक नै नेपालमा लघुवित्त सेवा दिने पहिलो औपचारिक वित्तीय संस्थाका रूपमा स्थापना भएको हो। यो संस्था बंगलादेशको ग्रामीण मोड्युलको सिद्धान्तलाई आधार बनाएर लागु गरिएको थियो। हाल सम्म आइपुग्दा लघुवित्त सेवाको सैद्धान्तिक बहस निकै पेचिलो बन्दै आएको छ।

समाजको विकासक्रममा सामाजिक, आर्थिक औजारहरूको पनि परिमार्जन, विकास र नयाँ सिद्धान्तको प्रतिपादन हुनु स्वाभाविक हो। विकासका सैद्धान्तिक बहसमा आर्थिक क्रियाकलापले समाज रूपान्तरणको अग्रणी भूमिका खेल्ने गर्दछ। समाजलाई जेजस्तो

*तालिम विज्ञ, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

आवश्यकताको महसुस हुन्छ, तिनै औजारहरूलाई विकासले अनुसरण गर्न सकेमा मात्र कुनै पनि कार्यक्रमले निरन्तरता पाउँछ। यिनै सैद्धान्तिक बहसभित्र आजको लघुवित्त सेवा परिवर्तित, परिमार्जित हुँदै बहुआयामिक रूपले गरिबमा वित्तीय पहुँच पुऱ्याउने औजारका रूपमा विश्वमा आफूलाई अब्बल दर्जामा राख्न सफल भएको छ।

लघुवित्त सेवाको मूल सिद्धान्तबारे उल्लेख गर्नुपर्दा **Consultative Group To Assist The Poor (CGAP)**² ले औल्याएका लघुवित्तका मूल सिद्धान्तहरू चर्चा गर्न अपरिहार्य छ। यस संस्थाले प्रतिपादन गरेका लघुवित्तका ११ वटा मुख्य सिद्धान्तहरू निम्नानुसार रहेका छन् र यिनै सिद्धान्त नै लघुवित्तको मुख्य आधार हो।

गरिबलाई ऋण मात्र होइन, विविध खालको वित्तीय सेवाहरूको खाँचो हुन्छ।

अन्य व्यक्तिहरूलाई जस्तै सुविधाजनक ढङ्गबाट लचिलो र कम लागतको वित्तीय सेवा आवश्यक हुन्छ। परिस्थितिअनुसार उनीहरू कर्जा मात्र नभएर बचत, बिमा, नगद स्थानान्तरण जस्ता सेवाहरू पनि चाहन्छन्।

लघुवित्त सेवा गरिबीसँग जुध्ने एउटा सशक्त माध्यम हो।

गरिबले लघुवित्त सेवामा पहुँच पाएपछि उनीहरूको आय आर्जनमा वृद्धि भई सम्पत्ति सृजना हुन्छ, यसबाट बाह्य संकटबाट जोगिन सक्छ। गरिब परिवारले लघुवित्तको उपयोग दैनिक हातमुख जोड्ने समस्या हल गर्नेदेखि भविष्यको योजना निर्माण गर्ने सम्मका लागि लघुवित्तको उपयोग गर्ने गर्दछन्। साथै पोषणयुक्त खाना, स्वास्थ्य र

2 CGAP 1818 H Street, NW MSN Q4-400 Washington, DC 20433 Tel: 202 473 9594 Fax: 202 522 3744 E-mail: cgap@worldbank.org Web: www.cgap.org

शिक्षा जस्ता आधारभूत आवश्यकतामा लगानी गर्दछन्। **लघुवित्त भनेको गरिबलाई सेवा पुऱ्याउने वित्तीय प्रणालीको निर्माण गर्नु हो।**

धेरैजसो विकासोन्मुख मुलुकमा बहुसंख्यक जनसंख्या गरिब हुन्छन्। उनीहरूले बैंकिङ सेवा पाउन सकेका हुँदैनन्। अहिलेसम्म पनि धेरै गरिबहरू आधारभूत वित्तीय सेवाको पहुँचभन्दा बाहिर छन्। धेरै देशमा लघुवित्तलाई अहिले पनि सीमान्त क्षेत्रको विकासको वाहकका रूपमा हेरिन्छ। लघुवित्तमा धेरैभन्दा धेरै गरिबहरूको पहुँच पुऱ्याउन लघुवित्त, वित्तीय क्षेत्रको अभिन्न अङ्ग हुनुपर्छ।

धेरै गरिबबीच लघुवित्त सेवा पुऱ्याउन वित्तीय दिगोपन आवश्यक छ। भरपर्दो किसिमको लघुवित्त संस्थाहरूको अपर्याप्तताका कारण धेरैजसो गरिबले राम्रो वित्तीय सेवा प्राप्त गर्न सकेका छैनन्। संस्था बलियो र दिगो हुन आफूना सबै खाले लागत उठ्ने गरी ब्याज निर्धारण गर्नुपर्छ। बलियो वित्तीय मध्यस्थकर्ताको अभावमा गरिबहरूको वित्तीय सेवामा पहुँच हुन सकेको छैन। वित्तीय रूपले दिगो संस्थाको निर्माण

आफूमा साध्य होईन, यो गरिब कहाँ पुग्ने बाटो मात्र हो। दिगोपन भनेको लघुवित्त सेवा दिने संस्थाको सम्पूर्ण लागत धान्न सक्ने क्षमता हो। वित्तीय दिगोपन हासिल गर्नुको अर्थ कारोबार लागत घटाउनु, ग्राहकका लागि अति उपयोगी हुने सेवा दिनु र बैंकिङ सेवाबाट वञ्चितहरूसम्म पुग्ने नयाँ बाटो पहिल्याउनु हो।

लघुवित्त स्थायी प्रकृतिको स्थानीय वित्तीय संस्थाको निर्माणतर्फ मुखरित हुन्छ।

गरिबलाई वित्तीय सेवा पुऱ्याउन स्थानीय वित्तीय संस्था बन्न जरुरी छ, जसले स्थायी रूपमा सेवा पुऱ्याउन सकोस्। यस्ता संस्थाले स्थानीय बचतलाई परिचालन

धेरै गरिबबीच लघुवित्त सेवा पुऱ्याउन वित्तीय दिगोपन आवश्यक छ। भरपर्दो लघुवित्त संस्थाहरूको अपर्याप्तताका कारण गरिबले राम्रो वित्तीय सेवा पाएका छैनन्।

गर्ने, लघुकर्जा दिने र सुदृढ हुँदै गएपछि दाता र सरकारमाथिको तथा सरकारी बैंकहरूमाथिको निर्भरता बिस्तारै घट्दै जान्छ।

लघुकर्जा सदैव जवाफ होइन।

लघुवित्त हरेकका लागि र हरेक परिस्थितिमा सर्वोत्तम उपाय होइन। आमदानी वा ऋणको किस्ता बुझाउने स्रोत नहुने अति गरिब र विपन्न वर्गहरूलाई ऋण उपयोग गर्नुअघि अन्य खालको सहयोग चाहिन्छ। धेरैजसो अवस्थामा सानो अनुदान, पूर्वाधार सुधार, रोजगारी र तालिम कार्यक्रम तथा अन्य गैरवित्तीय सेवाहरू गरिबी निवारणका लागि अझ उपयुक्त औजार हुन सक्छन्।

सम्भव भए सम्म यस्ता गैरवित्तीय सेवाहरू

बचत निर्माणसँग जोडनुपर्छ। निर्देशित

ब्याजदरले गरिबहरूको वित्तीय

सेवासम्पन्नको पहुँचलाई

कुठाराघात गर्दछ। थोरै ठूलो

कर्जा लगानीभन्दा धेरै सानो

कर्जा लगानीको लागत बढी

हुन्छ। लघुकर्जा दाता संस्थाले

औसत बैंक ब्याजदरभन्दा बढी

ब्याज चार्ज नगरुन्जेल उनीहरूले

आफ्नो सम्पूर्ण लागत धान्न सक्दैनन्

र उनीहरूको विकास र दिगोपनलाई दुर्लभ

र अनिश्चित मानिने, कम लागतको स्रोत प्राप्तमा

सीमित गरिदिन सरकारले ब्याजदर नियन्त्रण गर्नु भन्ने

ब्याजदर यति धेरै कम हुन्छ कि त्यसबाट लघुकर्जा दिगो

हुनै सक्दैन। यसका साथै अर्को महत्त्वपूर्ण कुरा के छ भने

लघुकर्जा दिने संस्थाले आफ्नो सञ्चालन अदक्षताको

लागत बेहोर्न वास्तवमा हुनुपर्नेभन्दा बढी ब्याज र शुल्क

आफ्ना ग्राहकलाई लगाउनुहुँदैन।

सरकारको भूमिका वित्तीय सेवालाई बढावा दिने वातावरण बनाउनु हो।

प्रत्यक्ष रूपमा आफैँले वित्तीय सेवा प्रदान गर्ने होइन।

गरिबहरूको बचतको सुरक्षा हुनुपर्ने कुरालाई मध्यनजर

राखी लघुवित्त सेवाको विकासलाई गति प्रदान गर्ने किसिमका सहयोगात्मक नीति बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। सरकारले लघुवित्तका लागि गर्न सक्ने महत्त्वपूर्ण कुरा के हो भने स्थिर अर्थ व्यवस्था कायम राख्नु, ब्याजदर नियन्त्रण नगर्नु, अनुदानपूर्ण दीर्घकालीन ऋण कार्यक्रम सञ्चालन गरेर वित्त बजारलाई नबिगार्नु आदि हो। उद्योगी व्यवसायीहरूका लागि व्यावसायिक वातावरण अनुकूल बनाएर, घुसखोरी र चुहावट नियन्त्रण गरेर तथा बजार एवं पूर्वाधारहरूमा पहुँच पुऱ्याएर पनि लघुवित्त सेवामा सरकारले सहयोग पुऱ्याउन सक्छ। विशेष परिस्थितिमा जब अन्य स्रोतको अभाव हुन जान्छ। सुदृढ र स्वनिर्भर लघुवित्त संस्थाका लागि सरकारी आर्थिक सहयोग महत्त्वपूर्ण हुन्छ।

धेरैजसो अवस्थामा सानो अनुदान, पूर्वाधार सुधार, रोजगारी र तालिम कार्यक्रम तथा अन्य गैरवित्तीय सेवाहरू गरिबी निवारणका लागि अझ उपयुक्त औजार हुन सक्छन्।

बाह्य दातृ संस्थाको सहयोग निजी पुँजीको पूरक हुनपर्छ, प्रतिस्पर्धी होइन।

लघुवित्त सेवा उपलब्ध गराउने संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न, त्यसका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधारहरू विकास गर्न र परीक्षणमात्मक वस्तु तथा सेवालाई सहयोग गर्नमा भने दातृ निकायहरूले अस्थायी रूपमा उचित अनुदान वा

ऋण प्रदान गर्न सक्छन्। केही अवस्थामा लामो अवधिको अनुदान पनि आवश्यक हुन्छ। जब छरिएर रहेका जनसंख्या वा दुर्गम स्थानका जनसंख्यालाई सेवा पुऱ्याउनुपर्ने हुन्छ।

संस्थागत र मानवीय क्षमताको कमी नै मुल अवरोध हो।

लघुवित्त संस्थाको व्यवस्थापक र व्यवस्थापन सूचना प्रणाली, लघुवित्तलाई नियमन गर्ने केन्द्रीय बैंक, अन्य सरकारी निकायहरू र दातृ संस्थाहरू तहसम्म नै सीप र सूचना प्रणाली बनाउनु आवश्यक हुन्छ। लघुवित्तमा निजी र सार्वजनिक पैसा छर्ने मात्र होइन, माथि उल्लेख गरिएका सबै तहका क्षेत्रबाट हुने लगानीले क्षमता विकास

गर्न ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्छ ।

लघुवित्तको कार्यसम्पादनको मापनमा पारदर्शिता भएमा यसले राम्रो काम गर्दछ ।

गरिबलाई वित्त सेवा पुऱ्याउने संस्थाको वित्तीय र सामाजिक उपलब्धिसम्बन्धी शुद्ध, स्तरीय र तुलनायोग्य सूचनाको निकै महत्त्व हुन्छ । बैंक निरीक्षक र नियामक, दातृ निकाय, लगानीकर्ता र खासगरी लघुवित्त सेवाका गरिब ग्राहकहरूलाई जोखिम र प्रतिफलको मूल्यांकन गर्न यस्तो सूचनाको आवश्यक हुन्छ ।

यसरि अन्तर्राष्ट्रिय संस्था CGAP ले उठान गरेका लघुवित्तका मूल सिद्धान्त नै अहिलेसम्मका उत्कृष्ट र प्रतिष्ठापित मानिएको छ । यस अतिरिक्त लघुवित्तका अन्य प्रयोगहरू यसबाट सृजित अंगहरू मात्र हुन् । कुनै पनि मुलुकको गरिबमा वित्तीय पहुँचको आधारशीला लघुवित्त सेवा नै हो । लघुवित्त सेवाको मूल मन्त्र गरिबमा

आय आर्जनमूलक र ससानो कर्जा, सहूलियतपूर्ण साथै बिनाभन्भटिलो, बिनाधितो, छिटोछरितो तरिकाबाट वित्तीय र गैरवित्तीय सेवा प्रवाह गर्नु नै मुख्य हो । यिनै सिद्धान्तबाट प्रेरित लघुवित्त कार्यक्रम विश्वमा प्रभावकारी बनेर गरिबी न्यूनीकरण गर्नमा अहम् भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । नेपालमा लघुवित्त कार्यक्रम द्रुत गतिमा विस्तार भएको त छ । तर सैद्धान्तिक रूपमा कार्यक्रममा विचलन आएको पाइन्छ । यसका उदाहरण हुन् अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा, अधिक नाफामुखी, धितोमुखी साथै ठूलो आकारमा कर्जा प्रवाह, लक्षित वर्गमा पहुँचभन्दा सहर केन्द्रित भएको जस्ता आरोप खेपिरहेको देखिन्छ । यसर्थ लघुवित्तको सैद्धान्तिक पाटोलाई अंगीकार गर्दै लक्षित वर्गमा सेवा प्रदान गर्न सके मात्र लघुवित्त कार्यक्रमको सैद्धान्तिक अर्थ साथै लघुवित्त कार्यक्रमको अर्थपूर्ण भूमिका रहनेछ ।

नेपालको माटोमा इजरायली सीप

मनीष महतो*

इजरायलका कुल बासिन्दामध्ये २ देखि ३ प्रतिशत जनसंख्या कृषि क्षेत्रमा लागेका छन्। तर यही ३ प्रतिशत जनसंख्याले त्यहाँको कृषि क्षेत्रलाई कायापलट गरेका छन्। इजरायलले चमत्कारपूर्ण रूपमा गरेका यी असल अभ्यासलाई नजिकबाट हेर्ने र बुझ्ने अवसर नेपालका कृषकहरूलाई पनि प्रदान गर्न साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाले इजरायलमा रहेका ५ वटा कृषि कलेज तथा तालिम केन्द्रसँग सहकार्य गरी सन् २०१३ देखि साना किसानहरूलाई कृषि प्रशिक्षणका लागि इजरायल पठाउने गरिएको छ। साना किसान परिवारका ३० वर्ष उमेर ननाघेका सदस्यहरू मात्र यसका लागि गरिने छनोट प्रक्रियामा समावेश हुन पाउने व्यवस्था छ। यसरी छनोट हुन आवेदन गर्नका लागि साना किसान कृषि सहकारी संस्थाको सेयर सदस्य हुनुपर्ने वा सेयर सदस्यको एकाघर परिवारको सदस्य हुनुपर्ने छ। आर्थिक वर्ष २०७०/७१ देखि आरम्भ गरिएको यो प्रशिक्षण कार्यक्रमबाट २०७७/७८ सम्ममा ३१६२ जना साना किसानहरू इजरायलबाट कृषि तालिम सम्पन्न गरेर फर्किसकेका छन्। १० देखि ११ महिनाको तालिम अवधिमा इजरायल पुगेका साना किसानहरूले नयाँ र आधुनिक प्रविधिकाले कृषि प्रणालीको ज्ञान प्राप्त गर्नुका साथै केही अर्थोपार्जन गर्नेसमेत अवसर प्राप्त गर्दछन्। नेपालस्थित इजरायली दूतावाससँगको

सहकार्यमा प्रशिक्षणमा जाने किसानहरूको छनोट गर्नेगरिन्छ। यसरी इजरायलबाट प्रशिक्षण लिएर स्वदेश फर्केका कृषकहरूले आफ्नै गाउँघरमा कृषि इलम गरेर आफूलाई स्वरोजगारयुक्त बनाएका छन्। आफू मात्र होइन, गाउँघरका अरु बोरोजगारलाई पनि काम दिन सकेका छन्, मेहनत गर्न सिकाएका छन्, थोरै पानीबाट पनि राम्रो उत्पादन गर्न सकिने थोपा सिँचाइ प्रणाली प्रयोगमा ल्याएका छन्, युगौं पुरानो निर्वाहमुखी कृषिलाई वैज्ञानिक र व्यावसायिक बनाउने उदाहरणीय काम गरेका छन्, आफूले इजरायलका ठूला कृषि फर्मबाट प्राप्त गरेको ज्ञानलाई गाउँघरका मेहनती किसान दाजुभाइलाई पनि सिकाएका छन्। यसरी इजरायलबाट प्रशिक्षित नेपाली किसानहरूमा रहेको जाँगर, सीप र सफलतालाई तल समावेश गरिएका केही तस्वीरहरूले पनि राम्रोसँग पुष्टि गर्दछन्।

*वरिष्ठ अधिकृत, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

साना किसान कृषि प्रशिक्षार्थी कार्यक्रमको प्रगति विवरण							
क्र.स.	वर्ष	जिल्ला	साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि	प्रशिक्षार्थी			कैफियत
				पुरुष	महिला	जम्मा	
१	२०१३-२०१४	८	६३	१७९	२६	२०५	तालिम लिई नेपाल फर्किसकेको
२	२०१४-२०१५	२१	१५९	४५६	६२	५१८	
३	२०१५-२०१६	३३	१६५	३५३	७८	४३१	
४	२०१६-२०१७	६०	३०८	३६१	८३	४४४	
५	२०१७-२०१८	६६	४३१	४३८	१०४	५४२	
६	२०१८-२०१९	५५	४०८	४३३	१०४	५३७	
७	२०१९-२०२०	५८	४००	४०१	८४	४८५	
जम्मा				२६२१	५४१	३१६२	

इजरायलको एकवर्षे कृषि प्रशिक्षण सकेर फर्किएपछि बाख्रापालनमा लागेका नेउलापुर बर्दियाका प्रेमप्रसाद लामिछानेको बाख्राफर्ममा ११२ वटा उन्नत जातका बाख्राहरू छन् । ४ जना कामदारलाई मासिक ११ हजार तलव पाउने गरी काम दिन सकेका छन् । हाल उनी सबै खर्च कटाएर मासिक रू. एक लाख आम्दानी गर्छन् ।

भापा जिल्लाको भापा गाउँपालिका ३ निवासी चन्द्रप्रसाद बस्नेत इजरायल पुगी भन्डै एक वर्षको प्रशिक्षण सम्पन्न गरेर फर्केपछि उनी अहिले आफ्नै घरगाउँमा व्यावसायिक कृषि कर्ममा व्यस्त देखिन्छन् ।

उनले हाल २० बिघा जमिन लिजमा लिएर केरा, कागती तथा सजिउनको खेती गर्न सुरु गरेका छन् । ५ वर्षभित्रमा केरा तथा फलफूल उद्योग स्थापना गर्ने उनको योजना छ । इजरायलमा आफूले सिकेको सीपलाई उपयोग गर्दै बिउबिजन बैंकको कामसमेत उनले आरम्भ गरेका छन् ।

इजरायलको एकवर्षे कृषि प्रशिक्षण सम्पन्न गरी स्वदेश फर्केका दरुवा दाङ निवासी वसन्त चौधरीले आफ्ना बुबा र आमसँग मिलेर ३० कठ्ठा जग्गामा व्यावसायिक रूपमा तरकारी खेती आरम्भ गरेका छन् । आफ्नो गाउँठाउँमा रहेको साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि.बाट कर्जा प्राप्त गरी व्यवसाय आरम्भ गरेका चौधरी तरकारीको बिक्रीबाट वार्षिक ३० लाख आम्दानी गर्छन् ।

‘आमा’

✍ सिष्ट सुशीला खनाल*

आज मेरो खुसीको दिन आमा
सबैले मलाई विस गरे तर
मैले नौ महिना कोखमा राखी मलाई जन्म दिने तिमीलाई सम्भें अनि सोचें ।
तिम्रो जिन्दगीमा त्यो एक मात्र दिन थियो होला, जुन दिन म रुँदा तिमी हाँसेकी थियौ ।
तिमी घाँसको भारी बोकेर उकालीओराली गर्दा
तिम्रो त्यो घाँसको भारीमाथि बस्ने गहुँड्गो चिज,
तर त्यसलाई तिमीले सिमलको भुवा सम्भ्यूँ
किनकि त्यो म थिएँ, आमाको प्यारो मान्छे ।

मैले घर छोड्दा सानै थिई बहिनी, सानै थियो तोते बोल्ने भाइ
अनि त्योभन्दा सानै थियो आमा, मैले न्वारान गरेको गोठको माली गाई ।
सुखसयलमा तिम्लाई राखुँला भनी हर सपना तिम्रा पूरा म गरुँला भनी
देश मैले छोडेँ आमा तर छोड्न सकिनँ तिमीसँग बिताएका स्वर्णिम पलहरू ।
घर छोड्ने बेलाका तिम्रा अमूल्य वचन, दुःखमा नआत्तिनू- सुखमा नमात्तिनू
सपनामा पनि सम्भन्हु आमा, घरीघरी भस्कन्हु आमा बिरानो परदेशमा ।
सागरसरीका सपना हाम्रा पूरा गर्न आफूना कति रहरहरू तिलाञ्जलि दियौ होला
बिरानो सहरमा छोराछोरी पठाएर आफू दुःखसित कति पौँठेजोरी खेल्यौ होला ।
त्यसैले त सबैभन्दा पहिले
अलिकता दुःखमा पनि तिम्लाई सम्भन्हु, अलिकता खुसीमा पनि तिम्लाई सम्भन्हु
सोच्छु, हाम्रा खुसी तिम्रा लागि कति अमूल्य छन्, तिनले तिम्रा आधा दुःख बिसाईदिन्छन् ।
जिन्दगीमा धेरै परिवर्तन आउलान् र पनि छोराछोरी ठूला भए कहिल्यै नसोचू आमा
भागभोगका कुरा हुँदै जाला तर कहिल्यै परिवर्तन हुँदैन तिम्रो माया अनि तिम्रा लागि हामी ।

नमन सम्पूर्ण आमाहरूमा ।

*अधिकृत, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि., केन्द्रीय कार्यालय

ग्रामीण उद्यम लगानी परियोज र यसको प्रभाव

संगम महत*

कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा परम्परागत प्रविधिको प्रयोग नेपालको मुख्य चुनौतीका रूपमा छ । नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७४/०७५ मा गरेको अध्ययनले नेपालको कुल जनसंख्याको १८.६० प्रतिशत नागरिक गरिबीको रेखामसनि रहेको देखाएको छ । नेपालको कुल जनसंख्याको करिब ६५ प्रतिशत कृषि पेसामा संलग्न रहेको परिप्रेक्ष्यमा कृषिको व्यवसायीकरणबिना गरिबी निवारण सम्भव नहुने हुँदा साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.ले एसियाली विकास बैंकको सहयोगमा ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजना डिसेम्बर १०, २०१९ मा सम्भौता गरी सञ्चालनमा ल्याएको छ ।

पाँच करोड अमेरिकी डलर राशिको यो ऋण परियोजनाले नेपालका मझौला तथा साना किसान उद्यमीको सुलभ कर्जामा सहज पहुँच सुनिश्चित गरी कृषि व्यवसाय/उद्यमको विकास गर्ने लक्ष्य लिएको छ । साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.संग आबद्ध सहकारी संस्थाहरूमार्फत परियोजनाले कृषि व्यवसाय/उद्यम कर्जा प्रदान गरी कृषिको व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण, ग्रेडिङ, प्याकेजिङ र बजारीकरणलाई व्यवस्थित बनाउन थालेका छन् ।

यस परियोजनाले दुई तरिकाबाट कर्जा प्रदान गर्नेछ ।

१) सामूहिक व्यवसाय : पहिलो, साना किसानहरूले सामूहिक रूपमा व्यवसाय सञ्चालन गर्न वा

सहकारी संस्थाले सदस्यको उत्पादनको प्रशोधन, भण्डारीकरण, ग्रेडिङ, प्याकेजिङ र बजारीकरण गर्न २ करोडसम्म कर्जा लिन सक्नेछन् । व्यवसाय सञ्चालन गर्दा कुल लगानीको ३० प्रतिशत स्वलगानी हुनुपर्ने र कर्जा अवधि अधिकतम ७ वर्षको रहेको छ ।

२) व्यक्तिगत व्यवसाय : दोस्रो, सदस्य किसानले कर्जा लिएर एकल स्वामित्वमा व्यवसाय सञ्चालन गर्न ५ देखि ५० लाखसम्म कर्जा लिन सक्नेछन् । कर्जाको अवधि अधिकतम ६ वर्षको रहेको छ । व्यवसाय सञ्चालन गर्दा कुल लगानीको ३० प्रतिशत लगानी व्यवसायीको हुनुपर्ने छ ।

यस अन्तर्गत दूध र मासु उत्पादन, दूध र दुग्धजन्य पदार्थको प्रशोधन तथा उत्पादन, कृषि, तरकारी खेती, तेलहन उत्पादन, माहुरीपालन र चिया उत्पादन लगायतका क्षेत्रमा लगानी गरिएको छ । यसको प्रभाव स्वरूप साना किसान कृषि सहकारी संस्थाका सदस्य किसानहरूले एकल र सामूहिक रूपमा कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन गरिरहेका छन् । पछिल्लो समय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढनुका साथै साना तथा लघु उद्यमहरू मार्फत किसानहरूले आफ्नो उत्पादनको प्रशोधन, भण्डारण र वितरण मार्फत आयआर्जन बढाउन सफल भएका छन् ।

*सञ्चार सल्लाहकार, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि., केन्द्रीय कार्यालय

बाख्रापालनले बदलेको मञ्जुदेवी दनुवारको परिचय

घरको चुलोचौकोमा मात्र सीमित मञ्जुदेवी दनुवार र बेरोजगार उहाँका श्रीमान् रामलाल कुँवर दनुवार अहिले गाउँमा व्यावसायिक बाख्रापालक किसानको परिचयले चिनिनुहुन्छ ।

२ वर्ष पहिलेदेखि ७ वटा बाख्राबाट व्यवसाय सुरु गर्नुभएकी मञ्जुदेवीले लगानी अभावका कारण आफ्नो व्यवसाय विस्तार गर्न सकिरहनुभएको थिएन ।

साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि. रघुनाथपुरबाट ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजना REFP का बारेमा थाहा पाएसँगै मञ्जुदेवी र उहाँका श्रीमान्ले आफ्नो व्यावसायिक योजना बनाउनुभयो । व्यावसायिक योजनाअनुसार २१ लाख कर्जा पाएपछि उहाँको फार्ममा अहिले सानो ठूलो गरेर ८० वटा बाख्रा छन् ।

कर्जा लिएसँगै उहाँहरूले बाख्राको संख्या बढाउनुभएको छ । पहिले बेरोजगार उहाँका श्रीमान् बिहानैदेखि साँझसम्मै बाख्राको स्याहार सुसारमा व्यस्त हुनुहुन्छ । फार्ममा अहिले ३ जनाले रोजगारी पाइरहेका छन् । पहिले ७ वटा बाख्रा पाल्दा घरखर्च चलाउनसमेत समस्या हुने उहाँहरूले अहिले वार्षिक १० लाखको कारोबार गर्न थाल्नुभएको छ । यसबाट उहाँहरूले करिब ५ लाख नाफा

कमाउनसमेत सफल हुनुभएको छ । उत्पादित खसी, बोका बिक्रीवितरणका लागि कुनै समस्या छैन । धेरै फार्मबाटै बिक्रीवितरण हुन्छन् भने कतिपय नजिकको बजारमा लगेर समेत बेच्ने गर्नुभएको छ । अब उहाँहरूले तत्काल खोर व्यवस्थापनको योजना बनाउनुभएको छ । खोर व्यवस्थापन गरेपछि बाख्रा थप्ने निर्णय भइसकेको छ । अबको ३ वर्षमा २ सय माउ बाख्रा पुर्‍याएर ४० देखि ५० लाख आम्दानी गर्ने योजनाका साथ श्रीमान्श्रीमती मिलेर काम गरिरहनुभएको छ ।

कहिलेकाहीँ बाख्रामा देखिने साना समस्याले पनि उहाँहरूलाई चिन्तित बनाउने गरेको छ । आफूहरूलाई बाख्रापालनबारे तालिमको व्यवस्था भए सानोतिनो समस्या आफैँ समाधान गर्न सक्ने उहाँहरूले बताउनुभयो । साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.मार्फत गरिबी निवारणका विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका छन् । त्यसैमध्येको एक हो, एसियाली विकास बैंकसँगको सहयोगमा सञ्चालन भइरहेको आरइएफपी कार्यक्रम । यस कार्यक्रममार्फत एकल र सामूहिक व्यवसाय गर्न किसानहरूलाई आर्थिक सहयोग प्रदान गरिँदै आएको छ । यस कार्यक्रमप्रति किसानहरूको चासो र सहभागिता पनि बढ्दै गएको छ ।

वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केर भैंसीपालन

आर्थिक उपार्जनका लागि ६ वर्ष वैदेशिक रोजगारीमा गएर नेपाल फर्केका सिन्धुपाल्चोकका श्रीकृष्ण धिमाल अहिले एक सफल भैंसी पालक किसान बन्नुभएको छ । पहिले उहाँका बुले एउटा भैंसी पाल्नुहुन्थ्यो । जुन निर्वाहमुखी थियो । तर अहिले धिमालले व्यवस्थित फार्म निर्माण गरेर व्यावसायिक भैंसीपालन गरिरहनुभएको छ ।

यसका लागि उहाँले एसियाली विकास बैंकको सहयोगमा नेपाल सरकारमार्फत साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाको अगुवाइमा ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजना सञ्चालन भएसँगै साना किसान कृषि सहकारी संस्थामार्फत २५ लाख कर्जा लिनुभएको छ । कर्जा लिएसँगै व्यवस्थित फार्म निर्माण गरी एउटा भैंसीबाट बढाएर २० वटा बनाउनुभएको छ । उहाँले ४ वटा उन्नत जातको गाई पनि पाल्नुभएको छ ।

धिमालले अहिले दैनिक ९० लिटर दूध आफ्नै सहकारीको दुग्ध संकलन केन्द्रमा बिक्री गरिरहनुभएको छ । उहाँले अहिले वार्षिक १२ लाख रूपैयाँ नाफा कमाउन थाल्नुभएको छ ।

यस फार्ममा ४ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाइरहेका छन् । धिमालले दाना र घाँसको अभाव नहोस् भनेर आफ्नै

बारीमा घाँस रोप्नुभएको छ । अब उहाँले भैंसीपालनसँगै पाडापाडी र बाच्छाबाच्छी पालन गर्ने सोच बनाउनुभएको छ ।

गाउँघरमा बसेर केही गर्न चाहने युवाहरूका लागि ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजनामार्फत प्रदान गरिएको कर्जाले ठूलो सहयोग पुऱ्याएको छ ।

नेपालको गरिबी निवारणमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ सन् २००१ मा साना किसान विकास बैंक स्थापना भएको हो । हाल यो बैंक साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.मा रूपान्तरण भएको छ । यस संस्थाको सहयोगमा साना किसान कृषि सहकारी संस्थाहरू स्थापना भएसँगै कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन बढेको छ ।

भावना सुन्दास र उहाँको परिवारमा बंगुरपालनले ल्याएको खुसी

सामान्य खेती पाती गरेर गुजारा चलाउने भावना सुन्दास आजकाल बिहानैदेखि बंगुर फार्ममा व्यस्त हुनुहुन्छ ।

मोरङ जिल्लाको राजघाटमा रहेको उहाँको फार्ममा अहिले करिब १ सयको हाराहारीमा बंगुर पुगिसकेका छन् ।

एसियाली विकास बैंकले नेपाल सरकारमार्फत साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाको अगुवाइमा गाउँतहका कृषि सहकारीमा आबद्ध किसानलाई व्यवसायी बनाउने उद्देश्यसाथ सुरु गरेको ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजना आरइएफपीबाट १९ लाख ६० हजार कर्जा लिएर सुन्दास र उहाँका श्रीमान् समेश सुन्दासले यो फार्म सञ्चालन गर्नुभएको छ ।

जीवन ज्योति साना किसान कृषि सहकारी संस्थामार्फत ऋण प्राप्त गरेपछि उहाँहरूले फार्मको क्षेत्रफल ६ कठ्ठाबाट बढाएर ८ कठ्ठा पुऱ्याउनुभयो ।

पहिले १० वटा बंगुर पाल्ने सुन्दासले कर्जा लिएसँगै अहिले ४० वटा माउँ बंगुर पाल्नुभएको छ । उहाँले टर्की, कुखुरा, हाँस र माछा पनि पालन गरिरहनुभएको छ । उहाँका श्रीमान् समेश करिब १८ वर्ष विभिन्न देशमा काम गर्न जानुभयो ।

वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका सुन्दासले श्रीमतीले सुरु गरेको व्यवसायलाई विस्तार गर्दै लैजाने काममा साथ दिनुभएको छ । भावना सुन्दासका श्रीमान् भन्नुहुन्छ—सानोतिनो पैसा कमाउनलाई विदेशै जानुपर्छ भन्ने छैन ।

आफ्नै ठाउँमा विदेश जाने पैसा केही काममा लगानी गरेर मेहनत गरे यहीँ पैसा कमाउन सकिन्छ । घरपरिवारसँगै बसेर छोराछोरीलाई हेरेर राम्रो गर्न सकिन्छ ।

पहिले १० वटा बंगुर पाल्दा ५ लाखको कारोबार गर्ने सुन्दासले वार्षिक १ देखि २ लाख नाफा कमाउनुहुन्थ्यो । तर अहिले व्यवसाय विस्तार गरेसँगै वार्षिक २० लाखको कारोबार गर्न थाल्नुभएको छ भने वार्षिक १२ लाख आम्दानी हुन थालेको छ । सुन्दासले फार्ममा ३ जनालाई रोजगारी दिनुभएको छ । फार्ममा आवश्यकताअनुसार स्थानीय युवाहरूलाई रोजगारी दिइरहनुभएको छ ।

विदेशमा काम गर्दा पैसा केही पाए पनि नेपालमा आएपछि फेरी जिरोबाट काम सुरु गर्नुपर्ने अनुभव सुन्दासको छ । उहाँ भन्नुहुन्छ उमेर छँदै केही न केही आफ्नै सुरु गर्ने हो भने भोलि सन्तानहरूले पनि यहीँ केही गर्नुपर्ने रैछ भन्ने कुरा उनिहरूले पनि बुझ्छन् नि । युवाहरूले उमेर छँदै स्वदेशमा केही गर्नुपर्छ भन्ने सिकून् भनेर नै मैले यहाँ आएर व्यवसाय थालेको हुँ ।

अबको ३ वर्षमा फार्मलाई बढाएर स्रोत केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने योजना बनाउनुभएका सुन्दासले, वार्षिक ४० लाख कारोबार पुऱ्याउने सोचका साथ काम गरिरहनुभएको छ । फार्म र कारोबार विस्तारसँगै १० जनालाई रोजगारी दिने उहाँहरूको सोच छ । अहिले सुन्दास परिवारलाई बजारको कुनै समस्या छैन । उनीहरूको उत्पादन स्थानीय बजार र नेपालभित्रै खपत भइरहेको छ ।

इजरायली प्रविधिको पूर्ण प्रयोग गर्ने भारतका सेन्टरफर एक्सलेन्समा इजरायली राजदूतसहित साना किसानको उच्चस्तरीय टोलीको भ्रमण

इजरायली राजदूत खनान गोदरसहित साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाको उच्चस्तरीय टोलीले भारत-इजरायल सहकार्यमा सञ्चालित कृषिका विभिन्न सेन्टर फर एक्सलेन्सको अवलोकन भ्रमण गरेको छ ।

इजरायली प्रविधिको प्रयोगबाट भारतको कृषि क्षेत्रको विकासका लागि सन् २००९ मा भारत र इजरायली सरकारबीच सम्झौता भई करनाल जिल्लाको धरौँडामा कृषि बागवानीको उत्कृष्टता केन्द्र (center for excellence) को स्थापना भएको हो ।

भारतमा कृषि क्षेत्रको दिगो विकास र कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण गर्ने, कृषिलाई स्वस्थ बनाउने, व्यवसायीकरण गर्ने उद्देश्यका साथ सेन्टरफर एक्सलेन्स सुरु गरेको थियो ।

सेन्टरफर एक्सलेन्स निर्माणसँगै भारतले नर्सरी व्यवस्थापन, उत्कृष्ट खेती प्रणालीहरूबारे जानकारी दिने, नमुना खेती प्रणाली गर्दै सिक्नेको अभ्यास सुरुवात गरेको छ । यसैगरी सिँचाई एवं मलको व्यवस्थापनमा पनि विशेष प्रकारको प्रविधिको प्रयोग गरिएको छ । सस्तो र कम पानी खर्च गरेर प्रभावकारी रूपमा मल र पानी बोटमा लगाउन सकिने विधिको प्रयोग गरिएको छ । सेन्टरफर एक्सलेन्समा इजरायल सरकारले प्रविधिमा सहयोग गर्ने,

इजरायलबाट केही प्राविधिक भारतकै पहलमा ल्याउने र सरकारसँग समन्वय गरेर योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन गर्ने पद्धतिको विकास गरिएको छ ।

यसका लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण जग्गा सरकारले उपलब्ध गराई त्यसमा काम गर्ने वैज्ञानिक र प्राविधिकहरूले विभिन्न अभ्यास गर्ने र अनुसन्धान गर्ने काममा उल्लेख्य प्रगति गरेको देखियो ।

भारतको कर्नालीमा १ वटा सेन्टरफर एक्सलेन्सबाट सुरु भएकामा अहिले २९ वटा विभिन्न उत्पादन क्षेत्रका सेन्टरफर एक्सलेन्स सञ्चालनमा छन् ।

सेन्टरफर एक्सलेन्स निर्माण एवम् सञ्चालनपछि पहिलेभन्दा किसानहरूको आमदानी बढेको पाइयो भने कृषि गर्ने तौरतरिकामा पनि आमूल परिवर्तन आएको छ ।

नेपालमा पनि यस्ता कृषि फार्मसहितका केही तालिम केन्द्रहरू सञ्चालनमा छन् । नेपालमा पनि तालिम केन्द्रसँगै रहेका फार्मलाई सिक्ने सिकाउने ठाउँका रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना छ ।

किसानहरूलाई सिक्ने सिकाउने विषयमा स्थानीयस्तरमा रहेका अब्बल सहकारी संस्था र सरकारको सहकार्यमा पनि यस्ता सेन्टर सञ्चालन गर्न सकिने देखिन्छ ।

अहिले नेपालमा पनि इजरायल गएर लर्न एन्ड

अर्न कार्यक्रममार्फत विभिन्न कृषिका विषयमा अध्ययन गरेर विद्यार्थी आएका छन् । हामी नेपालका विद्यार्थीहरूलाई अभै थप सिकाइमा सहयोग पुऱ्याउन भारत पठाउन सक्छौं । इजरायलभन्दा नजिक रहेको र इजरायली प्रविधिलाई पूर्ण रूपमा अवलम्बन गरेका भारतका सेन्टरफर एक्सलेन्सहरू एउटा सिकाइ केन्द्र हुन सक्छन् । पछिल्लो समय नेपालमै पनि सरकारले सेन्टरफर एक्सलेन्स सञ्चालन गर्ने भने पनि कार्यान्वयनमा आउन सकेको छैन ।

सेन्टरफर एक्सलेन्स सञ्चालन गर्न सके यसले किसानहरूको जोखिम न्यूनीकरण गरी आयआर्जन बढाउन सकिने सम्भावना छ ।

भारत दूरी नजिक हुने, भाषागत रूपमा सूचना आदानप्रदान

गर्न सहज हुने, कृषि व्यवसायका लागि वातावरण, हावा पानी पनि मिल्दोजुल्दो भएका कारण भारतसँग हामीले सेन्टरफर एक्सलेन्स जीटूजी मोडलमा सहकार्यका लागि पहल गरेका छौं । भ्रमणमा साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.का अध्यक्ष खेमबहादुर पाठक, इजरायली राजदूत खनान गोदर, साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि. का प्रमुख कार्यकारी अधिकृत डा. शिवरामप्रसाद कोइराला, नायब प्रमुख कार्यकारी अधिकृत डा. नवराज सिम्खडा, का.मु. नायब प्रमुख कार्यकारी अधिकृत भलेन्द्र भट्टराई, साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि. महारानीभोको एकीकृत खेतीका प्रमुख वेदनिधि चापागाईं र अर्जुन खतिवडा र साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि. मैनापोखरका अध्यक्ष विष्णु लम्सालको सहभागिता थियो ।

ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजना अरु देशमा सिकाउन लायक बन्दै

ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजनामार्फत कर्जा लिएका साना किसान कृषि सहकारी संस्थाका उद्यमी किसानहरूको फार्ममा एसियाली विकास बैंकका उपाध्यक्ष शिछिन चैनलगायतको टोलिले स्थलगत अनुगमन गरेको छ।

अनुगमनमा एसियाली विकास बैंकका कन्ट्री डाइरेक्टर अर्नाउड काउकोइस, एसियाली विकास बैंक एनआरएमका सिनियर प्रोग्राम अफिसर अन्जन पाण्डेलागायत एनआरएमका अन्य कर्मचारीको उपस्थिति थियो।

यसैगरी स्थलगत अनुगमन कार्यक्रममा साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लिका तर्फबाट नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत डा. नवराज सिम्खडा, मुख्य प्रबन्धक कृष्णप्रसाद लामिछाने, मुख्य प्रबन्धक इशा केसी, बनेपा इलाका प्रबन्धक र इलाकाका अन्य कर्मचारीहरूको सहभागिता थियो।

टोलिले रविओपी साना किसान कृषि सहकारी संस्था काभ्रेका सदस्य किसानहरूले गरेको उद्यमको अवलोकन गरेको थियो। अवलोकनपछि आयोजित कार्यक्रममा साना किसान लघुवित्त वित्तीय संस्थाका नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत डा. नवराज सिम्खडाले मूल्य शृंखलाको विकास गर्ने, युवाहरूलाई कृषि तथा आर्थिक उपार्जनमा आकर्षित गर्ने र पर्यप्त पुँजी लगानीका लागि

देखिएको समस्या समाधान गर्न ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजनाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको बताउनुभयो।

उहाँले ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजनामार्फत सहकारी संस्थाको सहयोगमा सदस्य किसानहरू उद्यमतर्फ आकर्षित हुँदै गएको भन्दै तोकिएको ५ वर्षको अवधिमा नेपालका ५ सय एकल र ५० वटा सामूहिक उद्यम स्थापना गर्ने सोच साकार हुने विश्वास व्यक्त गर्नुभयो।

सिम्खडाले कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा जस्तै किसानहरूले गरेको उत्पादनलाई प्रशोधन गर्न सक्ने साना तथा लघुउद्यम सञ्चालनका लागि समेत बैंकको सहयोग आवश्यक रहेको बताउनुभयो।

उक्त कार्यक्रममा एसियाली विकास बैंकका उपाध्यक्ष शिछिन चैनले ग्रामीण उद्यम लगानी परियोजनामार्फत नेपालका साना किसान र गरिब किसानहरूको आर्थिक अवस्था सुधारमा सकारात्मक प्रभाव परेको देखिएको भन्दै खुसी व्यक्त गर्नुभयो।

उपाध्यक्ष चैनले नेपालमा सञ्चालित यो कार्यक्रम नमुना कार्यक्रम बनेको भन्दै यस्तै कार्यक्रम अन्य देशमा पनि सञ्चालन गर्न आफूहरू उत्साहित भएको समेत प्रतिक्रिया दिनुभयो।

उहाँले यस परियोजनाको अवधिभित्र तोकिएको लक्ष्य

पुरा हुने विश्वास व्यक्त गर्दै आगामी दिनमा नेपालका साना किसानहरूको वृद्धि विकासका लागि आफूहरू सहयोग गर्न तयार रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नुभयो ।

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्थाले एसियाली

विकास बैंकको सहयोगमा नेपाल सरकारमार्फत साना किसान कृषि सहकारी संस्थाका सदस्य किसानहरूलाई व्यक्तिगत र सामूहिक कृषि तथा पशुजन्य उद्यमका लागि कर्जा प्रवाह गर्दै आएको छ ।

सञ्चारमाध्यममा कृषिका समाचार

सरकारले आर्थिक समृद्धिका लागि कृषिलाई महत्त्वपूर्ण क्षेत्रका रूपमा अगाडि बढाएको छ । कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउने विभिन्न कार्यक्रम स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र संघीय सरकारमार्फत सञ्चालन पनि भइरहेका छन् । साना किसान कृषि सहकारीलगायतका कृषिसँग सम्बन्धित विभिन्न संघसंस्थाबाट तालिम, सीप, प्रविधि, पुँजीलगायत कुरा पनि किसानसम्म पुऱ्याउने कार्य भइरहेका छन् । नेपालको अर्थतन्त्रमा कृषिको योगदान पनि धेरै छ । सञ्चारमाध्यममा कृषि र सहकारीका समाचार पर्याप्त आउन सकेनन् भन्ने

अभियानको गुनासो छ । तर सञ्चारमाध्यमहरूले पनि विभिन्न समयमा किसानका सफलताका कथा, समस्याका सवाल, उपलब्धिका उचाइ र राज्यको भूमिकालगायत विषयमा आफ्ना सामग्रीमार्फत घचघच्याइरहेका छन् । यस खण्डमा विभिन्न सञ्चारमाध्यममा प्रकाशन भएका केही प्रतिनिधि समाचार सामग्रीलाई समेट्ने प्रयास गरिएको छ ।

अनलाइन खबरको अंग्रेजी संस्करणमा कृषि क्षेत्रमा वैदेशिक लगानीका विषयमा समाचार सार्वजनिक भएका छन् ।

Paddy plantation begins in Achham

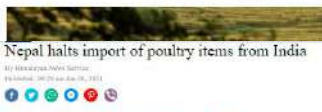

4. Major concerns

Nepal's paddy harvest hits record high for fourth straight year

Farmers gathered 5.62 million tonnes of paddy this year, according to the Ministry of Agriculture and Livestock Development.

Nepal halts import of poultry items from India

KATHMANDU, JANUARY 7
Nepal has halted import of all kinds of poultry products from India in the southern neighbor.

Banana farmers in Nijgadn devastated after storm destroys their crops

Farmers had planted banana on 1,000 hectares, and the storm wiped out crops on 450 hectares.

Vegetable prices declining, but still expensive for consumers

It to be marked 'Agriculture Production National Campaign Year'

Nepal will be self-sufficient in agriculture within a year: Agriculture Minister Yadav

Crop insurance not included in election manifestoes

Sugar mills facing raw material shortage as farmers decide not to grow sugarcane for not receiving payment

Agro centre initiates distributing farmer ID cards

Fall armyworms damage crops

AN KULUNG Sanjhuwasabha, May 8: Assault of fall armyworms have hit in different areas of the district. Farmers are worried after fall armyworm destroyed maize and potato leaves and buds.

1 and maize planted in Chichila, Silechong, Makalu and Bathopokhari rural of the district have been damaged.

1 has become upset after the insects ate all the leaves of the green maize p and ruining potatoes.

1g to Karnali Raj Kulung, a host of Silechong Rural Municipality-2, almost all the leaves of the plants have been eaten up by the insects. Most of the crops have been damaged.

प्रमुख कार्यकारी अधिकृतद्वारा आयोजनाको अवलोकन

२० औं वार्षिक साधारण सभा

तालिममा सहभागीलाई प्रमाणपत्र हस्तान्तरण गर्दै संस्थाका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत लगायत

भारतको करनालमा सञ्चालित सेन्टर फर एक्सलेन्स भ्रमणमा ईजारायली राजदुत सहित संस्थाको नेतृत्व

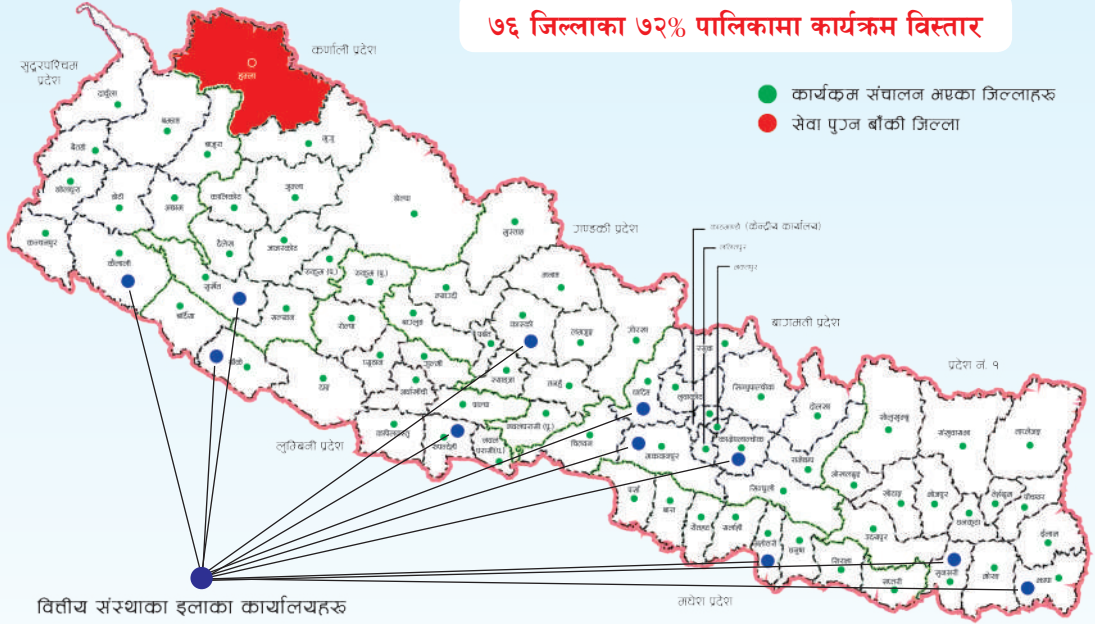

मधेश प्रदेशका मुख्यमन्त्री, मन्त्री लगायतसँग वित्तीय संस्थाको सहकार्यबारे छलफल पछि सामुहिक तस्विर

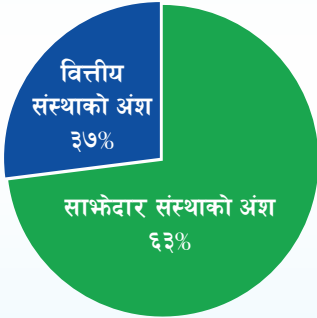

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.को बजेट समिक्षा कार्यक्रम

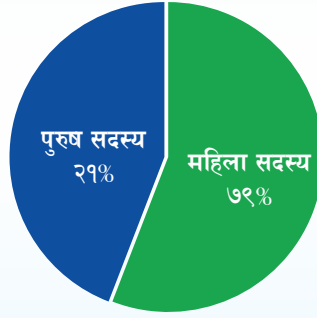
७६ जिल्लाका ७२% पालिकामा कार्यक्रम विस्तार

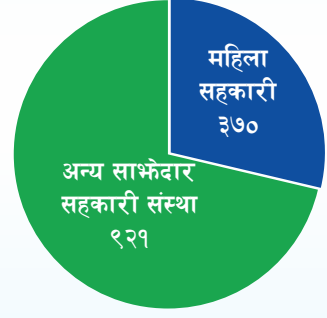
ग्रामीण विपन्न तथा साना किसानको वित्तीय पहुँचमा
रु. ८१ अर्ब कर्जाको योगदान

संस्थामा आवद्ध घरपरिवार सङ्ख्या
जम्मा ९ लाख ८० हजार

साभेदार सहकारी संस्था जम्मा
१ हजार २ सय ९१

साना किसान विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.

बबरमहल, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं.: ०१-५३२०६१३, ०१-५६०६६९२, ०१-४११९८६५

Email: info@skbbl.com.np